LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

ZENONAS IVINSKIS

ŽEMAIČIŲ (MEDININKŲ) VYSKUPIJOS ĮKŪRIMAS (1417) IR JOS REIKŠMĖ LIETUVIŲ TAUTAI (1417-1967)

Atspaudas
iš
L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų* VII t.
55-132 psl.

Kazys Pemkus, M. D.
4022 Bloomingdale Road
Glen Ellyn, Illinois, Ill. 60137

ROMA 1972

ŽEMAIČIŲ (MEDININKŲ) VYSKUPIJOS ĮKŪRIMAS (1417) IR JOS REIKŠMĖ LIETUVIŲ TAUTAI (1417-1967) [1]

I. BULĖ «LITUANORUM GENTE» — ŽEMAIČIŲ VYSKUPIJOS IŠSKIRSTYMAS — ISTORIOGRAFIJA APIE JĄ

«Lietuvių tautai, Dievui padedant, po Didžiojo karo atgavus laisvę, mes, kurie savo akimis esame regėję lietuvių tikėjimą bei religingumą, taip ilgai jų išlaikytą įvairiuose varguose bei nelaimėse, ir būdami įsitikinę, kad tolimesnis bažnytinių reikalų sutvarkymas bus labai naudingas ne tik Katalikybės reikalui, bet ir pačiai valstybei, laikome labai tinkama ir reikalinga padidinti skaičių vyskupijų ir iš jų sudaryti bažnytinę provinciją» [2].

Šitokiais jautriais įvadiniais žodžiais prieš keturis su viršum dešimtmečius pradėjo savo Apaštalikiškąją Konstituciją, *Lituanorum gente*, popiežius Pijus XI. Jis buvo iš viso pirmasis švento Petro įpėdinis, kuris lankėsi Lietuvoje. Dar popiežiaus Benedikto XV jis (Achille Ratti) buvo paskirtas pirmuoju Švento Sosto nuncijumi ką tik *de jure* (1919.III.30) pripažintai Lenkijai. Drauge ėjo jis apaštališkojo vizitatoriaus pareigas Lietuvai ir kitoms dviem Pabaltijo valstybėms. 1920 m. pavasarį jis buvo Kaune ir Kaišiadoryse. Vilniuje jis lankėsi tada du kartu [3]. Tad popiežius pats buvo regėjęs atsikeliančią Lietuvą.

Tarp didelės daugybės svarbių Pijaus XI pontifikato darbų priklausė ir susikomplikavusių Lietuvos bažnytinių reikalų sutvarkymas, kurio gyvą reikalą jau nuo 1918 metų ir nepriklausomos Lietuvos vyskupai, ir pati vyriausybė atvejų atvejais buvo judinę [4].

---

[1] Šita paskaita yra praplėsta ir papildyta išnašomis iš šaltinių ir atitinkamos literatūros.

[2] Vertimas paimtas iš *Tiesos Kelio*, 1926 m. 8 nr., 24 psl. Lotynišką tekstą žr.: *Relations entre la Lithuanie et le Saint Siège*, Kaunas 1932, 5 psl.

[3] St. MATULIS, *Lietuva ir Apaštalų Sostas 1795-1940*, žr. *Suvažiavimo Darbai*, IV (1961), 169 psl. ir 87 išn. Plg. Vysk. P. P. BŪČYS, *Pijaus XI darbai Lietuvai*, žr. rink. *Pijus XI*, Marijampolė 1937, 335 psl.; P. RABIKAUSKAS, *Pijus XI ir Lietuva*, žr. LE 22, 488 psl. (svarbi bibliografija).

[4] St. MATULIS, *Lietuva ir Apaštalų Sostas 1795-1940*, žr. L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, IV t., (1961), 167-171 psl.

KU biblioteka
093000250261
Kazys Pemkus, M. D.

IV-68

Savo iki šiol nespausdintoje disertacijoje apie apaštališkąjį vizitatorių arkivyskupą Jurgį Matulaitį-Matulevičių kun. dr. St. Matulis, M.I.C., yra tuos klausimus iš pačių pirmųjų šaltinių palietęs.

Turėdamas savo asmenišką patyrimą ir iš arti su lietuvių-lenkų klausimu pats susipažinęs, popiežius Pijus XI Lietuvon išsiuntė apaštališkuoju vizitatoriumi lietuvį, kurio apdairaus darbo vaisiams jis uždėjo savo apaštališką autoritetą. 1926-ais metais per Velykas (t. y. balandžio mėn. 4 d.) savo reikšmingąja bule Pijus XI ne tik iš pagrindų pertvarkė Lietuvos bažnytinio gyvenimo organizaciją, bet drauge užbaigė egzistenciją anos garsiosios, plačiosios Žemaičių vyskupijos.

Atrodė tada visokiais atžvilgiais racionalu aną istoriškąją dieceziją suskaldyti į tris, visai naujas ribas gavusias vyskupijas, kurioms buvo duoti miestų vardai. Sudarius Lietuvos bažnytinę provinciją, Kauno arkidiecezijos sostinė tapo sostine metropolijos, — kuri ištisai apėmė visą tuometinį nepriklausomos Lietuvos plotą, — Telšių vyskupija (su 13 dekanatų) jau nebegalėjo pilnai būti laikoma anos Žemaičių vyskupijos tęsėja [5], nors naujai Panevėžio vyskupijai atiteko tik dešimt aukštaičių gyvenamų buvusiosios Žemaičių vyskupijos dekanatų [6]. Į naująją Kauno arkivyskupiją, kuri apėmė 11 dekanatų [7], pateko visa eilė grynai žemaitiškų parapijų [8].

Tad 1926 metų bule formaliai liovėsi egzistavusi senutė Žemaičių vyskupija, kurios paskutiniuoju vyskupu buvo savo šviesiais darbais atmintinas, didelis savo tautos patriotas Pranciškus Karevičius [9]. Jo nuopelnai nepriklausomą Lietuvą statant buvo tokie akivaizdūs, kad apie juos būtų galima atskirai rašyti [10]. Tad jo, tikro « Žemaičių vyskupo », kuris ir savo pamokslus tokia jam įdomia ir charakteringa žemaičių vakariečių tarme (jis buvo kilęs nuo Mosėdžio) sakydavo, pasitraukimas nuošalin ir įstojimas į marijonų vienuolyną, buvo suprantamas kaip tokio brangaus ganytojo nustūmimu.

Ryšium su Žemaičių vyskupijos išskirstymu ir jos istoriško vardo

---

[5] *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Provinciae Ecclesiasticae Lituanae, pro anno Domini 1940*, p. 100-137.

[6] Ten pat, 151-182 psl.

[7] Ten pat, 45-77 psl.

[8] Ten pat, 60-63 psl. (Raseinių dekanatas); 67-69 psl. (Šiluvos dekanatas), 72-74 psl. (dalis Veliuonos dekanato).

[9] St. Matulis, *Arkiv. Pr. Karevičius*, žr. *Suvažiavimo Darbai*, IV (1961), 240-243 psl. (gausi bibliografija).

[10] Vacl. Biržiška, *Lietuvių rašytojų kalendorius*, Vilnius-Tübingenas 1946, p. 83 vienu sakiniu apie ark. P. Karevičių taip atsiliepė: «... pirmasis po Merkelio Giedraičio Žemaičių vyskupas — lietuvių patriotas, jau Nepriklausomoje Lietuvoje dėl to Vatikano iš aktualių vyskupų nušalintas ».

iš naujos bulės išbraukimu, žemaičiai patriotai bei «separatistai», kuriems per tiek generacijų išlaikytas «Žemaičių vyskupijos» ir «Žemaičių vyskupo» vardas buvo gana brangus, reiškė aiškų nepasitenkinimą. Tokio ryškaus nepasitenkinimo ir kritikos, kam «sunaikinama» tokia garsi vyskupija, buvo ne tik pačioje Žemaitijoje, jos parapijose, bet ir Lietuvos universitete (Kaune) žemaičių studentų tarpe. Žemaičių Studentų Simano Daukanto Draugija ėmėsi iniciatyvos paruošti apaštališkajam vizitatoriui, arkivysk. J. Matulaičiui plačiai motyvuotą raštą, kad bažnytinę Lietuvos provinciją steigiant, būtų paliktas «Žemaičių vyskupijos» vardas [11]. Nurodant į Žemaičių kunigaikštijos, jos seniūnijos («starostijos») ilgų šimtų metų tradicijas, labiausiai buvo akcentuotas tos, palyginti, senos vyskupijos vardo istoriškumas, taip branginamas ne tik žemaičių, bet ir kitų lietuvių [12].

Tačiau «Žemaičių vyskupijos» vardas nebebuvo išgelbėtas. Jis turėjo nueiti istorijon [13]. Paskutinis tos vyskupijos generalvikaras, Juozapas Skvireckas, tapęs Kauno arkivyskupu ir metropolitu, kai rašė savo pirmuosius ganytojiškus laiškus savo kapitulai ir tikintiesiems, atsirėmė į Žemaičių vyskupijos garbingą praeitį. Jis prisiminė. «didįjį liaudies švietėją ir blaivybės apaštalą Motiejų [Valančių], drąsų tikėjimo gynėją Mečislovą [Paliulioni], geraširdį visų mylimą Gasparą [Cirtautą] ir nenuilstamo uolumo Dievo garbei Pranciškų [Karevičių]» [14].

Kai 1926 m. gegužės mėn. 13 d. (Kristaus Dangun Žengimo šventėje) naujasis Lietuvos Metropolitas atliko iškilmingai savo ingresą į Kauno Baziliką, dalyvaujant vizitatoriui arkiv. J. Matulaičiui, seniems ir naujiems vyskupams, Lietuvos vyriausybei, Seimo nariams, užsienio diplomatams, organizacijoms ir didelei miniai tikinčiųjų, formaliai, žinoma, skaitėsi Žemaičių vyskupija nuėjusi į grabą. Lietuvos Bažnyčios bei kultūros istorijoje nemirė tačiau jos darbai.

Populiarioji Žemaičių vyskupija (*Dioecesis Samogitiensis*), kuri ilgai Medininkų ir Varnių vardais buvo vadinama, ir etnografiniu atžvilgiu buvo daug lietuviškesnė už kitas dvi vyskupijas (Vilniaus ir Seinų). Iš tiesų ji per pilnus keturis šimtmečius (tiksliau 409-ris

---

[11] Į didelį pergamentą meniškai surašytas raštas buvo arkiv. J. Matulevičiui įteiktas 1926 m. vasario mėn. Žemaičių Studentų Simano Daukanto draugijos delegacijos. Jai vadovavo draugijos pirmininkas Domas Jurkus, nariais buvo Juozas Tarvydas, Antanas Petreikis, Zenonas Ivinskis.

[12] Tekste labiausiai buvo motyvuota istoriškais argumentais.

[13] Vyskupijoms, kaip paprastai jau nuo seno yra *usus*, buvo paimti miestų vardai.

[14] *Tiesos Kelias*, 1926 m. 5 nr., Oficialinė dalis, 68 ir 70-71 psl.

metus) visokeriopu atžvilgiu yra įrėžusi savo originalius pėdsakus Lietuvos istorijoje.

Jeigu 30 metų anksčiau (1387) įkurtoji Vilniaus vyskupija apėmė branduolį vadinamosios «tikrosios Lietuvos» (*Lituania Propria*) t. y. Vilniaus ir Trakų vaivadijas, jeigu po paskutiniojo padalinimo pagaliau 1818 m. sukurtosios Seinų vyskupijos pusę sudarė lietuviškoji Sūduva (6 lietuvių gyvenami dekanatai), tai Žemaičių vyskupija labiausiai buvo išraiška svarbaus istoriško proceso, anos dramatiškos kovos, kuri Vytauto laikais pasiekė savo kulminacinį punktą. Tai buvo nuo XIII amžiaus vidurio besitęsianti kova su kryžiuočiais, kam Žemaičių žemė turi priklausyti [15].

Žemaitija, apie kurios gana tipiškas, savotiškai egzotiškas pagonybės liekanas, žinoma, su ryškia tendencija ir grubiais perdėjimais, dar kalba XVI amžiaus šaltiniai [16], per porą vėlybesnių šimtmečių taip akivaizdžiai sukrikščionėjo, jog ji virto kryžių ir smutkelių šalimi [17]. Tad XIX amžiaus rašytojai, keliautojai per Žemaitiją, kurių netrūkdavo ir iš Lenkų karalystės Žemaitijos dvaruose ir klebonijose, davė jai «Šventosios Žemaitijos» *Święta Żmudź* vardą. Taip skaitome ne kartą lenkų žurnaluose iki I pasaulinio karo [18].

Šitame ryšyje iš Viekšnių (prie Ventos) kilęs prof. Mykolas Biržiška įdomiai pastebėjo apie senųjų pagoniškųjų motyvų *perėjimą*, ar *supanašėjimą* su naujais religiniais — krikščioniškaisiais motyvais [19]. Ne mums priklauso čia klausimas aiškinti, kiek prof. M. Biržiškos teigimai yra teisingi [20]. M. Biržiška rašo, jog žemaičiai krikščioniškąją «vierą» taip sužemaitino, jog ilgainiui jie jautėsi lyg nuo amžių ją išpažinę, iš savo protėvių paveldėję. Jie esą statę savo bažnyčias ir koplyčias savo senųjų šventyklų vietoje [21]. Vaidilų vietoje kunigus jie laikę tokioje pat didelėje pagarboje [22]. Tokioje

---

[15] Z. Ivinskis, *Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų*, žr. *Athenaeum*, V t. (1935), 54-117 psl.

[16] Z. Ivinskis, *Medžių kultas lietuvių religijoje*, žr. *Soter*, XV t., 2 nr. (1938), 140-176 psl.; XVI t. (1939), 113-114 psl.

[17] Ign. Končius, *Žemaičių padangės kryžių ir koplytėlių statistika*, žr. *Soter*, 1931-1938 m.

[18] Tokiu pasakymu norėta pabrėžti ne tik gausūs pakelių kryžiai ir koplytėlės, bet ir pats žmonių religingumas, jų patriarchaliniai santykiai, savų bažnyčių energingas gynimas (Kęstaičiai, Kražiai) nuo rusų užuomačių.

[19] M. Biržiška, *Lietuvių tautos kelias*, I t., Los Angeles 1952, 81 psl.

[20] Apie pagoniškųjų motyvų perėjimą į krikščioniškuosius kalbama Europos tautose, kurios anksčiau yra buvusios pagoniškos: Z. Ivinskis, *Medžių kultas*, žr. *Soter*, XVI t., 113 psl. ir toliau.

[21] M. Biržiška *Lietuvių tautos kelias*, I t., Los Angeles 1952, 81 psl.

[22] Ten pat.

pat pagarboje jie kabinę prie šventųjų ąžuolų ir liepų smūtkelius ir statulėles, ar prie namų statę kryžius ir koplytėles. Esą ir senąsias « ramoves »[23] jie pavertę kalvarijomis ... Dėl savo didelio religinio uolumo bei pamaldumo kraštas ir gavo ilgainiui « šventosios Žemaitijos » vardą[24].

M. Biržiška turi tiesos teigdamas, kad Žemaitijoje veikę misininkai, žinoma, daugiausia jėzuitai, kurių uolų veikimą, be kitko dokumentuoja ir gausūs jų pačių surašyti *Litterae Annuae*[25], ne tik energingai kovojo su pagonybės liekanomis, bet jie perkėlė « senovinius tikybinius jausmus* į naujausius krikščionybės simbolius »[26]. Patys misininkai ėmėsi iniciatyvos kabinti statulėles ir smūtkelius prie šventųjų liepų ir ąžuolų. Alkvietėse, šventuose miškeliuose būdavo parenkamos vietos bažnyčioms[27].

Šitaip perėjimas prie naujojo tikėjimo pasidarė lengvesnis ir tvirtesnis. Žemaičių katalikybė pasidarė iš dalies žemaitiška. Juk ir vysk. Valančiaus *Šventųjų gyvenimų* pirmieji kankiniai, šventieji ir popiežiai « kalbiškai, buitiškai ir dvasiškai » nesiskyrė nuo Alsėdžių ar Eržvilko žemaičių[28].

Kas religiniu atžvilgiu toje žemėje poreformaciniuose šimtmečiuose įvyko, skamba lyg savotišku paradoksu, panašiai, kaip žinomoje Mišparų giesmėje *Magnificat*, kai žemieji ir alkstantieji buvo išaukštinti ir pripildyti gėrybių, o galingieji krito nuo sosto[29]. Ar ne taip yra įvykę su Prūsų žemės ordino riteriais — kryžiuočiais. Iš visų lietuvių tautos gyvenamų plotų per tiek daug generacijų jie labiausiai ginklu teriojo, žudė ir naikino Žemaitijoje. Savo monopolinėms krikštijimo teisėms į pagonių žemes pagrįsti kryžiuočiai turėjo

---

[23] Ten pat.

[24] Ten pat.

[25] Plg. Z. Ivinskis, *Litterae Annuae*, LE 16, p. 302.

* M. Biržiška čia bus suklydęs, ar bent dviprasmiškai išsireiškęs bei į interpretacijos klaidą įtraukęs ir prof. Z. Ivinskį. Juk ne pagonišką turinį (jausmus) misininkai perkėlė į krikščioniškas formas (simbolius), bet atvirkščiai, jie stengėsi pagoniškoms formoms duoti krikščionišką turinį. Apskritai, būtų laikas, kad kas nors su teologiniu nusimanymu griežtu moksliniu metodu išstudijuotų jau gana gausią surinktą medžiagą apie krikščionybės įvedimą Lietuvoje ir jos santykius su pagonybe, kad nebebūtų painiojamos įvairios sąvokos ir neapdairiai kartojami dideli netikslumai (Redaktoriaus prierašas).

[26] M. Biržiška, *Lietuvių tautos kelias*, I t., Los Angeles 1952, 81 psl.

[27] XV ir XVI amž. bažnyčių fundacijų aktuose (Tauragė, Joniškis ir kitos) kartais yra užsimenama apie reikalą statyti toje vietoje bažnyčią, kad būtų išnaikinti pagoniški papročiai. Niekur tačiau tokiuose aktuose neteko užtikti įsakmaus pažymėjimo, kad bažnyčia pastatyta alkvietėje.

[28] M. Biržiška, *Lietuvių tautos kelias*, I t., Los Angeles 1952, 81 psl.

[29] Kan. F. Bartkus, *Būk mums malonus* (maldaknygė), Stuttgart 1948, p. 312 ; *Luko* 1, 51-53.

dar iš XIII amžiaus pirmos pusės pergamentus pačių aukščiausiųjų tuo metu autoritetų (imperatoriaus ir popiežiaus). Oficialiai jie ir nešė lotyniškąjį kryžių. Bet paskui patys pirmieji nuo to Romos kryžiaus atsimetė, kai vos tik pasirodė Liuterio mokslas.

Gyventojai gi Žemaitijos žemės, kurią ordinas kaip sau būtinai reikalingą teritorinį «tiltą» tarp Prūsų ir Livonijos visokiomis priemonėmis stengėsi užvaldyti, ne iš ordino malonės priėmė krikštą ir gavo savo vyskupą. Tai buvo, beje, labai reikšminga aplinkybė būsimai ordino valstybės krizei. Kai ordinas sekuliarizavosi ir tapo protestantiška hercogija, Žemaičiai ir toliau pasiliko ištikimi Romai, nors iš Prūsų žemės einanti Liuterio mokslo banga padarė, ypač kilmingųjų tarpe, daug įtakos [30].

Žemaičiai ne tik atlaikė ir pasiliko katalikais, bet jie vėliau dideliu užsispyrimu, naujais heroizmo aktais paliudijo savo prisirišimą prie Romos. Čia turiu galvoje ne tik Kražių skerdynes (1893), bet dar septyneriais metais anksčiau (1886) prie Alsėdžių įvykusį gynimą Kęstaičių bažnyčios [31]. Jis reiškė iš viso pirmąjį masinį lietuvių pasipriešinimą rusų pravoslavinimo užuomačioms[32].

Neliesime čia kitų, nors ir įdomių klausimų, susijusių su lietuvių tautos sukrikščioninimo eiga. Neužgriebsime čia nė istorijos Vilniaus diecezijos, senesnės už Medininkų vyskupiją visa generacija (30 metų). Mums čia terūpi išsiaiškinti, atsiskleidus pagrindinius šaltinius, kaip, kokiomis aplinkybėmis buvo įkurta Žemaičių vyskupija, kuri — galima sakyti — per visą XVI amžių vis dar Medininkų vardą nešiojo.

Savo gana įdomią ir originalią praeitį per keturis amžius turėjusios vyskupijos pradžia buvo taip pat įdomiai originali. Savo įsteigimo aplinkybėmis ji išsiskyrė iš kitų vidurinių amžių katalikų vyskupijų, kurioms normaliai vis pradžią duodavo Romos kurija, t. y. Šv. Petro įpėdinis. Žemaičių (Medininkų) vyskupiją prieš 550 metų yra įkūrusi bažnytinė koncilija Konstancoje. Anie 1417 metai yra apskritai gana reikšminga data Bažnyčios istorijoje. Tada pirmą kartą buvo iškeltas klausimas Bažnyčios reformos «viršūnėje ir nariuose» (*causa reformationis in capite et membris*).

Lygiai šimtui metų praėjus ėmė tą reikalavimą savaip kelti augustinijonų vienuolis, Šv. Rašto dėstytojas Martynas Liuteris (1517), davęs pradžią savo pasėkomis taip toli nuėjusiam lotyniškosios

---

[30] Z. Ivinskis, *Die Entwicklung der Reformation in Litauen bis zum Erscheinen der Jesuiten (1569)*, atsp. iš *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, XII t. (1962), 17, 25-31 psl.

[31] P. Veblaitis, *Kova su caro valdžia už Kęstaičių bažnyčių*, atsp. iš *Draugijos* 1938.

[32] Plg. A. Bendorius, *Kęstaičiai*, LE 11, 404 psl.

(Vakarų) Bažnyčios skilimui. Tad 1967 metais svarbią jubiliejinę datą švenčia ne tik lietuviai, minėdami pradžią Žemaičių, t. y. antrosios, vyskupijos lietuvių gyvenamuose plotuose. Protestantai (evangelikai-liuteronai) atžymi 450 metų nuo Liuterio tezių prikalimo prie Wittenbergo pilies bažnyčios Visų Šventųjų šventės vigilijoje (1517.X.31).

Žemaičių vyskupijos įkūrimas Medininkuose 1417 metais buvo vienas iš Konstancos koncilijos darbų [33]. Prie to mums svarbaus jubiliejinio fakto pereidami, bandysime čia, nors labai trumpai, inventoriškai, apžvelgti ikišiolinius tyrinėjimus, skirtus Žemaičių vyskupijos pradžiai, jos įkūrimui ir tos diecezijos tolimesnei istorijai.

Apie Žemaitiją ir jos gyventojus apie XIX amž. pradžią pradėta daugiau rašinėti, ypač lenkų ir kiek vėliau rusų periodikoje, įvairiomis kultūros istorijos temomis [34]. Labiausiai traukė dėmesį saviti žemaičių papročiai, jų perdėm konservatyvi kaimo buitis. Įvairios folkloro sritys (pasakos, dainos, burtai, prietarai, ceremoningi vestuvių ir didžiųjų švenčių papročiai ir t. t.), yra susilaukę, ypač laikraščiuose (labiausiai nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiais), daug straipsnių-straipsnelių, kartais ištisų studijų, knygų [35].

Kaip Mikalojus Katkus savo *Balanos gadynėje* davė pobaudžiavinio laikotarpio lietuvių ūkininkų papročių ir jų visų metų darbų gyvą aprašymą [36], taip žemaitis prof. Ignas Končius savo *Žemaičio šnekose* [37] patiekė gyvą vakariečių žemaičių (Telšių apskr.) gyvenimo ir juos supančios aplinkos plastišką vaizdą [38]. Su ne mažesne savo žemės meile Ign. Končius yra apvažinėjęs Žemaitijos keliais per 2.400 km ir surašęs 3.234 pakelių kryžius ir koplytėles [38a]. Charakteringos etnografinės medžiagos apie Žemaitiją yra paskelbta kraštotyros žurnale *Gimtasai Kraštas* (Šiauliai, 1934-1943). Plateliškis

---

[33] Z. Ivinskis, *Konstancos susirinkimas*, LE 12, 373-375 psl.

[34] Bibliografiją tuo klausimu žr. S. Baltramaitis, *Sbornik bibliografičeskich materialov dla geografii, etnografii i statistiki Litvy*, St. Petersburg 1904. Tikslesnius nurodymus žr. V. Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje* (atsp. iš *Darbai ir Dienos*, VIII) Kaunas 1939. Atkreiptinas dėmesys, ką apie Žemaičius yra nurodęs L. Finkel, *Bibliografia Historii Polskiej*, I, ²Varšuva 1956, 7.175, 9.484, 10.120 nr.

[35] Žr. bibliografinius priedus prie *Tautosakos Darbų* (red. J. Balys), 1-7 t. (1935-1940); Z. Ivinskis, *Senovės lietuvių religijos bibliografija* (atsp. iš *Soter*, 1935-1937), Kaunas 1938.

[36] M. Katkus, *Balanos gadynė* (M. Katkaus raštai), Vilnius 1965 (trečias lietuviškas leidimas).

[37] Ign. Končius, *Žemaičio šnekos*, I-II t., Londonas 1961.

[38] Žemaičių būtovės, jų dvasinio gyvenimo aprašymuose J. Končius pavartojo daug specialių žemaitiškų žodžių, kurių žodynėlį pridėjo prie abiejų dalių.

[38a] Spausdinta *Sotere* 1931, 1933, 1934, 1936, 1937, 1938 metais.

Juozas Mickevičius ten ir kitur yra paskelbęs įvairių žemaičių kultūrą liečiančių straipsnių [39], kaip jų dabar tremties periodikoje skelbia plungiškis Aleksandras Pakalniškis [40].

Iš čia probėgomis paminėtų Žemaičių žemės aprašymų Igno Končiaus darbas apie Žemaitijos pakelių kryžius ir koplytėles įgauna ypatingos reikšmės. Visa tai, kas per generacijas taip gyvai atestavo žemaičių religingumą, šiandien yra iš pakelių ir sodybų visai pašalinta, « o liaudies meistrų drožti rūpintojėliai, kiek jų išlikę, įkurdinami muziejuose »[41].

Įvairiopa medžiaga, liečianti Žemaitijos gyventojų religinius, kultūrinius, bei etnografinius ir politinius santykius, yra gana turtinga. Bet vis tik iki šiol istorija tos svarbios žemės, kuri atlaikė ir pagrindinius kryžiuočių ordino smūgius, ištisai dar nėra parašyta. Čia turime galvoje tokio tipo veikalą, kaip jį, pavyzdžiui, yra davęs prof. kun. Dr. J. Totoraitis Sūduvos kraštui [42]. Visuotinei Žemaičių istorijai rašyti būtų buvęs naudingas gausios nespausdintos medžiagos rinkinys, kurį buvo sudaręs didysis žemaitis ir pirmasis tautinis istorikas Simanas Daukantas [43]. Tas rinkinys savo laiku (1911), drauge su Daukanto biblioteka ir jo rankraščių dalimi buvo patekęs Vilniuje į Lietuvių Mokslo Draugiją [44].

Apie Žemaičius yra tačiau reikšmingų dalinių tyrinėjimų, liečiančių ir administraciją, ir socialinius, ir religinius ir kitokius santykius. Gausiai panaudodamas didžiojo Lietuvos kunigaikščio kanceliarijos archyvą, *Lietuvos Metriką* [45], yra prof. Motiejus Liubavskij

---

[39] Svarbesnieji J. Mickevičiaus straipsniai iš Žemaičių kultūros istorijos sužymėti LE 18, 354 psl. Nuo 1960 m. J. Mickevičius yra Kretingos kraštotyros muziejaus direktorius.

[40] A. Pakalniškis davė įdomių straipsnių iš Žemaičių materialinės kultūros: Apie Žemaičių « nomą », žr. *Tautos Praeitis*, II t., 3-4 nr., 1967, 376-381 psl.; *Taip maitinosi mūsų tėvai. Etnografinis aprašas*, žr. *Aidai*, 1965 m. 2 nr., 81-86 psl.; *Laidotuvės. Etnografinis aprašas*, žr. *Aidai*, 1966 m. 9 nr., 414-418 psl.; *Vakarojimai Žemaičiuose. Etnografinis aprašas*, žr. *Aidai*, 1968 m. 8 nr., 368-370 psl. *Žemaičių tvoros. Etnografinis aprašas*, žr. *Aidai* 1969 m. 5 nr., 226-230. Mums čia svarbesnis yra A. Pakalniškio, *Žemaičio tikėjimas XX amžiaus pradžioje*, žr. *Naujienos*, Chicaga, 1970 m. spalių 28, 29, 30 ir lapkričio 2 d. numeriai.

[41] Vilius Baltrėnas, *Pasikalbėjimas su prof. A. Saliu*, žr. *Gimtasis Kraštas* 1969 m. 37 nr. (rugsėjo 11 d.).

[42] J. Totoraitis, *Sūduvos-Suvalkijos istorija*, Kaunas 1938.

[43] S. Daukanto nuorašai ir išrašai buvo padaryti daugiausia iš dabar nepriieinamos *Lietuvos Metrikos*. Plg. Vcl. Biržiška, *Daukantas*, LE 4, 364-365 psl.; Vcl. Biržiška, *Aleksandrynas*, III t., Čkicaga 1965, 9-10, 12-14 psl.

[44] Žr. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, Kaunas 1937, 6 psl.

[45] Z. Ivinskis, *Lietuvos Metrika*, LE 16, 135-137 psl.; J. Jurginis, *Lietuvos Metrika*, žr. *Mokslas in Gyvenimas* 1961 m., 1 nr. 15-16 psl.

davęs brangios medžiagos apie tą kraštą, baigdamas savo tyrinėjimus Liublino unija (1569). Kadangi *Lietuvos Metrika* nuo I pasaulinio karo Lietuvos istorijos mokslui pasidarė nebeprieinama, Liubavskij panaudoti šaltiniai įgyja reliatyviai dar didesnės vertės. Taip yra ir su jo duomenimis apie Žemaičius [46].

Žemaičių žemės istorijai gerą įnašą padarė savo disertacija salantiškis prof. dr. Antanas Salys [47]. Prieš tyrinėdamas Žemaičių tarmes, A. Salys davė kritišką to krašto istoriją, kiek ji jam buvo reikalinga išsiaiškinti, kaip susiklostė nuo XIII amž. visa apgyvendinimo eiga tame krašte. Eidamas į šaltinius, jis apžvelgė visus reikšmingiausius vidaus kolonizacijos etapus. Juose vaidino didelę rolę po ordino karų laikotarpio apgyvendinimas didžiųjų miškų masyvų [48].

Savo plačiu plotu įvykdytame užsimojime, veikale *Mūsų Lietuva*, aukštaitis autorius Bronius Kviklys sėkmingai yra davęs detalų Žemaitijos miestų-miestelių geografiškai-istorinį aprašymą [49]. Br. Kviklys yra išsamiau ir daug tiksliau savo uždavinį atlikęs negu tai randame apie Žemaitijos vietoves M. Balinskio ir *Słownik Geograficzny* veikaluose [50].

Palikdami tos rūšies bibliografiškai-inventorišką apžvalgą Žemaitijos istorijos kitai progai, paminėsime tik kaikuriuos veikalus bei studijas, kuriuose krikščionybės pradžia Žemaičiuose yra tyrinėta, ar paliesta. Jeigu pati Žemaičių žemė dar nesulaukė savo istoriko, tai krikščionybės istorijai ten parodyta didesnio dėmesio. Jau mokslingai buvo nusiteikęs jėzuitų auklėtinis, kun. Stanislovas Čerskis (Czerski). Tapęs Žemaičių kapitulos kanauninku ir Salantų parapijos klebonu (1824), jis susidomėjo savo diecezija ir 1830 m. davė jos informacinį aprašymą, pridėdamas tris žemėlapius [51]. O už

---

[46] M. Liubavskij, *Oblastnoje delenije i mestnoje upravlenije Litovsko-Russkogo gosudarstva ko vremeni izdanija pervogo Litovskogo Statuta* (atsp. iš *Čtenija v imperatorskom obščestve istoriji i drevnostej pri Moskovskom universitete* 1892-1893, 162-163 t., 166-167 t.), Maskva 1893, 35-36, 201-208 psl.

[47] A. Salys, *Die žemaitischen Mundarten*, Teil I (*Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets*), Kaunas 1930.

[48] A. Salys, ten pat, 90-119 psl.

[49] Br. Kviklys, *Mūsų Lietuva. Krašto vietovių istoriniai, geografiniai ir etnografiniai bruožai*, IV t., South Boston, Mass., 1968, 8-603 psl. (Žemaičiai), plati Žemaičių srities bibliografija 603-606 psl. Kviklys yra atitaisęs eilę M. Balinskio ir *Słownik geograficzny* padarytų klaidų.

[50] M. Baliński, *Starożytna Polska*, IV t. (*Wielkie Księstwo Litewskie*), Varšuva 1866. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów słowiańskich*, I-XVII t., Varšuva 1880-1902.

[51] Stanisław Czerski, *Opis Żmudzkiej dyecezyi*, Vilnius 1830, 91 psl. Plg. Vcl. Biržiška, *Stanislovas Čerskis, Aleksandrynas*, II t., Čikcaga 1963, 348-351 psl.; Vcl.

18 metų (1848) Vilniuje, to meto lietuvių raštams Vilniuje pagrindinėje Juozapo Zavadskio spaustuvėje, buvo išspausdintas « K. Motiejaus Wołonczewskio » veikalas *Žemajtiu Wiskupiste*, kurio du tomeliai sudaro 611 psl. (337 + 274).

Čia nevertinsime iš esmės Valančiaus patikimumo ir jo kritiškumo laipsnio kaip savos vyskupijos istoriko. Jau XIX amž. savo palankias nuomones yra pareiškę žinomi lenkų istorikai (Julius Bartoszewicz, Stanislovas Smolka)[52]. Iš lietuvių specialiau tėra rašęs kun. dr. J. Matusas. Jis išsamiau parėmė minėtų lenkų nuomonę, kurie pasirūpino Valančiaus veikalą išversdinti ir lenkiškiai [53].

O vis tik tame garsiame ir tiek daug lietuvių kultūros ir jų Bažnyčios istorijai per dešimtmečius naudotame veikale, kuris mūsų temai, kai yra dingę kaikurie autentiški dokumentai, beveik *šaltiniu* virsta, galima rasti trūkumų ir daug netikslumų. Jie atsiranda ne vien todėl, kad šitas mums taip brangus veikalas prieš 120 su viršum metų yra rašytas. Nors Valančius daug raštų « peržleberiojo » (jo įvadiniai žodžiai), tačiau jo *Žemaičių vyskupystėje* yra gerokai supainiota ne tik Medininkų vyskupų eilė ir jų datos iki XVI amžiaus pradžios, bet pasitaiko visa eilė netikslumų ir bažnyčių datų, jų statymo bei parapijų įsteigimo « Tobliczese »[53a]. Jau J. Matusas yra davęs eilę pavyzdžių[54], kaip Valančiaus nurodyti parapijų įkūrimo metai ne retai nesutinka su datomis, kurios randamos kan. Mato Babinovskio sudarytoje Medininkų vyskupijos parapijų fundacijų ir kitų dokumentų bei privilegijų nuorašų knygoje[55].

Žemaičių kapitulos prelatas ir didelis praeities mėgėjas Benediktas Smigelskis, kuris apie Žemaičių vyskupiją yra palikęs nespausdintus net penkis rankraščius (šeštasis yra žuvęs)[56], yra parašęs ir gana plačią Valančiaus *Žemaičių vyskupystės* recenziją, net ištisą kritišką studiją, kurią *Draugijos* redaktorius A. Jakštas-Dambrauskas išspaus-

---

Biržiška, *Čerskis, St.*, LE 4, 173-174 psl.; T. Turkowski, *Czerski St.*, žr. *Polski Słownik Biograficzny*, IV (1938), 347-348 psl.

[52] J. Bartoszewicz, *Wołonczewski M.*, žr. *Encyklopedja Powszechna*, Olgebranda, t. 27; St. Smolka, įvadas į M. Hryszkiewicz padarytą Valančiaus *Žemaičių Vyskupystės* vertimą (Krokuva 1898). Abiejų minėtų lenkų istorikų citatų ištraukas paduoda J. Matusas, *Motiejus Valančius kaip istorikas*, žr. *Senovė*, IV t. (1938), 22-24 psl.

[53] J. Matusas, ten pat, 3-24 psl.

[53a] Wołonczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, I dalis, 274-331 psl.

[54] Ten pat, 18-20 psl.

[55] Ten pat, 18 psl.; Z. Ivinskis, *Die Entwicklung der Reformation in Litauen*, žr. *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, XII (1962), 13-14 psl. ir 42-51 išnaša.

[56] R. Krasauskas, *Smigelskis, B.*, LE 28, 180 psl.

dino lietuviškai savo žurnale [57]. Gaila, kad kiti Smigelskio darbai pasiliko rankraščiuose. Tuo atžvilgiu ne geriau ėjosi ir dviejų Žemaičių vyskupų sekretoriui, kun. prof. Bronislovui Žongolavičiui [58], kuris buvo parašęs iš Žemaičių vyskupijos ir jos teisės istorijos visą eilę rašinių, kurių tik pora tėra išspausdinti [59].

B. Smigelskio darbai būtų Valančiaus veikalą, kurio pradžia labai sumariška yra, gerokai papildę. Jau Marija Andziulytė-Ruginienė savo apdairioje disertacijoje *Žemaičių christianizacijos pradžia* [60] turėjo drąsos apie mūsų didįjį vyskupą-rašytoją pasakyti, jog jis apie Žemaičių persilaužimą į krikščionybę tėra davęs «schematinę, ir tai ne visur tikslią apžvalgą» [61]. Tokių faktų autorė ir savo tekste yra nurodžiusi.

Bet mūsoji generacija, kuri tariasi aukštai iškėlusi kritiškumo vėliavą, naujos, patobulintos Žemaičių istorijos, nors per paskutinį šimtmetį tiek daug šaltinių paskelbta ir taip ne sunkiai prieinami kaikurie didieji archyvai, iki šiol dar nėra parašiusi. Kai dabar tiek daug senų veikalų ir žurnalų naujai fotomechaniškai perspausdinama, Valančius tikrai yra užsitarnavęs tokio naujo išleidimo. Jo veikalas vis dar pasilieka su savo originaliu «valančišku» stiliumi ir jam charakteringais posakiais mums labai brangiu ir ankstybu moksliniu veikalu lietuvių kalba, kai tada moksliniai veikalai paprastai lenkiškai, ar kitomis kalbomis tebuvo rašomi. Be to, dėl eilės panaudotų šaltinių, ypač vėlesniems amžiams (XVI-XVIII), kurių daugelis šiandien nebeprieinami, ar yra dingę, Valančiaus istorija nėra nustojusi savo mokslinės vertės, juo labiau, kad jis nuo blaivaus objektyvumo linijos paprastai nenutolsta.

Pabaigai reikia atžymėti patį naujausią stambų kun. Stasio Ylos dviejų dalių darbą apie Šiluvą Žemaičių istorijoje [61a]. Nesitenkindamas vien siauru lokalinės istorijos dėstymu, autorius su dideliu įžvalgumu ir atsidėjimu yra pirmoje dalyje davęs platų reformacijos ir katalikybės restauracijos laikų vakarų Žemaitijos paveikslą, įdomiai pailiustruotą įvairiais genealoginiais ryšiais.

---

[57] B. Smigelskis, *M. Valančiaus Žemajtiu Wiskupistės kritika*, žr. *Draugija* 1911 m. 55-59 nr.; 1912 m. 63-64 nr., 65-70 psl.

[58] A. Mažiulis, *Žongolavičius, Br.*, LE 35, 418 psl.

[59] Żongołłowicz, Br., *Status ecclesiae in Samogitia*, 1903; *De scholis in dioecesi Samogitiensi*, 1907.

[60] Žr. 44 išnašą.

[61] M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, Kaunas 1937, 5 psl.

[61a]) Ryšium su Šiluva reformacijos ir katalikybės atstatymo šimtmečiais (XVI-XVII), kun. St. Yla apskritai iš Žemaičių istorijos duoda nauju būdu pergalvotų aiškinimų ir samprotavimų: *Šiluva Žemaičių Istorijoje*, Bostonas, Mass., 1970.

Iš gale pridedamo bibliografinio sąrašo matyti, jog apie krikščionybės pradžią Žemaičiuose, apie Konstancos koncilią, kuri Medininkų vyskupiją įkūrė, yra rašę įvariomis progomis visa eilė lietuvių: B. Dundulis, V. Gidžiūnas, J. Jakštas, A. Janulaitis, R. Krasauskas, Pr. Penkauskas, S. Sužiedėlis, Ad. Šapoka ir kiti, tačiau M. Andziulytės-Ruginienės tyrinėjimas šia tema yra pagrindinis. Autorė buvo kritiška ir pasakė daug nauja. Tik ji iš dalies dar pasiliko pusiaukelėje Medininkų diecezijos vyskupų chronologijos reikalu. Ją žymiai tiksliau yra nustatęs kun. R. Krasauskas [62].

Lenkai, kuriems ne tik vadinamasis Aukštaičių krikštas (Vilniaus vyskupijos įkūrimas 1387), bet ir Žemaičių kristianizacija tėra tik natūrali išdava fakto, kad lietuvis tapo Lenkijos karaliumi ir buvo lenkų pakrikštytas, yra parodę dėmesio ir Medininkų vyskupijos istorijai. Apie Žemaičių atvertimą (*Nawrócenie Żmudzi*) daugiausia yra pasakęs žinomasis lenkų Bažnyčios istorikas, geras ir Lietuvos praeities šaltinių žinovas, kun. prof. J. Fijałekas savo stambiame darbe apie *Romos katalikų Bažnyčią Lietuvoje*. Antrasis tos studijos pavadinimas yra *Lenkijos įvykdytas Lietuvos pakrikštijimas ir apsaugojimas gyventojų kalbos* [63]. Iš tokio titulo formulavimo matyti, kaip norėta parodyti, jog lenkai, kai lietuvių tauta priėmė Romos krikštą, esą stengėsi atsižvelgti į žmonių kalbą. Neliečiant čia to įdomaus klausimo iš esmės, reikia tačiau pasakyti, jog, Lietuvos bajorijai prisiimant lenkų kalbą, kuria kalbėjimas buvo virtęs vienu iš bajoriškumo atributų, Bažnyčia bepasiliko vienintelė viešoji institucija, kur lietuvių kalbos reliatyviai dar buvo paisoma liaudies pastoracijos reikalui per pamokslus, katechizaciją, lietuviškus giedojimus, tikybines knygeles (katekizmus ir kita). Šalia Fijałeko čia dar reikėtų paminėti St. Hainą, A. Prochaską, Fr. Piekosinskį, Wł. Semkowiczių ir kitus lenkus, kurie apie kristianizacijos pradžią Žemaičiuose yra rašę. Daugeliui jų pagrindinius duomenis tiekė žinomoji Jono Dlugošo kronika [64], kurios netikslumai yra jau iš dalies atitaisyti [65].

---

[62] R. Krasauskas, *Medininkų diecezija*, LE 18, 95 psl.; R. Krasauskas, *Žemaičių vyskupija*, LE 35, 210 psl. Dar labiau, ypač pirmųjų Medininkų vyskupų eilę ir chronologiją patikslino kun. R. Krasauskas ir Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų reliacijų *ad Limina Apostolorum* rinkinio vyr. redaktorius prof. P. Rabikauskas, S. J. Pradedant *Relationes Status Ecclesiae Samogitiae* (*Mednicensis*), yra duodami (227-231 psl.) visų Žemaičių vyskupų ir jų sufraganų sąrašai, patiekiant vertingų pastabų išnašose.

[63] J. Fijałek, *Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu*, rink. *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, 1914, 70-119 psl. (*Nawrócenie Żmudzi*).

[64] J. Długosz, *Opera Omnia*, XIII t. (1877), 159-162 psl.

[65] Jan Dąbrowski (red.), *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza z lat 1385-1444*, I t. (1961), 147-148 psl.

Savo tyrinėjimų paraštėje Medininkų vyskupijos dramatišką įkūrimą (Konstancoje) yra užgriebę ir kryžiuočių ordino istorikai vokiečiai. Jiems Žemaičių krikščionybės pradžia tebuvo tiek įdomi, kiek šio krašto gyventojai pagaliau buvo pakrikštyti ne ordino, kuris visą laiką tarėsi turįs krikšto monopolį pagonims, bet pačių Lietuvos valdovų. Robertas Krumbholtzas buvo pirmasis, kuris prieš 80 metų savo gerai šaltiniais paremtoje disertacijoje (panaudoti ir dar nespausdinti Karaliaučiaus archyvo dokumentai) [66] rašė ne tik apie Žemaičių ir Vokiečių ordino santykius iki Melno taikos (1422), bet sustojo ir ties reikšminguoju Konstancos epizodu [67], kai Žemaičių delegacija išėjo su dideliu skundu prieš kryžiuočius. Jau atskirai savo disertacijose tuos klausimus lietė Jonas Bellée ir Paulius Nieborowskis. Pati naujausia disertacija apie vokiečių ordino didįjį magistrą M. Küchmeisterį (1414-1422), kurią paruošė Wilhelmas Nöbelis, labai akylai naudodamas ir nespausdintus šaltinius, Žemaičių klausimui Konstancoje ir jų krikšto pradžiai skiria reikiamo dėmesio [68]. Nöbelis, be kitko, davė naujų duomenų apie ordino įkurtą Žemaičiuose savą apygardą (*Vogtei*), kai jis buvo gavęs tą kraštą valdyti [69]. Apie tą ordino valdymą kaip tik dideliai griaudžiai skundėsi Žemaičių atstovai Konstancoje.

Naujos šviesos į Konstancos laikotarpį įneša taip pat naujai išleistasis tomas vokiečių ordino generalinio prokuratoriaus pranešimų [70]. Tai apsukraus generalinio prokuratoriaus Petro iš Wormditto (1403-1419) ordino interesų Romoje gynimo laikai. P. Nieborowskis, rašydamas savo minėtąją disertaciją, tik mažą dalį tebuvo panaudojęs tos medžiagos, kuri šiandien visu platumu atsiveria tyrinėtojui. Bet žymiai daugiau medžiagos apie Medininkų vyskupijos istoriją patiekia mums jau minėtasis M. Babinovskio kodeksas, pirmą kartą akyliau į rankas tepaimtas I pasaulinio karo metu žinomo medievisto, tada jauno leitenanto Waltherio Holtzmanno[71]. Likimas

---

[66] R. Krumbholtz, *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See 1422*, Karaliaučius 1890 (atsp. iš *Altpreussische Monatsschrift*, 1889-1900).

[67] Ten pat, 187 psl. ir kt.

[68] Wilh. Nöbel, *Michael Küchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422* (*Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens*, herausgegeben von P. Klemens Wieser, V t.), Bad Godesberg 1969, 92-103 psl.

[69] W. Nöbel, *Das Problem der Einrichtung der Ordensvogtei Samaiten*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 1968, 4 sąsiuv., 692-697 psl.

[70] *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, II t. *Peter von Wormditt (1403-1419)*, išl. Hans Koppen, Göttingenas 1960 (Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung, 13 sąsiuv.). Plg. Z. Ivinskis, *Wormditt, Peter von*, LE 36, 534 psl.

[71] W. Holtzmann, *Die Gründung des Bistums Samaiten*, žr *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*. Neue Folge, XXXII t. (1917), 70 psl.

panorėjo, kad W. Holtzmannas (Bonnos universiteto prof.) po 45 metų šios paskaitos autoriui dovanojo visus iš Babinovskio kodekso Kaune pasidarytuosius nuorašus [72].

Kas yra M. Babinovskis ir jo vardu minimasis kodeksas ? Žemaičių kapitulos kan. M. Babinovskis buvo žinomas kaip uolus kapitutulos kanauninko (vėliau vysk. sufragano) Jono Kazakevičiaus [73] bendradarbis, atieškant bažnytinius turtus iš kalvinistų [74]. Matomai jiedu abu turėjo vysk. Stanislovo Kiškos (1618-1626) pasitikėjimą, nes po jo mirties abu tvarkė ir jo asmenišką turtą [75]. Yra paskui žinoma, kad Babinovskis dalyvavo 1636 ir 1639 m. Žemaičių vysk. Jurgio Tiškevičiaus sušauktuose diecezijos sinoduose [76]. Bet pats svarbiausias Babinovskio darbas buvo sudarymas ano fundacinių ir kitų dokumentų nuorašų kodekso (vokiškai vadinamo *Kopialbuch*), kurio titulinis lapas turi 1619 m. datą [77].

Iki šiol Babinovskio kodeksas, palyginti, dar nedaug mokslo reikalui tebuvo panaudotas [78]. Juo labiau susidomėta mūsų tremtyje, kur yra geros galimybės to kodekso dokumentus papildyti vertingais Vatikano archyvo ir jo bibliotekos rankraščių skyriaus radiniais. Mons. Paulius Jatulis yra keliuose mašinraščio egzemplioriuose padaręs daugumos to kodekso dokumentų (202 numerius *in extenso* ar ištraukose) nuorašus [79]. Jatulis ten yra dar pridėjęs nurašytus originalius dokumentus, kuriuos 1917 m. W. Holtzmannas rado Kauno muziejuje ir dieceziniame archyve.

---

[72] Šiandien jie mons. dr. P. Jatulio žinioje. Atiduodamas Z. Ivinskiui visus Kaune I pasaulinio karo metu padarytus nuorašus, W. Holtzmannas pabrėžė, jog nebeturįs laiko prie tų klausimų grįžti.

[73] Z. Ivinskis, *Kazakevičius Smolka Jonas*, LE 11, 255-256 psl.

[74] B. Smigelskis, *M. Valančiaus Žemajtiu Wiskupistės kritika*, žr. *Draugija*, 1911 m. 55-56 nr. 271 psl.

[75] J. Kurczewski, *Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska*, III t., Vilnius 1916, 108 psl.; Z. Ivinskis, LE. 11, 256 psl.

[76] M. Wołonczewski, *Žemajtiu Wiskupiste*, II d., 152, 156 psl.

[77] *Codex Babinowski: Fundationes, privilegia ecclesiae cathedralis Mednicensis totiusque dioecesis Samogitiae per* Matthaeum Babinowski, *canonicum dictae cathedr., sacra apostolica authoritate notarium fideliter ex authenticis descripta et collecta, Vornis seu Miednicis, 7. Aug. 1619.*

[78] Pirmasis jį naudojo W. Holtzmannas (1917), vėliau K. Jablonskis, kuris nurodė ir Z. Ivinskiui panaudoti tą kodeksą disertacijai *Geschichte des Bauernstandes in Litauen* (1933). 1938 m. juo naudojosi J. Matusas, rašydamas apie Valančių (*Senovė*, IV). Kun. R. Krasauskas pirmasis Romoje įsigijo to kodekso mikrofilmą ir sudarė galimybę tuo kodeksu naudotis ir kitiems (mons. P. Jatulis, kun. St Yla ir kiti).

[79] *Codex Babinowski*, Mednicis 1619 - Roma 1961, 150 psl. (mašinraščio). Z. Ivinskis tuos nuorašus gausiai panaudojo strp. *Die Entwicklung der Reformation*, žr. *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, 12 (1967).

Kitados nepriklausomoje Lietuvoje prof. Konstantinas Jablonskis buvo pradėjęs labai dėmesingai rankioti Babinovskio kodeksą papildančius dokumentus iš Kauno vyskupo kurijos, Centrinio valstybinio ir kitų archyvų[80]. Berods, Babinovskio kodeksą padėdamas pagrindan jis norėjo išleisti atskirą tomą šaltinių — Žemaičių vyskupijos kodeksą, kuris būtų buvęs paralele žinomajam Vilniaus katedros ir vyskupijos kodeksui. Tada K. Jablonskis surado ir iš dalies panaudojo ir labai įdomų šaltinį *Tarquinii Peculi Visitationes Ecclesiarum in dioecesi Mednicensi peractae a. D. 1579*[81]. Bet K. Jablonskis, kuris nuolat turėjo kitų darbų ir užsiėmimų[82], savo Žemaičių vyskupijos kodekso nebaigė, o po 1945 m. visai nebeliko vilties jo Lietuvoje išleisti[83]. Vienintelė viltis tokį šaltinių rinkinį išspausdinti, žinoma, dedant Babinovskio kodeksą pagrindan ir papildant Vatikano ir kitų archyvų teikiama medžiaga, bėra likusi Romoje, kur jau daug tos rūšies dokumentų, testamentų, inventorių, nekalbant jau apie fundacijų aktus, yra mons. P. Jatulis išleidimui paruošęs. Šalia Žemaičių vyskupų reliacijų Šv. Sostui[84], kurios, prof. P. Rabikausko redakcijoje, sudaro atskirą spausdintą tomą, šalia gausių tos diecezijos vyskupų kandidatų kanoniškųjų (konsistorialinių) procesų (bylų), kurių mons. P. Jatulis tiek daug jau yra iš įvairių Vatikano archyvo fondų surankiojęs, papildytasis Babinovskio kodeksas sudarys patį svarbiausią įnašą naujausioje tos vyskupijos istoriografijoje. Tada jau turės pra-

---

[80] K. Jablonskis savo Žemaičių vyskupijos rinkiniui įvairios vertingos medžiagos buvo radęs ir ją nusirašęs iš teismų aktų bylų į tvarkingai sudėtas sąsiuvinio formato papkes, kuriomis Z. Ivinskiui teko savo laiku naudotis. Nuostabu, kad V. Žukas, kuris smulkiai yra išskaičiavęs ir rankraštinį K. Jablonskio palikimą (*Prof. K Jablonskio bibliografija*, žr. *Bibliotekininkystės ir Bibliografijos klausimai*, IV t., 1965, 155-196 psl.), nieko nemini atskirai apie nuorašus Žemaičių vyskupijos kodeksui. Jų, be abejo, reikia ieškoti tarp «20 tūkstančių lapų įvairių darbų», tarp gausybės «Vilniaus kapitulos archyvo ir teismo bylų nuorašų» (ten pat, 155, 169 psl.). Pats V. Žukas pastebi, jog dalies archyvinės nuorašų medžiagos nepavyko K. Jablonskio istorinių dokumentų rinkiniuose surasti, nors ji ten turėjo būti. V. Žukas spėja, «kad dalis K. Jablonskio surinktos medžiagos liko pas kitus asmenis» į jo asmeninį archyvą nesugrąžinta (ten pat, 190 psl.).

[81] K. Jablonskis, *Papildomosios žinios apie kan. M. Daukšą*, žr. *Archivum Philologicum*, IV t. (1933), 64-85 psl.

[82] Plg. Z. Ivinskis, *Prof. K. Jablonskio atminimui (1892-1960). Jo įnašas Lietuvos istorijos mokslui*, žr. *Aidai*, 1961 m. 1 nr., 18-22 psl.

[83] Kaip Tarybinės Lietuvos Mokslų Akademijos nariui ir universiteto profesoriui, K. Jablonskiui buvo pavestas visai kitokios rūšies šaltinių leidimas. Jis buvo, be kitko, redakcinėje kolegijoje atsakančiuoju redaktoriumi, kai buvo leidžiami Lietuvos TSR istorijos šaltiniai (I, III t.), Lietuvos XVI-XVII amž. inventoriai ir kiti rinkiniai. Minėtą vyskupijos kodeksą išleisti negalėjo būti planuose Lietuvos tarybinio mokslo, kurio šaltinių rinkiniai taip vienašališkai atrinkti.

[84] Žr. 62 išnašą.

sidėti naujas etapas apskritai Lietuvos Bažnyčios ir jos kultūros istorijos tyrinėjimo lauke [85]. Tik pačios Medininkų vyskupijos anam reikšmingam jos įkūrimo faktui nušviesti nė su žiburiu, berods, archyvuose nieko naujo ir nežinomo nebegalima rasti. Prieš pereidami prie šito klausimo, turime dar trumpai dirstelti į bandymus Žemaitiją pakrikštyti iki 1417 metų.

II. Sunkus Žemaitijos kelias į krikščionybę kryžiuočių kovų akivaizdoje

Skamba savotišku paradoksu, bet buvo istoriška tiesa, jog vokiečių ordinas, aukščiausiųjų institucijų taip numylėtas ir gausiomis privilegijomis nuo 1226 metų (garsioji bulė Rimini mieste) vis aprūpinamas, tas ordinas, kuris naudojosi išimtina teise atstovauti visą kristianizacijos reikalą Pabaltijo žemėse, tapo didžiausia kliūtimi Žemaičiams pasikrikštyti. Visą XIV amžių jis užstojo jiems kelią į krikščionybę, kol energingos Vytauto ir Jogailos pastangos pagaliau garantavo pilną laimėjimą (1417) krikšto srityje, nors dėl politinės Žemaitijos priklausomybės ordinas dar kietai penkeris metus toliau kovojo. Kaip ir Vilniaus vyskupiją įkuriant, ir čia kryžiuočiai piktai iš šono turėjo stebėti, kaip tas kraštas, į kurį jie jau nuo Mindaugo laikų bandė vis koją įkelti, krikštijosi be jų pastangų.

Jau iš Lietuvos pirmojo karaliaus ordinas už pakrikštijimą ir jam iš popiežiaus karūnos parūpinimą buvo iškaulinęs, ypač Žemaičiuose, naujų ir naujų dovanojimų [86]. Kryžiuočiai toliau vis labiau įsitikino, jog jų valstybė, einanti nuo Oderio iki šiaurinės Estijos sienos (Narvos), negalės toliau iš viso gerai bujoti ir vystytis, kol priešiška Žemaitija, lyg kokis platus pleištas, tą valstybę negailestingai pusiau skaldys į dvi atskiras Prūsų ir Livonijos dalis. Kryžiuočiai šventai buvo įsikalę ir tam reikalui aukojo daug savo energijos, jog jų valstybei anas jungiantis teritorinis ryšys bet kokia kaina turi būti įgytas [87].

---

[85] Reikia tik bent minimalinių materialių sąlygų tiems istorikams , kurie Romoje dabar tam darbui aukojasi ir reikia, žinoma, lėšų parvoštiems leidiniams išleisti, kaip su pagrindu spaudoje (*Drauge, Tėviškės Žiburiuose*) 1969 m. vasarą eilėje straipsnių tą klausimą kėlė kun. Dr. P. Celiešius.

[86] Teisingai pastebi K. Forstreuter (*Deutschland und Litauen im Mittelalter*, (*Studien zum Deutschtum in Osten*, 1), Köln-Graz 1962, 7 psl.), jog « vokiečių ordinas savo draugystę su Mindaugu be saiko (*übermässig*) išnaudojo, kai jis, be kitko perėmė lietuvių giminės žemę (*das litauische Stammland*) Žemaičius, kurie sudarė tiltą tarp Prūsų ir Livonijos ».

[87] Ten pat, 11-13 psl.

Kai per kartų kartas nusitęsusioms ir kruvinoms *Litauerreisen* vis nebuvo galo ir jos vis negelbėjo Žemaitijai pajungti, ordinas ėmė naudotis nauja taktika. Jis ieškojo nesutikimų tarp pačių Gediminaičių. Jogailą, pavyzdžiui, jis gudriai palaikė prieš jo dėdę Kęstutį, ir už sėkmingą pagalbą turėjo šis Algirdaitis mokėti Žemaitija, ją užrašyti ordinui iki Dubysos. Bet jau kitais metais kryžiuočiai ėmė rūpestingai remti pabėgėlį Kęstutaitį jo kovoje prieš jo pusbrolį Jogailą, greitai gaudami dovanų pergamentą — Žemaičius iki Nevėžio. Nuo ordino atsimetęs Vytautas, ko, žinoma, kryžiuočiai nė iš tolo nebuvo laukę, galėjo antrukart naudotis jo parama, kai tik vėl pakartojo pirmuosius pažadus, t. y. užrašė vėl Žemaičius. Žinia, Vytautas atsimetė ir nuo antrųjų Žemaitijos užrašymų, nes Jogaila savo narsiam pusbroliui buvo priverstas grąžinti ne tik tėviškę Trakus, bet ir visą Lietuvą (1392).

Didysis Kęstutaitis tiesiog funkcijoje savo interesų ir toliau vikriai naudojo kryžiuočius, jiems dar porą kartų naujai užrašydamas Žemaitiją. Net pagrindine priežastimi vadinamojo «didžiojo karo», kurio viršūnėje buvo Žalgirio kautynės ir reikšmingoji pergalė, tebuvo bandymas kardu išspręsti, kam turi pagaliau Žemaitija priklausyti. 1404 metais kryžiuočiai antrukart gavo iš Vytauto tą kraštą valdyti. Tai buvo jau ketvirtas iš eilės Vytauto Žemaitijos dovanojimas ordinui. Bet vos tik jis spėjo Žemaitijoje, kaip ir 1399 (1400 m.) pasistatyti porą savo pilių, sukilo gyventojai. Ir 1401 ir 1409 metų gyventojų sukilimas baigėsi tuo pačiu rezultatu: kryžiuočiai turėjo galvotrūkčiais iš Žemaitijos pasitraukti [88]. Bet ir po Žalgirio pergalės Žemaitijos priklausomybės klausimas dar visą tuziną metų nuodijo santykius. Nežiūrint Torno taikos (1411), kuria Žemaitija pusbroliams tebuvo palikta iki jųdviejų gyvos galvos (o jiedu tada jau buvo persiritę per 60 !), reikėjo dar kelis kartus mobilizuotis, kariauti ir įvairiais būdais veikti, vis ieškant galimybių apsaugoti to krašto ateitį.

Visų derybų, kovų ir bandymų išgelbėti nuo kryžiuočių Žemaitiją, čia nedėstysime plačiau. Tos kovos dramatiški momentai yra jau anksčiau, remiantis, palyginti, gausiais šaltiniais, atžymėti [89].

---

[88] Plačiai žr. B. Dundulis, *Žemaičių sukilimai prieš teutoniškuosius pavergėjus 1401 ir 1409* m., Vilnius 1955, 118-147 psl. Plg. M. Jučas, *Telkiamos jėgos galutinai sunaikinti ordiną (1380-1409)*, kolektyviniame rink.: *Lietuvių Karas su Kryžiuočiais*, Vilnius 1964, 247-256 psl. (Žemaičių sukilimai). Naujų duomenų duoda W. Nöbel, *M. Küchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422*, 15-33 psl.

[89] R. Krumbholtz, *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melnosee*. J. Jakštas, *Jogailos ir Vytauto kovos su vokiečių ordinu*, rink. *Jogaila* (red. Ad. Šapoka), Kaunas 1935, 129-183 psl. Z. Ivinskis, *Kovos bruožai dėl Žemaičių*, žr. Athenaeum, V (1935).

Iš lietuvių paskutinis ties tuo klausimu plačiai sustojo Br. Dundulis [90]. Čia tenorėtume tik trumpiai pažymėti: kai 1414 metų vasarą jungtinė lietuvių ir lenkų kariuomenė, kaip prieš ketverius metus, vėl traukė prie Vislos ir Prūsuose jėga ėmė imti ordino pilis, įsikišo popiežiaus Jono XXIII delegatas. Jis siūlė amžinai nebaigiamą Žemaitijos priklausomybės klausimą su visais kitais ginčais perkelti į to popiežiaus kviečiamą bažnytinį susirinkimą Konstancoje, kur jis tikėjosi tapti tikruoju šv. Petro įpėdiniu, kai kiti du popiežiaus sosto pretendentai turėjo būti pašalinti.

Vytautas ir Jogaila sutiko su tokiu pasiūlymu. Jiedu tikėjosi Konstancoje pasisekimo. Dar prieš tai Jonas XXIII, pusbroliams prašant, buvo panaikinęs visas ordino privilegijas ir dovanojimus, liečiančius Lietuvą.

Kai Jono XXIII delegatas gavo iš abiejų besivaidijančių pusių sutikimą pavesti aną įkyrią bylą spręsti bažnytiniam susirinkimui Konstancoje, Žemaitijos klausimas įgijo tarptautinį pobūdį. Koncilija, lyg kokia aukščiausia tautų organizacija, turėjo tarti savo žodį ir apie tiek ilgai Bažnyčios globoto ordino ginkluotas misijas, ir apie santykius su naujakrikštais lietuviais, ir apie ką tik Jogailos ir Vytauto skubotai atliktą krikštijimą Žemaičių. Tas įdomus pusbrolių žygis, kuris turėjo paremti jųdviejų politinius aktus tvirčiau Žemaitiją užsitikrinti, buvo įrodymas, jog jiedu negalvojo tą kraštą tik laikinai, iki savo mirties, valdyti. Abu valdovai tikėjosi silpniną ordino pretenzijas į Žemaičių žemę, kai jiedu beveik simboliškai krikštijo ją, 1413 metų lapkričio mėnesį vos savaitei tenuvykę į Dubysos krantus [91].

Apie šitą Vytauto ir Jogailos žygį žinome iš autentiškų šaltinių. Žinomasis lenkų kronistas J. Dlugošas yra plačiai tą faktą paminėjęs[92]. Jo platus aprašymas Žemaičių krikšto (1413 m.) turi tačiau daug panašumo su jo paties pasakojimais, kaip buvo vykdomas Lietuvos krikštas prieš 26 metus (1387) Lietuvos sostinėje [93]. Nesustodami plačiau ties išsamiu Dlugošo aprašymu, turime čia trumpai

---

[90] Be minėtosios studijos (žr. 88 išnašą) yra dar penki kiti B. Dundulio straipsniai, kurie tiesiogiai liečia kovą su ordinu dėl Žemaičių (žr. bibliografinį priedą). Trumpiau B. Dundulio knygoje: *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*, Vilnius 1960, 320 psl.

[91] M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 45-47 psl.

[92] J. Długosz, *Opera Omnia*, XIII t., 159-160 psl., J. Fijałek, *Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu*, 71-74 psl., yra pirmasis atkreipęs dėmesį, jog per tokį trumpą laiką (vieną savaitę), kurį Dlugošas paduoda, nebuvo galima įvykdyti tikro Žemaičių atvertimo į krikščionybę. Plg. *Rozbiór Krytyczny Annalium Poloniae J. Długosz*, I t., 147 psl.

[93] J. Długosz, *Opera Omnia*, XII t., 471-472 psl.

atsakyti į du klausimu : ar yra kokių patikimesnių žinių apie bandymus Žemaičius krikštyti dar prieš 1413 metus ? Ar buvo bandoma į tą kraštą nešti kryžių jau tada, kai jis kentė kruvinius ordino karo žygius ? Ir antra, kodėl Žemaitija nebuvo įtraukta krikštijimo akcijon 1387 metais, o turėjo dar oficialaus krikšto visą generaciją (26 metus) laukti ?

Pirmuoju klausimu, t. y. apie bandymus pakrikštyti Žemaičius, yra naujai duomenų patiekęs Tėvas dr. Viktoras Gidžiūnas, O.F.M. [94]. Apie atskirą Žemaičių krikštą yra savo svarstymus paskelbęs dr. J. Jakštas [95].

Išlasęs eilę įvairių versmių ir akylai peržvelgęs Žemaitiją liečiančius šaltinius, dr. V. Gidžiūnas nedaug juose tegalėjo rasti faktų, kurie įtikinančiai galėtų paliudyti, jog Žemaičius prieš 1413 metus būtų pasiekusi pastovesnė krikšto banga. Iš šaltinių galima išrankioti eilę užuominų, įvairių pastangų ir į Žemaičius Evangeliją atnešti, galima surankioti kryžiuočių paminėtus faktus, kur jie Žemaičių įkaitus, ar jų palydovus krikštijo, tačiau išvada pasilieka aiški : iki Vytauto ir Jogailos pasirodymo kraštas dar visai skendėjo pagonybėje, nebuvo jame nei parapijų, nebuvo nei bažnyčių, nekalbant apie vienuolynus, kurie Žemaičiuose yra labai vėlybos datos [96].

Šaltiniai yra įsakmiai paliudiję, kaip sunkiai sekėsi Žemaičiuose pirmajam Lietuvos vyskupui Kristijonui [97], kurį karaliui Mindaugui Livonijos (kryžiuočių) ordinas buvo parinkęs iš savo narių tarpo. Greitai vyskupas turėjo palikti ir savo žemes Žemaitijoje (Raseinius, Betygalą, Ariogalą ir Laukuvą) [98], kurių pusę Mindaugas buvo užrašęs Livonijos ordinui. Kai į užsienį pasitraukė vysk. Kristijonas [99], sąlygos krikščionybės švieselei laikytis darėsi sunkesnės. Čia nesustosime ties klausimu, ar pats Mindaugas, kuris atkrito nuo sąjungos su ordinu, galėjo vėliau dar išlikti krikščionimi. Prie to, kas anksčiau jau išdėstyta [100], galima čia dar pridėti paties ordino argu-

---

[94] Žr. tuo klausimu V. Gidžiūnas, O.F.M., *Pirmieji bandymai krikštyti Žemaičius*, atsp. iš *Kario*, 1967, 8 nr. (spalių mėn.), 17 psl.

[95] J. Jakštas, *Šis tas dėl atskiro Žemaičių krikšto*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Metraščio*, III t., 9 psl.

[96] Plg. V. Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje, IX-XV amžiai*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbų*, VI t., 1970, 243-275 psl.

[97] K. Forstreuter, *Deutschland und Litauen im Mittelalter*, 7 psl. 7 išnaša. Z. Ivinskis, *Kristijonas*, LE 13, 145-146 psl.

[98] Šaltinių duomenys ; Z. Ivinskis, *Lietuvos krikšto problema*, žr. *Aidai* 1966, 5 nr., 196-198 psl.

[99] Ten pat, 196 psl. Apie Kristijono veiklą užsienyje žr. keliolika šaltinių nuorodų H. Paszkiewicz, *Regesta Lithuaniae*, I t., Varšuva 1930, 72-100, 179 psl.

[100] Žr. plačiau Z. Ivinskis, *Pirmasis Lietuvos karalius Mindaugas ir jo palikimas*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Metraščio*, I t., 92-93 psl.

mentaciją, pavartotą kaip tik Konstancos koncilijoje. Atsikirsdamas kaltintojams ordino delegatas kalbėjo : « Lietuvos karalius Mindaugas didelėmis ordino pastangomis krikštytas ir iš pagonybės klaidos į tikėjimą atverstas, greitu laiku po krikšto priėmimo kritęs apostazijon », teriojo ordino žemes [101]. Jeigu kryžiuočiai drįso tą priekaištą koncilijoje viešai priminti, rėmėsi jie pusantro šimto metų senumo tradicija. Bet jau ir 60 metų po Mindaugo nužudymo (1324) popiežius Jonas XXII rašė iš Avignono apie Mindaugo atkritimą. Įdomu, kad popiežius dėl Mindaugo « nuo tikėjimo atsimetimo ir grįžimo į pirmutinę klaidą » čia įsakmiai kaltino ordiną. Mindaugo apostazija buvo įvykusi « pasėkoje žiaurių ir nedraugiškų skriaudų, kurias padarė mylimo vokiečių ordino sūnūs ... » [102]. Galimas daiktas, kad tada Avignono kurija rėmėsi duomenimis plataus proceso, kurį Rygoje 1312 m. prieš ordiną buvo pradėjęs popiežiaus legatas Francesco de Moliano [102a]. Jau tada apklausinėti liudininkai ne kartą buvo minėję Mindaugo atkritimą nuo krikščionybės [103]. Nuo anų Lietuvą taip sukrėtusių įvykių nebuvo dar praėję pilnai 50 metų. Anie liudininkai galėjo dar daug ką prisiminti, kaip pavyzdžiui, šiandien mūsų senesnieji be vargo prisimena Didįjį Vilniaus seimą, ar anuos 1905 metų įvykius, nuo kurių jau turime daugiau kaip pusės šimto metų laiko tarpą.

Šitame ryšyje noriu atkreipti dėmesį, jog Francesco de Moliano liudininkų apklausinėjimo protokolai ir Mindaugo apostazijos klausimui spręsti yra šaltinis, su kuriuo reikia skaitytis. Gaila, kad mūsieji Mindaugo epochos tyrinėtojai yra tą šaltinį pamiršę [104]. Yra dar labai svarbu, ką sako liudininkai po 50 metų, kaip, pavyzdžiui, šiandien mums dar turi istorinės reikšmės, ką po tiek pat laiko pasakoja apie nepriklausomybės kovas jų dalyviai. Kai Fr. de Moliano savo tardymą vedė, dar buvo eilė gyvų liudininkų, kurie prisiminė Mindaugo laikus. Pora jų turėjo smulkesnių žinių apie Mindaugo santykius su Livonijos ordinu ir priežastis, kodėl Lietuvos karalius atkrito nuo

---

[101] « Myndowe ... pauco tempore post susceptum baptisma apostando relapsum .... » CEV 1027 psl.

[102] LUB, II t., 1855, 172 psl. (703 nr.) ; A. Theiner, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, I t., 1860, 293 nr. ; *Gedimino laiškai*, parengė V. Pašuta ir I. Štal, Vilnius 1966, 93 psl.

[102a] *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312). Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens*, išl. A. Seraphim, Karaliaučius 1912.

[103] Ten pat, 46, 63, 78, 99 psl.

[104] Nuostabu, kad ir toks apdairus tyrinėtojas J. Stakauskas (*Lietuva ir Vakarų Europa XIII amž.*, Kaunas 1934) taip pat to svarbaus šaltinio nepanaudojo.

krikščionybės [105]. Vienas tos bylos liudininkų dar pažino kunigą, «kuris buvo klebonas (*plebanus*) minėto karaliaus [Mindaugo] žemėje» [106].

Šitomis pastabomis kreipdami tyrinėtojų dėmesį į taip svarbų šaltinį, drauge galime konstatuoti, jog anas reikšmingas Mindaugo žygis — jo pasikrikštijimas, Žemaičių žemėje nepaliko žymėtinų pėdsakų. Pagonybė toliau kerojo, ir tas faktas davė kryžiuočiams patogų pretekstą tęsti savo žygius, ginklu vergti kraštą, kurio gyventojai savo turtus ir žemes valdė, pagal ano meto pažiūrą, neteisėtai vien todėl, kad jie nebuvo krikščionys [107].

Čia susidarytų tikrai ilgas sąrašas jeigu bandytume inventoriškai sužymėti žinomųjų ordino kronikų paminėtus, ar plačiai aprašytus žygius į Žemaitiją [108]. Žygiuose kartais su ordino kariuomene traukdavo ir vienuoliai, kaip mums įsakmiai yra paminėjusi *Eiliuotoji kronika* apie didelį Livonijos ordino žygį į Žemaitiją, kai Mindaugas dar laikėsi krikščionybės, o Žemaičiai vis nesidavė kryžiuočių palaužiami. Kaip tada (1256-1257) su priešo kariuomene įžengę vienuoliai niekuo nesiskyrė nuo kitų kryžiuočių ir, neturėdami jokio draugiško kontakto su vietiniais gyventojais, drauge naikino nekrikštų žemę [109], vienus po kitų padeginėdami namus, taip galėjo būti ir su vėlesniais žygiais. Juose buvo reikalingi dvasininkai aptarnauti saviems karo žygio dalyviams. Jeigu didesniuose gyventojų susitelkimo punktuose, kur buvo krikščionių karo belaisvių, ypač iš lenkų žemių, dar buvo galima vaizduotis vieną kitą bažnytėlę, ar kokį kunigą-misininką, tai dar nereiškė pačioje tautoje krikščionybės įvedimo, kaip ir dabar, pavyzdžiui, dar nelaikome sukrikščionintomis daug Afrikos ir Azijos tautų, nors ten ir veikia ne viena katalikų,

---

[105] *Das Zeugenverhör des Franciscus de Moliano (1312). Quellen zur Geschichte des Deutschen Ordens*, išl. A. Seraphim, *Karaliaučius* 1912, 78, 99 psl.

[106] Ten pat, 141 psl.

[107] Žr. tuo klausimu bibliografijoje nurodytas E. Weise ir St. Bełch studijas. Plg. P. Jatulis, *Wlodkowic, Paweł*, LE 34, p. 626-627; Z. Ivinskis, *Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva*, žr. *Athenaeum*, IV t. (1933), 135-144 psl.

[108] Tuo klausimu naujausi duomens pas B. Dundulį, M. Jučą (žr. 88 išnašą) ir W. Nöbel (žr. 68 išnašą).

[109] Pati *Eiliuotoji Livonijos kronika* gana vaizdingai pamini, kaip «basieji» (*barvuzen*) ir pamokslautojai (*predigere*) vienuoliai, t. y. pranciškonai ir domininkonai, kurie ordino riterius lydėjo 1256-1257 m. žygyje į Žemaitiją, pirmieji uždegė pirmuosius gaisrus, pirmiausia domininkonas, o paskui pranciškonas (*Livländische Reimchronik*, išl. Leo Meyer, 1963, 97 psl., 4235-4239 eil.). Žr. apie tai platesniuose rėmuose V. Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje, IX-XV amžiai*, žr. L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų* VI t., Roma 1970, 254 psl. Vienuoliai, ar paties vokiečių ordino kunigai dalyvaudavo karo žygiuose, žinoma, turėdami uždavinį sužeistiesiems žygio krikščionims teikti religinius patarnavimus.

ar protestantų misijų stotis, nors pastatomos ir bažnyčios, ar koplyčios.

Ne tik popiežiaus kurijai, kuriai per savo prokuratorius žinias tiekė Ordinas, bet ir patiems Lietuvos valdovams, į kurių žemes XIV amžiuje buvo skelbiami kryžiaus karai, Aukštaičių gyventojų plotai tebesiskaitė pagoniški. Ta intencija Lietuvos kunigaikščiai vis vesdavo derybas dėl krikšto[110]. Kryžiuočių kronikos mums patiekia gyvų pavyzdžių iš XIV amžiaus pradžios Žemaitijos pietinėse žemėse, kur buvo į dešiniojo Nemuno plotus persimetusios sunkios kovos. Tarp tenykščių Žemaitijos pilių gynėjų atsirasdavo tokių, kurie perbėgdavo į ordino pusę. Jie būdavo tuojau pakrikštijami. Tokiems pabėgėliams ordinas tuojau laikinai duodavo Prūsuose žemės, kol, Lietuvą nukariavus, tokis pabėgėlis atgaus savo tėviškę[111]. Žemaičių akyse tokie pabėgėliai-neofitai skaitėsi tik išdavikais, nes jie atvesdavo į pilį priešą, kuris jos gynėjus iššudydavo. Kronikos pamini, pavyzdžiui, Aukaimio pilies (Batakių-Skaudvilės srityje) gynėjų istoriją, mūsų akimis didelę tragediją. 1302 m. vienas iš pilėnų Draika (Draikė), « norėdamas [pagoniškų] stabų vieton tetarnauti tikram ir gyvam Dievui » per savo sūnų Piną (Pinne) užmezgė ryšius su Ragainės komtūru ir jį nuolankiai prašė « kad tas jį išlaisvintų iš pagonybės klaidų ir netikėlių rankų »[112]. Raštu atsiklausęs paties magistro, Ragainės komtūras apgulė Aukaimio pilį kaip tik tuo metu, kai Draika buvo sargyboje. Kai pilėnai ilsėjosi nakties metu slapta jis atidarė kryžiuočiams pilies vartus. Šie vyrus iššudė, moteris ir vaikus paėmė nelaisvėn, o pilį iki pamatų sudegino. « Minėtasis Draika buvo nugabentas į Ragainę ir ten su visa savo šeima pakrikštytas »[113]. Nikalojaus Jeroschino kronikoje yra pasakyta, kad Draika krikštijosi su savo *gesinde*[114]. Tai reikštų šeimyną platesne prasme, drauge su tarnais ir kitais į Draikos ūkį priklausančiais.

Aukaimio pilis buvo atstatyta, bet už trejų metų ten kartojos panaši tragedija. Kai 1305 m. Gavėnios metu Karaliaučiaus komtūras

---

[110] Plačiai apie jas K. Chodynicki, *Próby zaprowadzenia chrześcijaństwa na Litwie, Przegląd Historyczny*, 18 t., 1914. Plg. Z. Ivinskis, *Lietuvos krikšto problemos*, žr. *Aidai* 1966, 6 nr., 266-270 psl.

[111] PUB IV, 117-118, 505 psl.; V, 546 psl. Plačiau žr. K. Sideravičius, *Sunkiausių kovų šimtmetis*, rink. *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, 1964, 197 psl.

[112] SRP I t., 166-171 psl. (P. Dusburgiečio kronika); III t., 585 psl.; žr. *Draikė*, LE 5, 164 psl.

[113] SRP I, 167 psl.; *Aukaimis*, LE 1, 419 psl.; *Aukaimis*, žr. *Mažoji Tarybinė Lietuvos Enciklopedija*, I t., 1966, 117 psl.; A. Salys, *Die žemaitischen Mundarten*, 59-60 (227-228) psl. *Lietuvos TSR Istorijos Šaltiniai*, I t., 1955, 52 psl. Plg. K. Sideravičius, *Sunkiausių kovų šimtmetis*, rink. *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, 1964, 192 psl.

[114] SRP I, 560 psl.

artėjo prie Aukaimio pilies, «tikėjimo ir tikinčiųjų draugas», pilėnas Svirtila (Swirtil) vėl išdavė pilį. Ir vėl visi vyrai buvo iššudyti, kai moterys ir vaikai buvo supančioti nelaisvės žygiui [115]. Mūsų pagrindinis kronistas Dusburgietis prideda: «Pats Svirtila su savo šeima, pasitraukdamas su [ordino] broliais, gavo krikšto malonę» [116].

Pėda pėdon tokia pat istorija buvo ir su kitu kilminguoju Spūdu (Spudo). Būdamas «galingas» Pūtvės-Pūtvininkų pilyje [117], jis slapta priešui atidarė jos vartus. Kai Pūtvė buvo sunaikinta, Spūdui, žinoma, kito kelio nebebuvo, ir jis su savo šeimynykščiais, tėvu ir broliais pasitraukė pas kryžiuočius ir ten krikštijosi [118]. Iš ordino dokumentų galima surankioti ir daugiau faktų, kur minimos pavardės pabėgėlių (kilmingųjų) iš Žemaičių pietvakarių plotų [119]. Ir jie, pabėgę iš savo krašto, tegalėjo krikštytis.

Jeigu kuris nors žemaitis ne kokiais asmeniškais išskaičiavimais, bet savo giliu įsitikinimu būtų panorėjęs tapti tada krikščionimi, jis savo krašte neturėjo tam sąlygų. Jis turėjo bėgti pas kryžiuočius. Išpažinti žiaurių priešų tikėjimą tada, suprantama, reiškė būti jų bendrininku.

Kai įsisiūbavo dažni kryžiuočių puolimai, Lietuva virto nuolatinio karo stovykla. Situacija susidarė tragiška. Jeigu kas norėdavo krikštytis, turėjo slapta bėgti pas kryžiuočius, kurie buvo apsupę kokią lietuvių pilį. Pas juos tokis konvertitas nuopelnų įgydavo, jeigu jis sugebėdavo išduoti savo tautiečius-pagonis. Ne vienas perbėgėlis pas priešą tada tapo krikščionimi, kai buvo paaukoti pilies gynėjai.

Yra žinomas tik vienas autentiškas atvejis, kai žemaičiai, gelbėdamiesi iš beviltiškos padėties apsuptoje Medvėgalio (į pietus nuo Varnių) [120] pilyje, panorėjo krikštytis ir šitokia galimybe, kiek tai lietė jų pačių gyvybių išsaugojimą, sėkmingai pasinaudojo. Šitas

---

[115] SRP I, 171 psl.

[116] SRP I, 171, 567 psl. (N. Jeroschino kronika). Žr. Z. Ivinskis, *Svirtila*, LE 29, 276 psl.

[117] Pūtvė (prie upės Jūros prieupio Akmenės, į šiaurę nuo Pagramančio). J. Puzinas, *Pūtvės pilis*, LE 24, 281-282 psl.; A. Salys, *Die žemaitischen Mundarten*, 33 (201) psl.; *Pūtvė* (*Pūtvininkai*), žr. *Mažoji Tarybinė Lietuviškoji Enciklopedija*, II t., 1968, 953 psl.

[118] SRP I, 174, 571 psl. (N. Jerošino kronika).

[119] PUB IV, 117-118, 505 psl. Plg. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, I t., Varšuva 1933, 161-162 psl. (3 išnaša); Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija naujų šaltinių ir pokarinių tyrinėjimų šviesoje*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbų* V, t., 1964, 24 (546) psl.

[120] J. Puzinas, *Medviagalis*, LE 18, 107-108 psl.; Br. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, IV t., 189 psl.; *Medvėgalis*, žr. *Mažoji Tarybinė Lietuviškoji Enciklopedija*, II t., 547 psl.

atvejis drauge mums parodo, į kokią abipusio nepasitikėjimo dvasią buvo tada išaugę kryžiaus karai į Lietuvą.

Kai ordinas 1329 m. pradžioje suorganizavo gausių kryžininkų svečių žygį (viso 18.000 žmonių) į pietvakarių Žemaitiją, žymiųjų svečių tarpe buvo pats Čekijos karalius Jonas Liuksemburgietis. Eilėje jo palydovų, žymių riterių (grafų) buvo ir prancūzų poetas Guillaume de Machaut [121], kuris savo 1357 m. rašytame veikale *Confort d'Ami* (Draugo parama) be Medvėgalio (Medouagle), minėjo dar keturias paimtas pilis (Kvėdarną, Gedimino pilį, Gegužkalnį, Aukaimį) [122].

Nors Medvėgalio pilėnai gana atkakliai gynėsi, tačiau tokį gausų priešą atmušti buvo sunku. Anot kronisto Jeroschino, kuris tą epizodą gana plačiai savo eilėmis aprašė, Medvėgalio gynėjai nuo sienų «ėmė visi vienu balsu šaukti, kad jie mielai nori krikštytis ir krikščioniškai gyventi, jeigu jiems bus palikta gyvybė» [123]. Įdomu, kad ordino magistras Werner von Orselen nenorėjo tikėti tokiu pažadu ir laikė jį klasta, «nes vilkas nuo savos prigimties tėra retai atpratinamas» [124]. Čekijos karaliui tačiau pasisekė magistrą perkalbėti. Vyrų, moterų ir vaikų ten buvo pakrikštyta 6000, nes gana didelė Medvėgalio pilis galėjo sutalpinti daug žmonių. Neofitai buvo per Graudulines (1329.II.2) paleisti. Tačiau prievartinis karo meto krikštas, nors ir išsaugojo žmonėms gyvybę ir laisvę, neilgai tepatvėrė. Medvėgalėnai «vėl greitai pagonybėn atvirto». Ne be kartėlio prideda Jeroschinas, jog jie «vėl pasiliko tokiais vilkais kaip pirma» [125]. O kronistas Wigandas Marburgietis piktai prideda: «Ir atsimetė pagonys, ir grįžo į pirmykštę klaidą, kaip šuo vėl sugrįžta prie savo vėmalo» [126].

Tos rūšies nuo krikšto atsimetimo faktai, žinoma, ir toliau terodė tik abipusį nepasitikėjimą. Šitame ryšyje dar verta paminėti kronikų žinutę apie žemaičių pilėnų Peštvėje (prie Dubysos žiočių Seredžiuje) pažadą krikštytis. Bet ten nė prie krikšto nebuvo prieita, nes žemaičiai anuo krikštytoju nepasitikėjo. Tai atsitiko sunkiu metu po Kauno išgriovimo (1362), kai didysis magistras Winrichas Kniprodė vykdė patį didįjį spaudimą ir puolė vieną po kitos Nemuno

---

[121] A. Vaičiulatis, *Viduramžių poetas Machaut Lietuvoje*, žr. *Židinys*, XIX t., 2 nr., 1939. St. Zajączkowski, *Wilhelm de Machaut i jego wiadomości do dziejów Polski i Litwy w XIV w.*, žr. *Kwartalnik Historyczny*, 43 t., 1 sąsiuv. (1929), 217-228 psl.

[122] Lokalizavimas «Gedimino pilies» ir «Gegužkalnio» (Geguse) sudaro sunkumų.

[123] SRP I, 616 psl.

[124] SRP I, 215, 283, 615-616 psl.; II, 465 psl.

[125] SRP, I, 616 psl.

[126] SRP I, 465 psl.

pilis. Apgultos Peštvės gynėjams buvo pasiūlyta geruoju pasiduoti ir pasikrikštyti [127]. Peštvėnai prašė kelių dienų laiko ir svarstė, tikėdami «jog jų kunigaikščiai per tą laiką ateis jų iš apsupimo išvaduoti ir duos pagalbos» [128]. Jie pasirinko geriau likti laisvais pagonimis negu tapti ordino belaisviais, kuriems buvo žadėtas krikštas. Iš silpnai besaugojamos pilies tad visi, kas ten buvo nuo kryžiuočių pasislėpę, tyliai pabėgo nakties tamsoje «su visu tuo, ką jie su savimi vesti ir nešti galėjo» [129].

Dar du kartu Žemaičiai iš ordino malonės turėjo progos susitikti su jo savaip sprendžiamu krikšto klausimu, nes du kartu kryžiuočiai iš Vytauto Didžiojo buvo gavę formaliai Žemaitiją savo valdžion. Tai prasidėjo už 25-rių metų po ano Peštvės epizodo (1398-1401) ir vėl paskui po ketverių metų (1405-1409). Nesustosime ties tomis dviem okupacijomis politiniu atžvilgiu. Tuo klausimu užsiėmė visa eilė tyrinėtojų [130]. Mums terūpi paminėti čia paties ordino šaltiniuose randamus faktus, liečiančius Žemaičių krikštijimą.

Pirmiausia įdomu pažymėti, kad tas pats Kęstutaitis, kuris 1413 m. vėlybą rudenį jau visai be kryžiuočių žinios pats su pusbroliu formaliai Žemaitijos krikštu rūpinosi ir toje srityje skubotus žygius darė, dar prieš 13 metų buvo reiškęsis kaip uolus ordino bendradarbis. 1400 m. žiemą (vasario mėn. pradžioje) Vytautas buvo padėjęs ordino maršalui Žemaičius ne tik jėga užimti, bet ir gyventojus krikštyti. Pats didysis magistras tada dėkojo Vytautui už pagalbą šilčiausiais žodžiais [131]. Ordinas oficialiai pripažino Čekijos ir Vokietijos (Romos) karaliui Vaclovui, kad Vytautas, sąjungoje su Ragainės komtūru, padarė žygį į Žemaitiją prieš «nekrikštus» [132]. O kadangi kraštas, anot gerai informuoto kronisto Posilgės, «nebuvo įspėtas»

---

[127] SRP II, 546 psl.

[128] SRP II, 547 psl. (Caspar Schütz paduoda savo kronikoje plačiai iš vokiško eilėtosios Wigando kronikos originalo).

[129] SRP II, 547 psl. Plg. Z. Ivinskis, *Peštvė*, LE 22, 347-348 psl.

[130] Paskutinieji iš lietuvių pusės buvo B. Dundulis ir M. Jučas (žr. 88 išnašą), o iš vokiečių — W. Nobel (žr. 68 išnašą). W. Nobeliui pasisekė, be kitko, neabejotinai išaiškinti, jog per pirmąjį kryžiuočių šeimininkavimą Žemaičiuose (1398-1401) ordino valdytoju (*Voigt'u*) buvo ne M. Küchmeister, kaip visi iki tol teigdavo, o kitas ordino pareigūnas, būtent Henrikas von Schwelbern (žr. 69 išnašą).

[131] CEV, 67 psl. (nr. 220).

[132] CDPr VI t., 99 psl. Didysis magistras karaliui, be kitko, rašė apie tą ordino žygį į Žemaičius: «also das sie mit hulfe Gotis vil der ungloubigen slugen und vyngen und ettwifil gegenote in den landen betwungen, da sie sich czu dem cristenglouben und mynem Orden undirtenig dirgeben hoben, und des ouch Ihre gyzele gegeben hoben...» (Ten pat, 99 psl.). Plg. K. Heinl, *Fürst Witold von Litauen in seinem Verhältnis zum Deutschen Orden (1382, 1401)*, Berlynas ²1964 (*Historische Studien*, išl. E. Ebering), 187 psl.

(*ungewarnet*)[133], kryžiuočiai turėjo daug grobio. Vytautas talkininkavęs Ragainės komtūrui kai kurias Žemaitijos sritis ne tik užimti, bet jas tokiu būdu pajungti, kad gyventojai davė įkaitus «ir pakluso krikščionių tikėjimui ir ordino valdžiai»[134].

Pagaliau ordinas jau galėjo, palyginus su ikitoliniais Žemaitijos krašto «dovanojimais» (1382 — Jogaila, 1384 ir 1390 (92) — Vytautas), kurie buvo pasilikę tik pergamentiniais pažadais, dabar jau turėti pagrįstų vilčių Žemaitijoje įsitvirtinti. Kryžiuočiai, žinoma, dėjo visas pastangas palaikyti draugiškus ryšius su Vytautu, kurio žmona Ona 1400 m. liepos mėn. lankė ordino žemėje stebuklingas vietas[135]. Santykiai buvo palaikomi ne tik pataikaujančiomis padėkomis, bet ir vertingomis dovanomis[136].

Ir pačius Žemaičius ordinas sau siekė palenkti ne tik jėga, bet ir dovanomis, ieškodamas sau pirmiausia laimėti kilminguosius. Kai jų grupė 1400 metų Kalėdoms nuvyko į Karaliaučių, buvo apdovanoti druska ir vilnoniais audiniais[137], t. y. to meto Lietuvoje branginamomis importo prekėmis. 1401 m. sausio mėn. pradžioje į Marienburgą buvo atvykęs pirmasis Žemaitijos bajorų būrys[138]. Jie ne tik norėjo išsirūpinti patvirtinimą savo turimoms luominėms teisėms, bet ir patys krikštijosi. Jie esą prašę pakrikštyti ir įkaitais paimtus jų vaikus, kurie Prūsuose turėjo sunkią dalią[139]. Kronistas Posilgė toliau pažymi, kad su Marienburge pakrikštytaisiais kilmingaisiais į Žemaičius vyko «keli kunigai ir vienuoliai», kurie turėjo pakrikštyti jų [bajorų] žmonas ir vaikus ir juos mokyti krikščionių tikėjimo»[140]. Konstancoje, atsakydamas į Vytauto ir Jogailos vardu padarytus priekaištus, pažymėjo ordino generalinis prokuratorius, jog Žemai-

---

[133] SRP III, 235-236 psl.

[134] CDPr VI, 99 psl.

[135] SRP III, 238 psl.; CEV, 961-963 psl. Plg. J. Voigt, *Geschichte Preussens*, VI t., 187-188 psl.

[136] CDPr VI, 99, 105 psl.; J. Voigt, *Geschichte Preussens* VI t., 185 psl.

[137] Žr. plačiau R. Krumbholtz, *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melnosee 1422*, Karaliaučius 1890, 119-120 psl.

[138] SRP III, 240 psl.: «die grossin bayorin», «die bestin bayorin». Plg. M. Jučas, *Telkiamos jėgos ...*, 247 psl. du kartu klaidingai nurodo SRP III t., 246 psl. (J. Posilgės kroniką). Turi būti SRP III t., 240 psl.

[139] Plg. Aug. von Kotzebue, *Preussens ältere Geschichte*, III t., 1808, 292 psl. (savo istorijoje autorius panaudojo svarbią archyvinę medžiagą).

[140] SRP III, 240 psl. CDPr VI, 114-118 psl. B. Dundulis, *Žemaičių sukilimai prieš teutoniškuosius pavergėjus 1401 ir 1409 m.*, 126 psl. (Krikštu Žemaičių bajorai norėję palengvinti sunkią dalią įkaitų — savo vaikų). Plg. B. Dundulis, *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*, Vilnius 1960, 53-54 psl. V. Gidžiūnas, *Pirmieji bandymai krikštyti Žemaičius*, atsp. iš *Kario*, 1967 nr. 8 nr. (spalių mėn.), 8 psl.

čiai visada esą buvę dideli kietasprandžiai ir labai žiaurūs [141]. Bet, kai kryžiuočiai valdę Žemaitiją, turėję ten vokiečių ordino ir kitų paprastų kunigų ir elgetaujančių vienuolių, kurie gyventojus mokę [tikėjimo tiesų], kiek buvę galima jų pakrikštijimo pradžioje [142].

Bet Žemaičius ordinui teteko valdyti, ten jau spėjus ir savo dvi pilis pasistatyti [143], vos pusantrų metų. Tuo tarpu Vytautas, po skaudaus Vorsklos pralaimėjimo (1399), sustiprinęs savo padėtį Vilniaus-Radomo aktais (1401) ir formaliai įgijęs didžiojo kunigaikščio titulą, vėl atkreipė savo dėmesį vakarų sienai. Lengvai susiradęs su kryžiuočiais pretekstą ginčui (reikalas lietė grąžinimą ordinui per Nevėžį Lietuvon išbėgusių laisvų Žemaitijos valstiečių), Vytautas ir jo šalininkai 1401 m. kovo mėn. slapta suorganizavo Žemaičiuose sukilimą. Ordinas tuojau kaltino Vytautą, kad jis pats esąs Žemaičius sukurstęs, ir tuojau siuntė skundus į visą krikščionišką pasaulį,kad Vytautas esąs papildęs naują «išdavystę» [144]. Savo propagandiniuose raštuose į Vakarus ordinas vis kartojo, kad jis pats esąs vykdęs Žemaičių krikštijimą. Daug kilmingųjų ir bajorų kryžiuočių ordino kunigai, vienuoliai ir šiaip dvasininkai ten pakrikštiję [145]. Pasistatęs savo dvi pilis Žemaičiuose, ordinas rūpinęsis jų krikščioninimu [146]. Keliuose savo skunduose Vytautą kaltindamas, ordinas gudriai argumentavo: Vytautas įvykdęs Žemaičiuose perversmą, nes jis pamatęs ir ten kasdien susirūpinęs stebėjęs «didelį, malonų augimą šventos krikščionybės» [147]. Kad ordino valdžia tikrovėje Žemaičiams reiškė sunkų jungą (ypač sunkiai jie išgyveno didelio skaičiaus įkaitų ėmimą), parodo visa eilė nustatytų faktų [148]. O kiek ordinas ten tebuvo padaręs gyventojų krikštijimo srityje, vaizdingą atsakymą davė Žemaičių skundas Konstancoje [149].

---

[141] «... Samaytharum gens durissime cervicis et ferocissima semper fuit...». CEV, 1034 psl.

[142] CEV, 1034 psl. «... presbiteri de ordine et eciam seculares, et fratres ordinis mendicancium, qui ipsos in fide catholica quantum in principio conversionis ipsorum fuit possible salubriter instruxerunt». Vargiai būtų galėjęs čia ordinas turėti galvoje antrąjį Žemaitijos valdymą (1405-1409 m.), nes tada jis labiau rūpinosi įsitvirtinti, apleidęs krikšto reikalus (žr. 166-169 išnašas).

[143] B. Dundulis, *Žemaičių sukilimai prieš teutoniškuosius pavergėjus 1401 ir 1409 m.*, 126 psl. (žr. ten 6 išnašą). Z. Ivinskis, *Friedeburg*, LE 6, 397 psl.

[144] CEV, 81 psl.; CDPr V t., 156, 164, 180, 184 psl.; VI. 111-112, 117, 118-121, 129, 131, 155, 163 psl.

[145] CDPr VI, 114 psl.

[146] CDPr VI, 114 psl.

[147] CDPr VI, 114 psl.: Žemaičiuose «das grosse gnedige czuwachsen der heiligen cristenheit...»; plg. CDPr VI, 116, 117, 118 psl.

[148] Apie tai plačiau žr. J. Jakšto, B. Dundulio, Z. Ivinskio čia cituotus darbus.

[149] CEV, 1018-1024 psl. (*Proposicio Samaytarum*).

Per keletą atsinaujinusios kovos metų (1401-1403) ordinas tačiau prieš Vytautą nieko nelaimėjo. Tad jis ėmė darytis nuolaidesnis, jeigu tik atgautų išslydusius Žemaičius. Kai dėl Žemaičių krikštijimo, iš to laikotarpio tegalima paminėti vienintelį faktą. Čekas vienuolis Jeronimas Pragiškis [150], kurį Jogaila buvo Vytautui nusiuntęs, kelerius metus (iki 1404) veikė kaip misininkas Žemaičiuose. Bet jis perdaug uoliai naikino žinomuosius namų pagoniškojo kulto žalčius ir energingai kirto alkmiškius (tariamuosius gerųjų dievybių pasirinktus «gyventi» medžius) [151]. Tad Žemaičių gyventojai (ypač moterys) ėmusios protestuoti. Tas jų nepasitenkinimas, pareikštas pačiam Vytautui, baigęsis tuo, kad misininkas-pamokslininkas Jeronimas Pragiškis [152] turėjo pasitraukti iš Žemaičių. Jo misijos, kurių rezultatas matomai buvo menkas, yra vienu atžvilgiu reikšmingos. Jis apie Žemaičius ir Lietuvą perdavė savo žinias, nors jose ir yra daug netikslumų, humanistui E. S. Piccolomini (vėlesniam pop. Pijui II). Tuo būdu išliko žinių. Tik jas vis reikia kritiškai apie tuometinę Žemaitiją atsijoti [153].

Kai Jeronimas Pragiškis staiga turėjo nutraukti savo Žemaičių atvertimo darbą, Vytautas vėl susitaikė su ordinu ir jam dar kartą — bet buvo jau paskutinis — užleido Žemaitiją. Prasidėjo tragikomiškas Žemaičių ir Vytauto Didžiojo santykių epizodas. Atvykęs pats su kariuomene, kaip prieš keletą metų, 1405 m. pradžioje didžiojo Žemaičių žemės gynėjo sūnus padėjo kryžiuočiams užimti prie Dubysos Raseinių, Viduklės ir Ariogalos sritis. Liepos mėn. Dubysos rajone vėl pasirodė Vytautas su karine jėga. Tik tokiais veiksmais Vytautas tegalėjo atgauti prarastą pasitikėjimą pas kryžiuočius. Anot Dlugošo, Žemaičių gyventojai išsislapstę giriose. Prisimindami savo ištikimybę Kęstutaičiui, jie jo maldavę, kad jų neatiduotų vokiečiams — kryžiuočiams — «Vakkis Ahridlis» ir neatplėštų nuo kitų lietuvių. Žemaičiai esą tos pačios tautos, tos pat

---

[150] M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 22-29, 31-40 92-94 psl. Plačiau žr. A. Janulaitis, *Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV-XV amž.*, Kaunas 1928. V. Gidžiūnas, *Pirmieji bandymai*, ten pat, p. 8-9. J. Jakštas, *Jeronimas Pragiškis*, LE 9, 385 psl. P. Rabikauskas, *Pijus II* (*Piccolomini*), LE 22, 483 psl.

[151] Plačiau žr. Z. Ivinskis, *Medžių kultas lietuvių religijoje* (žr. 16 išnašą).

[152] Šito (vienuolio) Jeronimo Pragiškio nereikia maišyti su Huso draugu taip pat Jeronimu Pragiškiu, kuris 1413 m. pavasarį iš Krokuvos atvyko į Lietuvą ir su Vytautu buvo nuvykęs į Vitebską. Apie jį labai plačiai yra rašęs Ad. Šapoka, *Jeronimas Pragiškis ir jo kelionė Lietuvon*, žr. *Praeitis*, II t., 1933, 252-290 psl.; Ad. Šapoka, *Jeronimas Pragiškis*, LE 9, 385 psl.

[153] Bibl. žr. Z. Ivinskis, *Senovės lietuvių religijos bibliografija* (žr. 35 išnašą), 16 psl. (16 nr.), 49 (525 nr.), 71 (818 nr.), 111 (1185 nr.), 113 (1191 nr.).

kalbos ir papročių [154]. Įdomu, kad šitaip buvo aiškinama ir *Žemaičių skunde* Konstancoje [155]. Labai temperamentingai, kai Breslave (Vroclave) savo arbitražiniu sprendimu (1420) imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis Žemaitiją priskyrė ordinui, jau tą patį jam skelbė ir pats Vytautas [156].

Bet 1405 m. už visus Žemaičių skundus stipresnė buvo realioji Vytauto politika. Jis norėjo taikos Vakaruose ordino pusėje, kad galėtų tvarkyti pašlijusią padėtį rytų žemėse. Žemaičiuose vėl ordinas energingai vedė savo tvarką. Ordino amatininkams vadovaujant, paties Vytauto kariuomenė netoli Josvainių ant Šušvės kranto (Jasučio žemėje) pastatė ordinui pilį Königsburgą [157]. Gal būt, pilies pavadinimas («Karaliaus pilis») turėjo priminti per Salyno suvažiavimą (1398) Vytautui Lietuvos didikų ir bajorų teiktą karaliaus titulą. Kadangi ordinui daug vargo sudarė priešo krašte pilių aprūpinimas, Königsburgui Vytautas tiekė ne tik maistą, pašarą ir ginklus [158], bet ir pačią įgulą. Šalia 40 kryžiuočių ten buvo 400 lenkų. Pats ordinas statėsi savo pilis Skirsnemunėje ir kitur [159]. 1407 m. buvo atstatytas ir Friedeburgas [160]. O svarbiausia kryžiuočių tvirtovė Žemaičiuose buvo 1407 m. baigta statyti Dubysos pilis — Dobesinburg (Tobisburg) [161].

Ordino vietininkas (*Voigt*) M. Küchmeisteris, kuris pramoko ir žemaitiškai, skubėjo įvesti savo tvarką. Jo «kamarninkai» matavo laukus, surašinėjo gyventojus [162], siuntė į Žemaitiją kolonistų — ūkininkų, amatininkų ir pirklių. Su pačiais gyventojais, kurie lengva-

---

[154] J. Długosz, *Opera Omnia*, XII t., 563 psl.: «... ne eos a suo Principatu et Lithuanis cum quibus una gens et unus populus, tam linguae identitate quam morum coaequatione forent, sequestratum et Cruciferis subiectum, ne quoque illos amplius, tanquam proprios et fideles subditos et amicos, quoniam nullo pacto *Vakkis Ahridlis*, id est Cruciferis Theutonicis, vellent subiecti esse, vastatum et oppressum iri sineret».

[155] CEV, 1018 psl.

[156] CEV, 467 psl.

[157] CEV, 116, 119, 123 psl.; SRP III, 278 psl.; Długosz, *Opera Omnia*, XII t., 563 psl.; Z. Ivinskis, *Königsburg*, LE 12 342 psl.

[158] CEV, 117, 133 psl.

[159] CEV, 175, 178, 184, 980 psl.; SRP III, 291, 300 psl.

[160] CEV, 186 psl. (Fredeburg, Vredeburg). Žr. 143 išnašą.

[161] Plačiau žr. Z. Ivinskis, *Dubysos pilis*, LE 5, 215 psl.

[162] CEV 182 psl. J. Voigt, *Geschichte Preussens*, VI t., 353-356 psl. R. Krumbholtz, *Samaiten*, 131-170 psl. J. Jakštas, *Jogailos ir Vytauto kovos*, 146-151 psl. B. Dundulis, *Žemaičių sukilimai*, 134-137 psl. Naujausi duomens W. Nöbel, *M. Küchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens*, 15-33 psl. Autorius plačiai išnašose davė visą eilę ištraukų iki šiol iš Karaliaučiaus archyvo (dabar Göttingene) nepaskelbtų M. Küchmeisterio laiškų ir kitų archyvalijų.

būdiškai šiandien saką « taip », o rytoj jau « ne »[163], kryžiuočiai darė visokius bandymus. Tai jie ėmė įkaitus ir vykdė kruvinas egzekucijas[164], tai siuntė į taip nuo ordino karo žygių sunaikintą kraštą javų, gyvulių ir kitko[165].

Bet jau 1407 m. Žemaičių vardu vakarų krikščionims buvo patiektas memoria las. Jis buvo Žemaičių delegacijos Konstancoje ištisai paskelbtas. Jame jie skundėsi kieta ordino priespauda ir jo žiaurumais. Dar nėra niekas tiksliai ir atsidėjęs ištyrinėjęs, kiek žemaičių skunde, kuris žinomas *Proposicio Samaytarum* vardu, tiesos yra apie 1405-1409 m. ordino valdymą Žemaičiuose. Žemaičių skunde su detalėmis buvo išvardintos riterių padarytos skriaudos, gyventojų vertimas dirbti sunkiausius darbus, išvarinėjimas iš nuosavų žemių, žiaurus įkaitų ėmimas, nuskriaudimas moterų, gyventojų žudymas ir t.t.[166]. Niekur tačiau Žemaičiai savo skunde neužsiminė kokio pozityvaus fakto, kad ordinas būtų bandęs juos krikštyti. Ir Vytautas, kai vėl naujai jo santykiai su ordinu atsidūrė aštrioje krizėje, 1409 m. rudenį į krikščionišką pasaulį leido prieš kryžiuočius skundą. Jame jis priminė, kodėl kryžiuočiai nepasaką, kiek jie per penkerius metus Žemaičiuose esą pakrikštiję[167]. Įdomu, kad ir paties vietininko Küchmeisterio pranešimuose nerandame žinių, kad jis būtų rūpinęsis gyventojų krikštu. A. Prochaska yra pažymėjęs kelis Karaliaučiaus archyve rastus paminėjimus, liečiančius kryžiuočių duotas pašalpas krikščionybę priėmusiems Žemaičių valsčiams[168]. Kiek tokiais atvejais buvo susitaikymo su savo likimu ir prievartos, čia neanalizuosime[169]. Krinta tačiau į akis, kad ordinas 1405-1409 m. negalėjo pasigirti tokia krikščioninimo akcija Žemaičiuose, kaip jis ją buvo daręs 1400-1401 m.

Kaip žinoma, ir antrasis kryžiuočių valdymas Žemaitijos baigėsi gyventojų sukilimu, kurį dirigavo Vytautas. Žemaičių klausimas buvo

---

[163] CEV, 129 psl. (nr. 343); J. Voigt, *Geschichte Preussens*, VI t., 354 psl. 2 išn.

[164] Žr. 162 išnašą.

[165] CDPr VI, 118 psl. CEV, 1034 psl. Fr. A. Doubek, *Skarga Żmudzinów i odpowiedź zakonu niemieckiego z roku 1416*, žr. *Ateneum Wileńskie*, VII t., 1930, 885 psl. *Marienburger Tresslerbuch*, išl. E. Joachim, Karaliaučius 1896, 396-397, 404-405 psl. Plg. Z. Ivinskis, *Geschichte des Bauernstandes*, 69-70, 202-203 psl. Z. Ivinskis, *Lietuvos prekyba su Prūsais*, I t., Kaunas 1934, 61-62 psl.

[166] CEV, 1018-1024 psl.; F. A. Doubek, *Skarga Żmudzinów*, 873-883 psl. Plg. ten pat ordino atsakymą (884-892) psl.; lotyniškoji versija CEV, 1033-1038 psl.

[167] CEV, 199-201 psl. (tiksliau 201 psl.). Plg. V. Gidžiūnas, *Pirmieji bandymai krikštyti Žemaičius*, žr. *Karys*, 1967 m. 8, nr., 10 psl.

[168] A. Prochaska, *Szkice historyczne z XV wieku*, Krokuva-Varšuva 1884, 78 psl.; plg. 165 išnašą, ypač *Marienburger Tresslerbuch* nurodytus psl.

[169] Plg. B. Dundulis, *Žemaičių sukilimai prieš teutoniškuosius pavergėjus 1401 ir 1409 m.*, 137 psl. ir 2 išnaša.

viena iš svarbiausių priežasčių [170], kuri galutinai pribrandino didįjį konfliktą, žinomą Žalgirio kautynių vardu. Jos turėjo kraujuose paskandinti visą abiejose pusėse susitelkusią tulžį. O vis neatrišamas « mazgas » — Žemaičių priklausomybės klausimas turėjo būti kardu perkirstas. Bet ir po didžiosios pergalės aiškumo nebuvo. Torno taika (1411) Žemaičiai buvo priskirti Vytautui ir Jogailai tik iki jųdviejų gyvos galvos. O jiedu jau buvo tada pradėję septintąją dešimtį. Po pusbrolių mirties Žemaičius turėjo vėl gauti ordinas [171].

Nedėstysime čia įvairių pastangų iš abiejų pusių. Pirmieji ginčai tarp Vytauto ir ordino prasidėjo dėl Žemaičių sienų. Imperatorius Zigmantas turėjo siųsti arbitrą Benediktą Makrą [172], kurio sprendimą tačiau ordinas atmetė [173]. Kai bandymas susitarti Grabove (1414 m. balandžio mėn. gale) nieko gero nedavė, vidurvasaryje (VII.18) Jogaila su Vytautu paskelbė ordinui karą, gavusį « bado » karo vardą. 1410 metais pasimokę kryžiuočiai nestojo į atviras kautynes. Jie laikė stiprias įgulas savo pilyse, gyventojus evakuavo į šiaurę ir vakarus, o pasieniuose trukdė badaujančiai priešo kariuomenei pristatyti maisto [174].

Karo veiksmams užsitęsus, kai badas ir ligos ėmė varginti lietuvių ir lenkų kariuomenę, popiežius Jonas XXIII atsiuntė savo legatą, Lozanos vyskupą Vilhelmą. Popiežiaus vardu jis pakvietė abi pusi karinį ginčą baigti bažnytiniame susirinkime [175]. Legatui tarpinin-

---

[170] Plačiau žr. Z. Ivinskis, *Žemaičių klausimas ir Žalgirio kautynės*, žr. *Aidai* 1960, m., 7 nr., 278-281 psl.; 8 nr. 323-328 psl.

[171] L. Kolankowski, *Dzieje wielkiego księstwa Litewskiego za Jagiellonów*, I t. (1377-1499), Varšuva, 108-109 psl. Z. Ivinskis, *Torunės taikos svtartys*, LE 31, 335-337 psl.

[172] Br. Dundulis, *Lietuvos konfliktas su ordinu dėl Žemaitijos sienų ir imperatoriaus atstovo B. Makros misija Lietuvoje 1413 m.*, *Istorija*, I t., Vilnius 1958, 127-149 psl. Plg. Z. Ivinskis, *Makra Benediktas*, LE 17, 148-149 psl.

[173] Makra priskyrė Lietuvai visą Nemuno žemupio dešinį krantą ir pajūrį. Tad ir Klaipėdą jis pripažino Lietuvai, nes ji pastatyta Žemaičių žemėje. Plačiau žr. šaltinius : *Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum*, II t., išl. Z. Celichowski, Poznanėje [3]1892, 140 psl. *Codex epistolaris saeculi XV* (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, XII t.), I t., Krokuva 1876, 40 psl. Plg. B. Dundulis, *Lietuvių konfliktas su ordinu dėl Žemaičių sienų*, 147 psl. Z. Ivinskis, *Kovos bruožai dėl Žemaičių*, 18 psl. Makros sprendimo iš ordino pusės atmetimo tekstą žr. *Lites*, II t., 474 psl.

[174] A. Prochaska, *Król Władysław Jagiełło*, II t., Krokuva 1908, 6-9 psl. Naujausi duomens žr. W. Nöbel, *M. Küchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422*, 79-84 psl.

[175] B. Dundulis, *Lietuvos kova prieš kryžiuočius Konstancos bažnytiniame susirinkime (1414-1418 m.)*, Vilnius 1958, 5-6 psl.

kaujant, Rytprūsių Strasburge (lenk. Brodnicoje) 1414 m. spalių 7 d. buvo padarytos paliaubos dvejiems metams [176].

Šitaip garsioji Konstancos koncilija turėjo imtis spręsti lietuvių ir lenkų nebaigiamą konfliktą su ordinu.

III. Konstancos bažnytinis susirinkimas ir žemaičių skundas

Konstancos koncilija turėjo savo programoje *causam fidei* — Huso hereziją. Tas klausimas buvo greičiausiai išspręstas. Imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis sulaužė heretikui duotą žodį ir leido jį sudeginti ant laužo [177]. Per beveik porą dešimčių metų (1419-1436) čekai husitai vis keršijo imperatoriui savo nuožmiais karais už žodžio nesilaikymą. O kai Vytauto įtemptoje kovoje už Žemaitiją, savo arbitražiniu sprendimu Zigmantas tą žemę 1420 m. priskyrė kryžiuočiams [178], ir Vytautas atmokėjo Zigmantui. Jis palaikė husitus, ne tik siųsdamas ten su kariuomene savo sūnėną, bet ir pats žadėdamas tapti čekų karaliumi [179].

Daug komplikuotesnis buvo antras svarbus Konstancos koncilijos punktas — schizmos panaikinimas — *causa unionis*, nes vietoje trijų taip vadinamų Romos, Avignono ir Pisos obediencijų: Grigaliaus XII, Benedikto XIII ir Jono XXIII reikėjo atstatyti bažnytinę vienybę ir išrinkti vienintelį šv. Petro įpėdinį, kuriuo 1417 lapkričio 11 d. buvo sutartas Oddo Colonna — Martynas V.

Trečias klausimas — *causa reformationis* nebebuvo išvestas iki galo. Visuotinės reformos klausimas buvo atidėtas ateičiai.

Šalia tų trijų svarbių klausimų, kurie paskutinieji du tada, palyginti, taip gausiai susirinkusiai koncilijai beveik ketveriems metams davė medžiagos, pateko ten ir amžinai nesibaigiantis ordino ginčas dėl Žemaičių su Vytautu ir jo karališkuoju pusbroliu.

Ilgoje kovoje dėl Žemaitijos priklausomybės — tas ginčas dar

---

[176] *Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert*, I t., Karaliaučius 1903, 107-112 psl. (105-108 nr.). Plg. A. Janulaitis, *Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj (1414-1418 m.)*, žr. *Praeitis*, II t., Kaunas 1933, 314 psl.

[177] Imper. Karolis V savo duoto žodžio M. Liuteriui atvykti į Wormso seimą (1521) nesulaužė.

[178] Žr. plačiau B. Dundulis, *Arbitražinis imperatoriaus Zigmanto sprendimas Žemaitijos ir Sūduvos klausimu 1420 m.*, Vilnius 1960, 127-150 psl.

[179] Šituo klausimu, kuris nuo seniau daug kartų istorinėje literatūroje buvo liestas, naujesnius duomens žr. B. Dundulis, *Lietuvos sąjunga su husitais kovoje prieš vokiečių feodalų agresiją 1420-1422* m., Vilnius 1957, 59-83 psl. (ten šaltinių ir literatūros gausios išnašos).

tęsėsi ketverius metus ir po Konstancos koncilijos (dar du kartu vėl karui mobilizuojantis!) — vis tik Konstanca turėjo savo reikšmę. Turiu galvoje ne tik Žemaitijos vyskupijos įkūrimo faktą, bet iš dalies ir vykusiai patiektą Krokuvos universiteto rektoriaus Pauliaus Vladimiri doktriną. Jai tyrinėti dabar yra didžiulis Stanislovo Belcho 1300 psl. veikalas, prieš penkeris metus išleistas Londone [180].

Atskira tema būtų kalbėti, kaip Vladimiri, norėdamas pakirsti pačius ordino egzistencijos pagrindus, pavyzdžiui, 1415 m. liepos 5 dienos posėdyje išsamiai dėstė, jog negalima pagonims skelbti karo jų krikšto reikalu, nes «krikštas yra laisvos valios ir Dievo malonės dalykas». Tai žodžiai iš jo rašto apie popiežiaus ir imperatoriaus galią netikinčiųjų atžvilgiu *Tractatus de potestate papae et imperatoris respectu infidelium*). Vladimiri (arba Włodkowicz) energingai pasisakė prieš prievartines misijas ir apskritai kryžiaus karus.

Pagoniškos tautos turinčios taip pat teisę į savo nepriklausomybę, turto valdymą ir šeimyninę laimę, kol jos kitų tautų neliečiančios. Krikščionių net pareiga esanti apsaugoti ir ginti taikingus pagonis nuo kitų krikščionių puldinėjimų [181].

Įdomiu sutapimu tam koncilijos posėdžiui, kuriame Vladimiri prieš kryžiuočius savo gana naujoviškai skambančias tezes dėstė, pirmininkavo Kardinolas Francesco Zabarella, pas kurį kitados Paduvoje Vladimiri buvo klausęs paskaitų [182].

Patiekdamas eilę detalių, Vladimiri užgriebė ir ordino santykius su lietuviais.

Kryžiuočiai esą lietuvius atgrasę nuo krikšto ir trukdę pradėtą Žemaičių krikščioninimą. Įspūdžiui sustiprinti Vytautas 1415 metų lapkričio mėn. į Konstancą atsiuntė 60 jau pakrikštytų žemaičių. Mes čia nesustosime plačiau ties dažnai pabrėžtu faktu, kaip toji iš tolimo krašto atvykusi delegacija gyvai sudomino koncilijos dalyvius. Koncilijos kronistas, Konstancos miesto raštininkas Ulrich

---

[180] Sr. Bełch, *Paulus Vladimiri and his doctrine concerning international law and politics*, I-II t. (viso 1292 psl.), Londonas 1965 (daug kartų minima *Proposicio Samaitarum* (Samogitarum).

[181] Visos tos tezės plačiai išdėstytos aname svarbiausiame Vladimiri veikale (*Tractatus de potestate papae et imperatoris respectu infidelium*), kurį, kaip ir kitus Vladimiri veikalus, St . Bełch, *Paulus Vladimiri and his doctrine concerning international law and politics*, II t., 780 ir sek. psl. *in extenso* išspausdino. Plg. B. Dundulis, *Lietuvių kova Konstancos susirinkime (1414-1418)*, Vilnius 1958, 18-20 psl. A. Janulaitis, *Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj 1414-1418 m.*, žr. *Praeitis*, II t., Kaunas 1933, 320-323 psl. P. Jatulis, *Włodkowic, Paweł*, LE 34, 626-627 psl.

[182] A. Janulaitis, *Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj*, žr. *Praeitis*, II t., Kaunas 1933. 319 psl. H. Holzapfel, *Tausend Jahre Kirche Polens*, Würzburg 1966, 80 psl.

von Richenthal ne tik atžymėjo žemaičių pasirodymą, bet savo knygose nusipiešė ir vadovų herbus [183].

Kai Žemaičių atstovai 1415 m. gruodžio 4 d. iškilmingai buvo priimti Konstancos katedroje (ten vyko ir posėdžiai), sulaukė jie po trijų mėnesių progos išdėstyti susirinkimui prieš kryžiuočius savo ilgiausią skundą vadinamą *Proposicio Samaytarum*. Šalia iš seniau žinomo jo lotyniško originalo, yra naujai paskelbtas ir jo vokiškas vertimas, kurį Konstancoje, ruošdami savo platų atsakymą, buvo sau pasidarę kryžiuočių delegacijos atstovai [184].

Gana vaizdžiai, nevengiant ir perdėjimų, buvo koncilijai išdėstytos kryžiuočių skriaudos žemaičiams, buvo papasakotos visokios jų nedorybės ir žiaurumai, įjungiant ir faktus iš 1404-1409 metų, kai ordinas antrukart visą penkmetį valdė Žemaitiją.

Štai pora sakinių iš pastraipos, kuri turėjo parodyti, kodėl Žemaičiai ilgai nepriėmė krikšto : « Pažiūrėkime, kaip jie [*cruciferi*] išmokė tikėjimo tiesų prūsus, kuriuos jau seniau yra nukariavę. Juos laiko kietoje vergijoje ir varinėja prie sunkiausių darbų. Prūsai, kad ir krikštyti, labai mažai ką težino apie krikščionių tikėjimą » [185].

Kitoje vietoje žodiškai tęsia Žemaičių skundas : « Kai riteriai rengia žygius į svetimus kraštus, jie pirma siunčia prūsus kraujo lieti, taip išmokytus žudyti, deginti ir kitokių nedorybių, kad už juos nėra žiauresnių barbarų » [186].

Daugiausia *Proposicio Samaytarum* kalbėjo apie neteisybes, kurias buvo iš ordino patyrę patys žemaičiai : « Kryžiuočiai mus sunkiausiai spaudė, reikalaudami kasmet mūsų sūnų įkaitais. O kai atsisakydavome duoti dėl to, kad jau pirmiau jie turėjo paimtų įkaitų, tada jie be jokio pasigailėjimo pagrobdavo mūsų žmonas, nesitenkindami tuo, kad jie jau turėjo paėmę įkaitais beveik du šimtu mūsų vaikų » [187].

Toliau jau gana konkrečiai buvo dėstomos įvairios skriaudos, net nevengiant vardų, kaip kryžiuočiai « mūsų dukteris ir seseris išniekino, nesidrovėdami kryžiaus ženklo ». Štai, pavyzdžiui, kilmingasis « *terre nostre Kircutis nomine* [taip parašyta], *habens filiam elegantissimam* ... ». Štai vėl bajorai Wyssiginus, Swolkenus, Sungalo ir t.t. visi patyrė įvairių moralinių nuoskaudų [188].

---

[183] Plačiau žr. Z. Ivinskis, *Ulrich von Richental*, LE 32, 201-202 psl. Plg. B. Dundulis, *Lietuvių kova Konstancos susirinkime*, 13 psl. ir 24 išnašą.

[184] Žr. 165 išnašą : A. Doubek, *Skarga Żmudzinów*, 873-892 psl.

[185] CEV, 1020 psl. : «... predicti Pruteni quamvis baptizati tamen in fide catholica penitus inperiti ... ».

[186] CEV, 1020-1021 psl.

[187] CEV, 1021 psl.

[188] CEV, 1022 psl. ; A. Doubek, *Skarga Żmudzinów*, 878 psl.

Vokiečių ordino delegacija, vadovaujant energingajam kryžiuočių prokuratoriui Petrui iš Wormditto (dabar jau turime tris visai naujai išleistus tomus apie ordino prokuratorių veiklą Romos kurijoje), visaip stengėsi teisintis ir papunkčiui paneigti sunkius kaltinimus. Vargu galima tikėtis, kad kada nors kuriam uoliam tyrinėtojui pasiseks, nors iš dalies, gryną teisybę surasti, remiantis tuo plačiu (ištisa studija) žemaičių skundu ir beveik tokio pat ilgumo ordino atsakymais. Priešingi teigimai yra tokie skirtingi, kad juos neįmanoma suderinti.

Kai kryžiuočiams, pavyzdžiui, buvo daromas skaudus priekaištas, jog jie savo karo žygiuose Lietuvoje deginę naujai pastatytas krikščionių bažnyčias, jų atsakymas buvo gana išdidus, jog tos naujos statybos buvusios labiau panašios į tvartus, o ne į bažnyčias [189]. Todėl jas ordinas, girdi, degino ir naikino (*combussit et dissipavit*).

Kai dėl bažnyčių — panašių į tvartus, reikia susimąstyti. Ar nors vienam kuriam gausios ordino delegacijos nariui atėjo galvon kukli-krikščioniška mintis, jog ir pats Viešpats kuklioje stainelėje buvo gimęs! Savo stipriai konventams išmūrytose pilyse, kur prie jų šliedavosi dažniausiai gražaus gotiško stiliaus mūrinės bažnyčios, gyvenę riteriai, be abejo, iš aukšto šaipėsi iš lietuvių Dievo namų. Įsibrovę Lietuvon kaip priešai, jie žiūrėdavo paniekinančiai į iš medžio kamienų surėstas pirmąsias parapines bažnyčias. Taip buvo po 1387 metų krikštijimo darbo Vilniaus vyskupijoje. Bet šitos rūšies išdidumas kryžiuočiams neišėjo naudon, panašiai, kaip didžiojo magistro Jungingen išdidus manymas 1410 metų vidurvasarį, jog Jogailos ir Vytauto kariuomenės nepajėgsiančios susijungti dėl nemokėjimo per Vyslą pasistatyti pontoninio tilto. (Tūkstančiai karių perėjo per tokį tiltą, o kariuomenių susijungimą ordinas skaudžiai patyrė).

Geresniam supratimui ordino galvojimo ir jo visos laikysenos Konstancoje, norėčiau čia tik trumpai pastebėti: jau XIV amžiaus galo paties vokiečių ordino šaltiniai vis akivaizdžiau buvo ėmę apreikšti į jo riterių tarpą daugiau ir daugiau įsibraunančią pasaulio dvasią. Žymiojo vokiečių medievisto Ericho Casparo gal kiek sutirštintais kritiškais žodžiais, ir anos garsiosios kryžiuočių *Litauerreisen*, į kurias ordinas savais originaliais propagandos metodais (apie juos

---

[189] CEV, 999 psl.: «pauce autem ibi sunt christiane ecclesie et si ipse sint ibi, sunt tamen ipse stabulis similiores quam ecclesiis ...». Apie ordino atsakymą žr. *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, išl. H. Koeppen, II t., 1960, 308-309 (ten nurodyta tuo klausimu gausi bibliografija), 312, 329 psl. ir 19-20 išnašos; *Acta concilii Constanciensis*, II t., išl. H. Finke, Münsteris 1925, 275, 453 psl.; J. Caro, *Geschichte Polens*, III t., Gotha 1869 453-455 psl.

čia nekalbėsime) sugebėdavo sutraukti daug žymių svečių ir aukštų kilmingųjų iš visos Europos, neišskiriant nė Italijos, buvo išvirtusios į dekadentišką nuotykių ieškojimą. Tos *Litauerreisen*, anot Caspar, buvusios panašios į XIX amžiaus Anglijos princų medžiokles Indijoje drambliams gaudyti ... [190].

Bet dar ir Konstancos koncilijoje ordinas vis skaitėsi kovos prieš netikėlius reikšmingiausiu oficialiu atstovu Europos rytuose. Tokiu ordiną tebelaikė ir Vakarai. Kryžiuočiams iš po pat akių greit dings jo tolimesnės egzistencijos reikalui taip svarbi paskutinė pagonystės salelė, prie kurios krikštijimo, kaip ir prieš 30 metų Vilniuje, jie neprisidėjo.

Ordino delegacija jautėsi dar turinti daugelio kardinolų paramą ir užtarimą [191]. Be to, paties ordino generalinio prokuratoriaus archyvas atveria, kaip prokuratorius guviai sugebėdavo per įvairias ištikusias krizes gausiomis dovanomis, įvairių pavidalų beneficijomis ir provizijomis laimėti ordino naudai draugų.

O ir vidurinių amžių žmogus — čia turime reikalo jau su vėlybuoju viduramžiu — stipriai sugebėjo būti *homo oeconomicus*. Jis norėjo tvirtai stovėti ant žemės, kad, — lyg tie plačių pamatų reikalaują ilgi gotikos bažnyčių bokštai, — kuo aukščiau galėtų ištiesti savo rankas link dangaus.

Pabrėžiu — Konstancoje ordinas turėjo dar gana daug savo šalininkų. Politiški Vytauto ir Jogailos laimėjimai Konstancoje mūsoje istoriografijoje yra gerokai perdedami. Autentiški šaltiniai — jų tarpe ir naujai išleistas ordino generalinio prokuratoriaus archyvas neleidžia tokių išvadų padaryti. Daugelis kardinolų, neišskiriant nė 1417 m. gale popiežiumi išrinkto kardinolo Colonna [192], ordiną laikė ir toliau tikresniu krikščionybei ramsčiu negu jiems neaiškius naujakrikštus, apie kuriuos kryžiuočių skundas tiek daug tariamai nekrikščioniškų darbų buvo priskaičiavęs. Juk ir pačios Žemaitijos priklausomybės byla Konstancoje nebuvo išspręsta. Tam nebaigiamam klausimui galutinai užbaigti Konstanca, kaip savo laiku Ženevoje Tautų Sąjunga Vilniaus bylai, ar dabar UNO arabų-žydų karo pasėkoms likviduoti, pasirodė netinkama instancija.

Ordinas, kaip autentiškai parodo paties prokuratoriaus aktai, su

---

[190] Šitaip yra formuluota naujo Karaliaučiaus universiteto rektoriaus iškilmių kalboje : E. Caspar, *Vom Wesen des Deutschordensstaates*, Karaliaučius 1928, 20 psl.

[191] *Die Berichte der Generalprokuratoren des Ordens*, II t., 386 psl. (196 nr.) ir 4 išnaša, 439 psl. (226 nr.) ir 2 išnaša, 483 psl. ir 21 išnaša, 498 psl.

[192] *Die Berichte der Generalprokuratoren*, II t., 482-484 psl.

dovanomis ir piniginėmis aukomis buvo labai aktyvus [193]. Ne tik kryžiuočiai, bet, žinoma, ir du didieji pusbroliai Konstancoje visaip ieškojo sau palankumo. Ir jiedu nevengė dovanų! Tarp kitko, jau minėtasis Konstancos koncilijos kronistas Ulrich von Richenthal aprašė ir savo kronikoje įdomų piešinį įdėjo, vaizduojantį gana egzotišką Jogailos dovaną. Tai buvo trys Lietuvos giriose Bialovieže pagauti stumbrai, ir jie buvo nusiųsti prie Bodeno ežero, kad taip ilgai posėdžiaują labai gausaus susirinkimo dalyviai galėtų rinktine mėsa savo atsargas papildyti... [194].

Mums užtenkamai įtikinančiai parodo gana kieti ir agresyvūs ordino atsakymai į Žemaičių skundą, jog oficialieji rytų Europos pagonių krikštytojai lietuvių neofitams nė iš tolo nerodė krikščioniško atlaidumo. Visur ordinas jautėsi savo teisėje! Kaip toli, beje, tie atsakymai buvo nuo anos tikrai evangeliškos dvasios airių ir skotų vienuolių, kurie savo laiku taip sėkmingai ir taikiai buvo sukrikščioninę vidurio Europos Germanų tautas! Pripažino Konstancoje kryžiuočiai tik, kad jie visada Žemaitiją telaikę kaip slidų ungurį už uodegos (*sicut anguillam per caudam*) [194a].

Nesigilindami čia toliau į skaudžią ordino ir Žemaičių kontroversiją [195], kuri Vytauto ano meto Europos Vakarams taip originaliu būdu buvo bandoma pristatyti, turime tik sustoti ties graudžios Žemaičių *Proposicio Samaytarum* svarbiausiu prašymu. Jis skambėjo šitaip: įgalioti Jogailą ir Vytautą, kad jiedu, pasiėmę Vilniaus vyskupą Petrą ir Lvovo arkivyskupą Joną, atvyktų į Žemaitiją ir mus pakrikštytų, pastatytų mūsų krašte katedrą ir bažnyčių [196].

Nors ordinas savo atsakyme ir buvo visaip bandęs griauti Žemaičių ir valdovų pusbrolių koncilijai patiektus priekaištus, šį kartą Konstancos susirinkimas paklausė Vytauto, Jogailos ir pačių Žemaičių prašymo. Jis davė plačius įgaliojimus Vilniaus ir Lvovo vyskupams,

---

[193] Jų gavo ir pats popiežius Martynas V: «unserm heilgen vater dem bobste fünfhundert gulden», žr. *Die Berichte der Generalprokuratoren*, II t., 483 psl. ir 21 išnaša.

[194] H. Holzapfel, *Tausend Jahre Kirche Polens*, 81 psl. (ten yra charakteringas vežamų stumbrų Ulr. v. Richentalio kronikos piešinys su jo rankraščio tekstu).

[194a] CEV, 999 psl.

[195] Tuo klausimu yra daug rašyta; žr. gale bibliografinį sąrašą. Aštrus lietuvių ir lenkų puolimas Europoje vis ne blogą vardą turinčio ordino, negalėjo dar atnešti Vytautui ir Jogailai pilno pasisekimo. Panašių situacijų turime ir pačiais naujaisiais laikais, kai, pavyzdžiui, daug kas iš amerikiečių karių 1945 m. abejojo, ar netikėjo DP lietuviais, pasakojančiais apie jų sąjungininko (bolševikų) labai žiauriai Lietuvoje pravestas deportacijas (1944 m. birželio mėn. viduryje). Konstancoje pats realiausias dalykas, kurį pasiekė pusbroliai, buvo leidimas įkurti vyskupiją Žemaičiams.

[196] CEV, 1023 psl.

kuriedu 1417 m. rugpiūčio mėnesį atvyko įkurti Žemaičių vyskupijos. Kaune jųdviejų laukė pats Vytautas su didžiu būriu kilmingųjų, kurie visi nuvyko į Žemaitiją[197].

Pabrėžiu : nors šituo Lietuvai palankiu koncilijos nutarimu ordino vis ginčijamo Žemaičių krašto klausimas ir nebuvo išspręstas, tačiau vis tik tai buvo reikšmingas posūkis, juo labiau, kad ordinui nepasisekė koncilijos delegatams į Žemaitiją priskirti savojo atstovo. Bet kryžiuočiai tuojau pat darė pastangų būsimąją vyskupiją subordinuoti Rygos arkivyskupijai.

IV. Medininkų vyskupijos įkūrimas ir jos pirmieji sunkumai

Vytauto ir Jogailos konflikto su ordinu atidavimas spręsti bažnytinei koncilijai buvo nepaprastas įvykis. Lygiai taip pat buvo neįprasta ir, gal būt, tėra vienintelis faktas Bažnyčios istorijoje, kad koncilija ėmėsi iniciatyvos įkurti naują vyskupiją, kada dar nebuvo išrinktas naujas popiežius.

Vyskupijos įkūrimas Žemaičių žemei, į kurią vis dar toliau ordinas, remdamasis Torunės sutartimi (1411) ir vėlesniais ordino teisių patvirtinimais, reiškė pretenzijų[198], yra buvęs eilės tyrinėtojų dėmesio objektas. Pirmoje eilėje minėtina, kaip žinome, iš lietuvių M. Andziulytė-Ruginienė, iš lenkų — J. Fijałek, iš vokiečių — W. Holtzmann. Bet yra dar visa eilė studijų ir straipsnių, kuriuose iš pačių šaltinių gana dėmesingai Žemaičių vyskupijos įkūrimas yra

---

[197] Pagrindinis ir patikimas darbas lietuvių kalba apie visus etapus Medininkų vyskupijos kūrimo yra M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 65-74 psl. (Konstancos koncilijos delegatų atvykimas į Kauną ir į Žemaičius). Plg. Pr. Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje*, žr. *Athenaeum*, II t., 1 nr., Kaunas 1931, 24-28 psl. (Žemaičių arba Medininkų vyskupijos įkūrimas).

[198] Nuo 1414 m. spalių 7 d. paliaubų Strasburge (Brodnicoje) dar pažymėtini iki Melno taikos (LE 18, 172-175 psl.), kur buvo galutinai nustatyta šimtams metų pastovi Žemaitijos siena su kryžiuočiais, daug kartų reikėjo susivažiuoti, derėtis : 1) 1416 m. spalių 14-16 d. buvo suvažiavimas Veliuonoje, nes reikėjo pratęsti dvejų metų Strasburgo paliaubas. 2) Naujas suvažiavimas Veliuonoje (1418 m. spalių 13-22 d.) parodė tolimesnį ordino nenuolaidumą — nenorėjo išsižadėti Žemaičių. 3) Ir Gnievkovo-Torunės suvažiavimas (1419 m. gegužės 5-12 d.) neužbaigė ginčo, tik buvo pratęstos paliaubos. 4) Nelaimingu būdu imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis savo arbitražiniu sprendimu Vroclave-Breslave (1420 m. sausio 6 d.) Žemaičius priskyrė ordinui (žr. 178 išnašą). 5) Naujame susivažiavime Veliuonoje (1420 m. rugsėjo 8-11 d.) tebuvo pratęstos paliaubos. 6) 1422 m. prieš ordiną buvo pradėtas naujas karas, pasibaigęs minėtąja Melno taika. Nauji duomens pas W. Nöbel, *M. Küchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422*, 69-106 psl. C. A. Lückerath, *Paul von Russdorf, Hochmeister des Deutschen Ordens*, Bad Godesberg 1969, 31-60 psl.

aprašytas [199]. Tad mes čia pasitenkinsime teminėdami kuo trumpiausiai svarbiausius epizodus ir skirdami daugiau dėmesio mažiau išryškintiems klausimams.

Laimingu būdu pagrindiniai dokumentai, liečią Medininkų vyskupijos įkūrimą, yra jau paskelbti. Tad žinome, kaip Vilniaus vyskupas Petras Jastrzębiec iš Kustynės [200], nelaukdamas pasirodant Lvovo arkivyskupo Jono [201], dar 1416 m. gale su keliais Vilniaus kunigais buvo nuvykęs į Žemaitiją ir ten sėkmingai apaštalavo. Kaip Jogaila savo raštu 1417 m. sausio 2 d. Konstancos susirinkimui pranešė, tik vien kilmingųjų 1416 m. rudenį (spalių mėn.) Žemaičiuose esą buvę pakrikštyta du tūkstančiai [202]. Gal būt, tas skaičius buvo perdėtas, bet iš kitos pusės jau 1387 m. naujai lotyniškai pakrikštytiems bajorams suteiktosios privilegijos reiškė didelį paskatinimą būriais krikštytis.

Kai 1417 m. vasarą, abu aukštieji Konstancos delegatai drauge su Vytautu atvyko į Žemaičius, jiedu dar čia pasidarbavo tris mėnesius, pakrikštydami daug žemaičių. Tada buvę atversta «daug tūkstančių (*multa milia*) vyrų ir moterų su didele daugybe vaikų» [203]. Apie tų dviejų įgaliotų dignitorių darbą Žemaitijoje autentiškai žinome iš jųdviejų plačios atskaitomybės Konstancos koncilijai, surašytos Vytauto salos rezidencijoje, Naujųjų Trakų pilyje, 1417 metų spalių 23 d. [204] Tas pranešimas Konstancoje viešai buvo paskaitytas 1418 metų vasario 1 d. iškilmingų pamaldų metu katedroje. Pats Imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis net verkęs iš džiaugsmo. Tikrai buvo didelis įvykis, kad ir atkakliesiems Žemaičiams jau buvo atėjusi «laiko pilnybė» būti pakviestiems prie amžinosios Kristaus ugnies aukuro. Bet šitas imperatoriaus džiaugsmas tereiškė tik pakrikštijimą tos žemės, kurią jis dar 1414 metais buvo įsipareigojęs kryžiuočiams, tik jiems tepriskirti. Tai jis ir padarė savo

---

[199] Žr. bibliografinį priedą.

[200] R. Krasauskas, *Petras Jastrzębiec iš Kustynės*, LE 22, 389 psl.

[201] R. Krasauskas, *Jonas (Rzeszowski)*, LE 9, 471 psl.

[202] *Codex epistolaris saeculi XV* (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, II), I t., 93 psl. Tas skaičius buvo pranėštas ir imperatoriui Zigmantui: J. Caro, *Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds. Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Constanzer Konsils*, žr. *Archiv für österreichische Geschichte*, 59 t. (1880), 155 psl. (57 nr.). Plg. R. Krumbholtz, *Samaiten und der deutsche Orden bis zum Frieden am Melnosee 1422*, Karaliaučius 1890, 210 psl., 4 išnaša.

[203] CDV, 738-739 psl.

[204] Šitą svarbų pranešimą apie Žemaičių krikštijimą ir Medininkų vyskupijos įkūrimą pirmasis paskelbė W. Holtzmann. Dabar jį patogiai randame CDV, 738-739 psl.

garsiuoju Breslavo (Vroclavo) sprendimu 1420 m., kai Konstanca nieko galutino tuo klausimu nebuvo pasakiusi.

Kas liečia bažnytinės organizacijos kūrimą Žemaičiuose, dar reikia pridėti: 1417 metų rudenį, jau delegatams baigiant krikštijimo darbą, pats Vytautas vėl atvyko į kraštą. Vyskupijos sostinei jis pats parinko vietą kryžiuočių ordino kronikose, ryšium su jų karo žygiais — taip dažnai minėtus Medininkus [205]. Konstancos delegatai ten pašventino Katedros bažnyčią, paskirdami ją Švenčiausios Trejybės, Dievo Motinos Marijos, apaštalų Petro ir Povilo bei šv. Aleksandro garbei. (Vytauto krikščioniškas vardas buvo Aleksandras. Jis pats gi savo gausiai mums išlikusiuose laiškuose ir dovanojimuose nuolat titulavosi: *Alexander alias Witawdus* [206]).

Kai politinis Žemaitijos likimas po Vytauto ir Jogailos mirties dar nebuvo aiškus [207], pradžioje (1417 m. spalių 24 d.) Kęstutaitis naujajai vyskupijai dar neužrašė jokių žemių. Jis tik pasižadėjo iš savo iždo vyskupo išlaikymui mokėti po 50 markių [208]. Vytautas toliau užrašė po 10 statinių kviečių ir dar 10 statinių medaus. O kiekvienam kanauninkui, kurių prie naujosios katedros turėjo būti šeši, valdovas mokėjo po 10 markių ir visiems drauge 60 statinių kviečių ir 10 statinių medaus [209]. Jogaila nuo savęs skyrė vyskupui 60 markių (įplaukas iš druskos kasyklų Vieličkoje ir Bochnioje), parūpino Medininkų katedros bažnyčiai reikalingų daiktų [210].

Ano meto salygoms šitokis ekonominių reikalų sutvarkymas buvo reikalingas ir pilnai suprantamas.

Dar ir 1421 m. vis nebuvo užbaigtas spręsti Žemaitijos politinės priklausomybės klausimas. Pradedant 1418 metų spalių 13-22 d. derybomis Veliuonoje, buvo vykę eilė nesėkmingų suvažiavimų su

---

[205] R. Krasauskas, *Medininkai*, LE 18, 92-96 psl.

[206] CEV, 836 psl. Taip jis titulavosi, kai naujai Medininkų vyskupijai 1417 m. spalių 23 d. prezentavo į vyskupus magistrą Motiejų (K. Jablonskis, *Nauji Vytauto laikotarpio aktai*, žr. *Praeitis*, II t., 400-401 psl.; naujai perspausdinta CDV, 737 psl.).

[207] Pagal formalius dokumentus, pradedant Torunės taikos sutarimu, ji turėjo būti suprąžinta ordinui.

[208] To meto vienos markės perkamoji galia, jos vertę lyginant su to laiko kainomis, gal būtų apie 100 USA dolerių. Flg. P. Penkausas, *Vytauto didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje*, žr. *Athenaeum*, II t., Kaunas 1931 m., pat, 26 psl., 119 išnaša. J. K. Karys, *Markė*, LE 17, 375-376 psl.

[209] CEV, 393 psl.; CDV, 103 psl. 72 nr. (dokumento regestas). In extenso tekstą perspausdino M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 112-114 psl.; žr. ten pat 68-70; plg. P. Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje* žr. *Athenaeum*, II t., Kaunas 1931 m., 26 psl.

[210] CEV, 1055-1056 psl.; M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 69 psl. (ir 21 išnaša). Plg. W. Holtzmann, *Die Gründung des Bistums Samaiten*, žr. *Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins*, XXXII (1917), 78 psl.

kryžiuočiais, žinoma, vis formaliai pratęsiant 1414 metais nebaigto karo paliaubas. Nieko negalėjo padaryti ir popiežiaus legatas Antonio Zeno [211]. Legatas trejus metus darbavosi tarpininko rolėje. Ordinas vis niekaip negalėjo pergalėti didelio noro sau, su Romos ir imperatoriaus pagalba, kaip nors išsikovoti Žemaitiją. 1421 m. balandžio mėn. ordino generalinis prokuratorius Jonas Tiergart rašė tačiau Marienburgan iš Romos : Vytautas ir Jogaila turį prieš ordiną tokią jėgos persvarą, kad ir popiežius menkai begalįs kryžiuočiams padėti [212]. Tad jau svarstyklė sviro Lietuvos naudai !

Kai specialioje dviejų šimtų su viršum puslapių ir beveik iki šiol nepanaudotoje studijoje visas to legato Zeno misijos peripetijas ir pastangas kritiškai apžvelgė buvęs Vilniaus Batoro universiteto profesorius Zajączkowski, jis parodė, kaip kietai ordinas kovojo už savo interesus. Bet tik naujas (iš eilės jau trečias) karas po Žalgirio tegalėjo priversti ordiną Melno taikoje išsižadėti Žemaičių. Anot prokuratoriaus, popiežius Martynas V ir kardinolai, nors ordinui ir esą padaryta skriaudų (*etliche scheden gesheen seien*), vis tik džiaugėsi ta taika [213].

Dar ir galutinai Žemaitijos neiškovojus, Vytautas tačiau jautėsi tikras dėl jos tolimesnio likimo. Tad jau 1421 m. birželio 2 d. sudarė jis vyskupijai tvirtesnius ekonominius pagrindus. Keliose vietose jis užrašė jai nejudomo turto, žemių su valstiečiais ir, žinoma, plotus ežerų, taip reikalingų tada pasigauti žuvies griežtų pasninkų dienoms [214].

Šitaip Medininkų vyskupija galėjo tvirčiau atsistoti. Užmirštas jau buvo ir nemalonus 1418 metų epizodas, kai konservatyvūs valstiečiai sukilo, pradėdami deginti bažnyčias ir išvarinėti kunigus. Nors šis sukilimas buvo daugiau socialinio charakterio [215], tačiau

---

[211] Labai plačiai tuo klausimu žr. St. Zajączkowski, *Studja nad procesami Polski i Litwy z zakonem kryżaekim w latach 1421-1422*, atsp. iš. *Ateneum Wileńskie*, XII t., Vilnius 1937, 182-403 psl. Plg. B. Dundulis, *Lietuva kovose dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*, Vilnius 1960, 220-228 psl. ; Z. Ivinskis, *Zeno Antonio*, LE 35, 70-78 psl.

[212] *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens*, III t., 1 dalis, 1966, 168 psl.

[213] Ten pat, III t., 329 psl.

[214] Pats geriausias tekstas (su visu moksliniu-kritišku aparatu) yra išspausdintas CDV, 740-741 psl. Prie visų ten padarytų atžymėjimų, kur dokumentas anksčiau ištisai spausdintas (Wołonczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, I t., 58-60 psl.) reikia pridėti lotynišką tekstą (su atitinkamomis nuorodomis) pas M. Andziulytę-Ruginienę, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 114-115 psl. Ten pažymėta, kad Vilniaus Lietuvių Mokslo Draugijos Daukanto archyve esąs to teksto rusiškas vertimas.

[215] Remiantis šaltiniais, tas klausimas analizuotas Z. Ivinskio, *Geschichte des Bauernstandes in Litauen*, 99-106, 223-224 psl.

ordino sluoksniuose, net ir pas jų dvasininkus, kaip rodo įdomi Pamedės prelato Posilgės kronika, apėmė beveik džiaugsmas [216], kad Vytautas Žemaitijoje su krikštu turįs sunkumų. Kritiškas lenkų Bažnyčios istorikas J. Fijałek samprotavo, kad prie šito kelių žemaičių valsčių sukilimo savo ranką buvo pridėjęs vokiečių ordinas [217]. Visai galima būtų suprasti, kad kryžiuočiams naudinga buvo matyti Europos krikščioniško pasaulio akyse sukompromituotą Žemaičių krikštijimo darbą, kurį Vytautas ir iš dalies jo pusbrolis taip energingai varė. Bet tada reikėtų rasti atsakymą, kodėl sukilėliai ordinui Klaipėdoje pridarė nuostolių. Ten jie užmušė dar 30 žmonių. Tą patį darė jie kryžiuočiams ir Liepojoje, kur ir jų pilį sudegino [218].

Pirmuoju Medininkų vyskupu Vytauto buvo pasiūlytas Vilniaus katedros klebonas Motiejus iš Trakų. Jis paties Vytauto įsakmiu teigimu gerai lietuviškai mokėjęs [219]. Jis ir buvo 1417 metų spalių 24 d. Trakuose konsekruotas Žemaičių (Medininkų) vyskupu. Ar Motiejus buvo lietuvis, ar tik gerai lietuviškai mokąs iš Livonijos vokiečių kilęs vilnietis, palieka atviras klausimas [220].

1422 m. Medininkų vyskupas Motiejus pirmasis pradėjo kelią, kuris Žemaičių vyskupų istorijoje per šimtmečius dažnai kartosis. Į Žemaičių vyskupus paprastai būdavo parenkamas kokis žymesnis Vilniaus kapitulos narys. Vėliau jau tokis vyskupas, siekdamas užimti dar aukštenę vietą, būtent sostinės vyskupo, grįždavo į Vilnių vyskupauti. Taip buvo ir su Motiejumi. kuris 1422 m. gegužės 4 d. jau tapo Vilniaus vyskupu [221]. Medininkų diecezią jis paliko Mikalojui Trakiškiui [221a], kuris 1422 m. rugsėjo 27 d. jau kaip *Nicolaus Mednicen-*

---

[216] SRP III, 376 psl.: «... Dy [Sameythin] bewisetin ir alde tocke in desim somir, wend eyn alt wolff ist bose bending zu machin ...»; plg. CEV, 411 psl.

[217] J. Fijałek, *Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu*, 109-110 psl.; plg. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 80 psl.

[218] LUB B, 426 psl., plg. Voigt, *Geschichte Preussens*, VII t., 325-327 psl.

[219] CEV, 101 psl. (70 nr.), 103 psl. (73 nr.) Vytautas rašė apie naują vyskupą: «... magistrum Mathiam origine Lytwanum, prepositum Wilnensem ...» (CDV, 737 psl.). Tą patį pabrėžė Konstancos įgaliotiniai (Lvovo arkivyskupas Jonas ir Vilniaus vysk. Petras) apie Motiejų žr. *Codex epistolaris saeculi XV*, II t. (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, XII t.), 94 psl.: «... de ydiomate Samagitico sufficientissime institutum». Panašiai pakartota Romos Kurijos kardinolams apie Motiejų: «... prepositum Wilnensem Lythwanum necnon ydiomate Samagitico plenissime eruditum ...» (CDV, 103 psl., paskutinė išnaša). Plg. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 67 psl.

[220] Duomenis žr. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia* 68 psl. R. Krasauskas, *Motiejus I Trakiškis*, LE 19, 315-317 psl.

[221] CDV, 108-111 psl. (79 nr.).

[221a] Perkeldamas pirmąjį Žemaičių vyskupą Motiejų Trakiškį į Vilnių, savo bulėje popiežius Martynas V iškėlė jo nuopelnus Medininkuose, tikėdamas, kad ir

sis ... electus figuruoja Melno taikos dokumento liudininku [222]. Bet tik kitais metais jis tebuvo patvirtintas (*confirmatus*). O paskui šaltiniai rodo, kad tik už ketverių metų Vilniaus bažnyčios dekanas Mikalojus Warzyńcowic sumokėjo vardu Medininkų vyskupo-elekto Romos kurijai dalį reikalingų taksų, prisiekdamas mokėjimą užbaigti per 8 mėnesius [223]. Kitais metais (1428) Mikalojus, kuriam dar yra pridedama pavardė Romedani (Comedani ?) Dzierzkowicz [224], drauge su karaliumi Jogaila prašė jam palikti turimas beneficijas Vilniaus vyskupijoje [225], nes naujai įkurtoji Medininkų vyskupija skurdžiai tegalinti išsilaikyti, ir metams jos pajamos 10 sidabro markių neviršijančios [226].

Kaip to meto tradicija buvo, ir naujasis Medininkų vyskupas buvo politiškai veiklus. Jis dalyvavo, pavyzdžiui, Švitrigailai 1431 m. birželio 19 sudarant Skirsnemunėje sutartį su ordinu [227]. Taip pat jis minimas liudininku, kai Žygimantas Kęstutaitis 1433-1434 m. sudarinėjo unijinius aktus su Lenkija [228]. Bet jau 1434 m. Mikalojus greičiausiai mirė, ar iš Medininkų vyskupijos pasitraukė (ar buvo priverstas trauktis ?). Tais metais abu mirtinai įsipykę ir tarp savęs kovoją pusbroliai (Švitrigaila ir Žygimantas) į vakuojančią vyskupiją

Vilniuje jis galės laimingai ganytojauti: «... et quod tu, qui Medniczensi ecclesie hactenus laudabiliter prefuisti, eandem Vilnensem ecclesiam scies et potes auctore Domino salubriter regere et feliciter gubernare ...» (CDV, 109 psl.).

[222] CDV, 114 psl. (83 nr.), Plg. M. Wołonczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, I t., 63-64 psl.

[223] CDV, 126-127 psl. (99 nr.).

[224] Lietuvos bažnytinės provincijos *Elenchus*, 1940, 80-83 psl., kur yra su daug netikslumų Žemaičių vyskupų sąraše (iki 1926) pažymėta: «Nicolaus I Dzieržgavičius (1423-1453) ... Vilnam translatus a. 1453». Kada ateityje naujai bus leidžiamas Lietuvos bažnytinės provincijos naujas *Elenchus*, ištisi du puslapiai (80-81), kaip jie dar buvo ir paskutiniame Kauno metropolijos bažnytiniame kalendoriuje 1940 metais išspausdinti, turi būti visai iš pagrindų pataisyti. Plg. *Dzieržgavičius Mikalojus*, LE 5, 300 psl. (ten visos paduotos datos yra netikslios.) Žr. *Analecta Romana, Scriptores rerum Polonicarum*, XV t., išl. J. Korzeniowski, Krokuva 1894, 77 psl. (12 nr.) Nicolaus Romedani. Žemaičių (Medininkų) pirmųjų vyskupų eilę iki šiol, pagal šaltinių duomenis, yra pasisekę daug tiksliau nustatyti prof. dr. P. Rabikauskui, S. J., vadovaujant, naujai išleistame šaltinių tome: *Relationes Status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, I t., 1971, 227-231 psl. (Pilną titulą žr. alfabetinėje bibliografijoje).

[225] CDV, 129 psl. (102 nr.).

[226] CDV, 129 psl.

[227] E. Weise, *Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preussen im 15. Jahrhundert*, I t., 1939, 183-184 psl. (171 nr.).

[228] *Akta unji Polski z Litwą*, išl. St. Kutrzeba ir Wł. Semkowicz, Krakuva 1932, 94 psl. (59 nr.); 105 psl. (61 nr.) išnašos tekstas.

prezentavo savus kandidatus [229]. Tad greičiausiai Mikalojus Trakiškis buvo miręs jau 1434, nes 1436 m. gegužės 10 d. skiriant Medininkų vyskupu Jokūbą Trakiškį [230], apie Mikalojų kalbama, kaip jau anksčiau mirusį [231].

Nebesigilinsime čia toliau į gana ilgai buvusias supainiotas tolimesnių Medininkų vyskupų ganytojavimo datas ir jų chronologinę eilę XV amž. Laimingą pradžią toje srityje padarė savo disertacijoje — pas žinomą Šveicarijos Friburgo kultūros istoriką Gustavą Schnürerį — Marija Andziulytė-Ruginienė. Kas liečia autentiškus tos rūšies šaltinius daug platesnių galimybių Romoje turėjo kun. Rapolas Krasauskas. Jis dar labiau atnarpliojo iki šiol taip miglotą XV amžiaus Žemaičių eilę vyskupų, kurių daugumos *Lietuvių Enciklopedijoje* ir bibliografijas davė. Kai kun. R. Krasauskas tiekė vyskupų sąrašus Vyskupų reliacijų rinkiniui, dar buvo įnešta, ypač pirmųjų vyskupų eilėse, naujų patikslinimų.

Taip pat čia neanalizuosime ir pirmųjų Medininkų vyskupijos parapijų klausimo. Per trumpai jį tėra palietusi M. Andziulytė-Ruginienė [232]. Kadangi čia susidaro ir dėl skaičiaus ir parapinių bažnyčių įsteigimo metų neaiškumų [233], reikėtų tuo svarbiu klausimu visai atskirai užsiimti ir, pasiremiant autentiška medžiaga, išaiškinti eilės Medininkų vyskupijos bažnyčių neaiškias įsteigimo datas [234], t. y., ar jos iš tikrųjų « Vytautinės » yra buvusios. Reikšmingas yra M. Valančiaus nurodymas, paremtas ankstyvesnėmis versmėmis, kad jau 1416 m. Jogaila liepęs pastatyti bažnyčias aštuoniose Žemaitijos vietose: Viduklėje, Kaltinėnuose, Kelmėje, Raseiniose, Luokėje, Ariogaloje, Veliuonoje ir Kražiuose [235]. Długošas mums tačiau sako [236], kad Jogaila 1417 m. liepęs pastatyti Žemaitijoje 12 bažnyčių, po vieną kiekviename tuometiniame « valsčiuje », dabar

---

[229] Apie tai žr. plačiau Lietuvos vyskupų reliacijų rinkinyje (*Relationes Status Ecclesiae Samogitiae* (*Mednicensis*), 228 psl. 3*a* ir 4 išnašos.

[230] R. Krasauskas, *Jokūbas Trakiškis*, LE 9, 441-442 psl.

[231] CDV, 165 psl. (147 nr.): «... provisum fuit ecclesiae Medniczensi, vacanti post obitum quondam Nicolai ultimi episcopi extra Romanam Curiam defuncti ... ».

[232] *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 73 psl.

[233] Daugelis senesnių parapijinių bažnyčių laikėsi tradicijos, jog jos dar Vytauto įkurtos.

[234] Tuo klausimu jau kai kas, remiantis Babinovskio kodeksu ir kitais šaltiniais, kritiškai buvo nurodyta Z. Ivinskio, *Die Entwicklung der Reformation in Litauen bis zum Erscheinen der Jesuiten* (*1569*), žr. *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, 12 t., Berlynas 1967, 13-15 psl. (ir eilė išnašų). Plg. įdomų darbą: J. Gimbutas, *Lietuvos bažnyčių chronologija ir statistika*, žr. *L.K.M. Akademijos Metraštis*, V t. 1970, 215-260 psl. (su aštuoniais žemėlapiais).

[235] Wołonczewskis *Žemajtiu Wiskupiste*, I d. 43 psl.

[236] J. Długosz, *Opera Omnia*, XIII t., 215 psl.; plg. *Rozbiór Krytyczny Annalium Poloniae J. Długosz*, I t., 174-175 psl.

sakytume apskrityje. Bet, pavyzdžiui, turime Vytauto paties fundacinį dokumentą (1421) Veliuonos bažnyčiai [237]. O daugiau fundacinių tekstų Medininkų vyskupijos parapinėms bažnyčioms nei Vytauto nei Jogailos iš tų laikų nėra. Ar gali pasisekti tiksliai nustatyti pirmųjų Medininkų vyskupijos parapijų skaičių, tegalėtų duoti atsakymą tik platesnės studijos.

Mums šitoje vietoje labiau rūpi atsakyti į du klausimus, būtent, kokios priežastys vertė, kad Medininkų vyskupija tris dešimtmečius vėliau tebuvo įkurta už Vilniaus vykupiją. Antras klausimas yra ne mažesnės svarbos, kokius sunkumus sutiko jauna Medininkų diecezija bažnytinės jurisdikcijos (teisinės priklausomybės) srityje?

Mūsoji vadovėlinė tradicija iš seno lietuvių tautos krikštą buvo padalinusi į «Aukštaičių» ir «Žemaičių» krikštą. Mažai kas statė klausimą, kodėl taip įvyko? Kodėl 1387 m. Jogaila, Vytautas ir kiti Lietuvos krikšto vykdytojai tada nė simboliškai kojos neįkėlė į Žemaičius, kurių tada ordinas nevaldė? Grįždamas iš ordino žemių Lietuvon ir pats Vytautas kryžiuočiams savo Žemaitijos užrašymo dokumentą buvo padaręs beverčiu pergamentu.

Pavėluoto Žemaičių krikšto klausimu jau ne vienas Lietuvos istorikas yra pareiškęs savo nuomonę. To krašto krikštijimo išskyrimas iš bendro Lietuvos krikšto (1387) paprastai suvedamas į faktą, kad ginčas dėl priklausomybės Žemaičių, į kuriuos ordinas tebereiškė savo kietas pretenzijas, dar nebuvo pasibaigęs. Pats Žemaičių žemės likimas dar nebuvo galutinai paaiškėjęs. Bet šitos vienos priežasties stipriai nudelsti Žemaičių krikštą lyg ir neturėtų pakakti. Juk ir po Torunės taikos (1411) ištisą dešimtmetį vyko stipri kova tarp kryžiuočių ir dviejų pusbrolių, kam turi priklausyti anas dar didžiąja dalimi pagoniškas kraštas. O vis tik Vytautas leido ten apaštalauti misininkui Jeronimui Pragiškiui (1401-1404), ir jis pats su Jogaila 1413 m. ir 1416-1417 m. gana aktyviai rūpinosi tą žemę atversti ir ten pastovią bažnytinę organizaciją sukurti.

Simas Sužiedėlis yra dar prieš keturis dešimtmečius nurodęs tris priežastis, kodėl Žemaičiai į žinomą 1387 metų krikšto akciją nebuvo įjungti. Žemaičiai buvę labiau prisirišę prie savojo tikėjimo. Antra — didžiojo kunigaikščio valdžia Žemaitijoje buvusi silpnesnė negu Aukštaičiuose. Pagaliau Žemaičius krikštyti daugiausia būtų trukdęs vokiečių ordinas [238].

---

[237] CDV, 742 psl.; plg. K. Jablonskis, *Naufi Vytauto laikotarpio aktai*, žr. *Praeitis*, II (1933), 402 psl.

[238] S. Sužiedėlis, *Vytauto vaidmuo Lietuvos kristianizacijoje*, rink. *Vytautas Didysis*, red. P. Šležas, Kaunas 1930, 101-102 psl. Plg. S. Sužiedėlio kitus du straipsnius: a) *Vytautas Didysis ir Lietuvos christianizacija*, žr. *Tiesos Kelias*, 1930 m.

Visi tie trys argumentai turi savo istoriško pagrindo. Kad Žemaičių žemės gyventojai daug labiau buvo prisirišę prie savosios pagonybės ir jos įvairių atributų, parodo mums ir vėlesni šaltiniai, kurių yra apstu XVI ir net XVII amžiuje [239]. Reikia neužmiršti, kad XIV amžiaus gale Žemaičiai dar tebebuvo stipriai paskendę savo pagonybėje, kuri jiems teikė jėgų ir prieš kryžiuočius. Iš Kęstučio ir Vytauto kovos prieš Jogailą 1382 m., pavyzdžiui, turime charakteringą faktą Žemaičių laikysenos, užfiksuotą Wigando Marburgiečio kronikoje [240].

Kai Vytautas, Medininkuose sukvietęs *Samaitas*, prašė jų pagalbos, gavo aiškų jų atsakymą: jie laikysią Jogailą savo valdovu ir nuo jo nesitrauksią tokia sąlyga, jeigu jis pasiliksiąs pagonių tikėjime. Jeigu Jogaila tačiau panorėtų tapti krikščionimi, jie jo neklausysią [241]. Šitas epizodas galėtų dar būti paremtas truputį vėlesniais duomenimis, rodančiais, kad tarp Žemaičių ir Aukštaičių religinės tolerancijos atžvilgiu buvo skirtumų [242], juo labiau, kad Aukštaitijos gyventojai nuolat betarpiškai susisiekdavo su Lietuvos valstybės rytinės dalies krikščionimis — rytų slavais. Vilnius ir Trakai jau XIV amž. turėjo ir vakarų krikščionių, jų vienuolių, pirklių [243]. Ten buvo kitokios sąlygos krikščionybei rusenti [244]. Kai XIV amž. Aukštaičių žemėje jau buvo įsikūręs ne vienas vienuolynas, Žemaičiuose pirmieji vienuoliai įsikūrė XVII amž. pradžioje.

Visi tie duomens, kurių galima būtų ir daugiau prirankioti, paremia S. Sužiedėlio pirmąją tezę. Teisingai jis toliau iškelia, kad Vilniuje sėdinčio Lietuvos valdovo valdžia nebuvo tokia tvirta Žemaičiuose. Aukštaičiuose buvo susiformavęs pirmasis Lietuvos valstybės branduolys, ten buvo daug paties valdovo dvarų (domėnų), kai

---

7-8 nr., 445-483 psl.; *Veidu į Katalikų Bažnyčią* (Lietuvos krikšto 550 m. sukakčiai prisiminti), žr. *Židinys*, 1937 m. 4 nr., 441-453 psl. Plg. įdomius išvedžiojimus St. Zajączkowski, *Żmudź w początkach Unji palsko-litewskiej*, žr. *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Warszawie*, Lvovas 1930, 337-344 psl.

[239] Žr. 16, 30 ir 35 išnašas.

[240] SRP II, 619 psl. Z. Ivinskis, *Wigand von Marburg*, LE 36, 530 psl.

[241] «... a quo [Jagel] non discedemus sub tali condicione, si Jagel voluerit manere in ritu paganorum et origine sua; si vero velit christianus fieri, non obediemus ei» (SRP II, 619 psl.). Žr. platesnius aiškinimus A. Kučinskas, *Kęstutis, lietuvių tautos gynėjas*, Marijampolė 1938, 174-175 psl.

[242] Plg. M. Biržiška, *Lietuvių tautos kelias*, I t., 80-81, 86-88 psl.

[243] P. Reklaitis, *Die Burgkirchen in Litauen*, atps. iš *Commentationes Balticae*, VI-VII t., Bonna 1959, 7-8 (215-216) psl. Plg. P. Reklaitis, *Die St. Nicolaikirche in Wilna und ihre stadtgeschichtliche Bedeutung*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, VIII t., 4 sąsiuv., 1959, 500-522 psl. Z. Ivinskis, *Lietuvos prekyba su Prūsais*, I t., 61-70 psl.

[244] V. Gidžiūnas, *De Fratribus Minoribus in Lithuania usque ad definitivam introductionem observantiae (1245-1517)*, Roma 1950. V. Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje*, žr. L. K. M. Akademijos *Metraštis*, V t., Roma 1970, 262-264 psl.

Žemaitijoje jų ir XV amž. vos keturi tepriskaitomi ; o iki XIV pabaigos ten jų visai nebuvo [245].

Yra duomenų teigti, kad tik Gediminas, nors nė vienam iš savo septynių sūnų neskyrė dalies Žemaičiuose [246], kietoje kovoje su kryžiuočiais buvo stipriau perorganizavęs Žemaičiuose visą gynimosi sistemą [247]. Bet net pats Vytautas turėjo Žemaitijai 1413 m. duoti privilegiją, kurią 1441 m. Kazimieras Jogailaitis praplėtė. Ją tvirtino ne tik visi trys paskutinieji Gediminaičiai (Aleksandras, Žygimantas Senasis ir Žygimantas Augustas), bet ir rinktieji karaliai, pradedant Henriku Valois.

Kai Kazimieras tvirtino Vytauto Didžiojo Žemaitijai duotąją privilegiją, vienu iš pirmųjų punktų buvo įrašyta, jog niekas negalįs Žemaičiams prikišti, kad jie esą kardu nugalėti ir prievarta prijungti, bet jie « gera valia prisijungė prie mūsų » [248].

Reikia tačiau su J. Jakštu sutikti, kad « pati ordino pavergimo grėsmė vertė Žemaičius glaustis prie Lietuvos ... » [249]. Kryžiuočių pavojus nebuvo Žemaitijai pašalintas ir po skambaus Žalgirio laimėjimo. Pats Vytautas, kuris keturis kartus savo kovoje su pusbroliu ir rytų politikos interesuose, buvo Žemaičius užrašęs ordinui, 1413 m. pripažino Žemaitiją savo valstybėje atskiru autonominiu politiniu viene-

---

[245] Tuo reikalu šaltinių duomenys Z. Ivinskis, *Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių ekonominė politika savo dvaruose iki XVI amžiaus pabaigos*, žr. *Lietuvos Praeitis*, I t., 1 sąsiuv., Kaunas 1940, 17-19, 23-28 psl.

[246] Klaidingai ne kartą yra buvę teigta ir dabar dar vis parašoma, kad Kęstutis Gediminaitis gavęs, šalia Trakų kunigaikštijos, ir Žemaitiją. Lietuvos Metraštis, kuris smulkiai išskaičiuoja, ką kuris Gediminaitis gavo, visai nepamini Žemaitijos (*Polnoje Sobranije Russkich Letopisej*, XVII t., Petrapilis 1908). Jau kritiškas A. Alekna (*Lietuvos istorija*, Tilžė ²1923, 38 psl.) tiksliai iš Lietuvos Metraščio, kurio antrosios redakcijos daug nuorašų yra išlikę, atžymėjo visas Gedimino sūnums tekusias žemes. Skubotas skaitytojas Gedimino sūnums žemių paskirstymą, kaip jį paduoda Lietuvos Metraštis, gali patikrinti iš M. Jučo, *Lietuvos Metraščiai*, 1968, 40 psl. Plg. V. Daugirdaitė-Sruogienė, *Lietuvos Istorija*, Chicaga 1956, 114 psl.

[247] Kai Vytenio valdymo metu (XIV amž. pačioje pradžioje) pietvakarių Žemaičių pilyse, vedant kovą su ordinu, pasitaikydavo skaudžių išdavimų (Draikė, Spudas, Svirtila ir kiti) ir pabėgimų į ordino žemes, per visą Gedimino valdymą ir jo įtemptas kovas su kryžiuočiais visai nebegirdėti apie juos, nes Gediminas perorganizavo visą gynimosi sistemą. Žr. 112, 116 išnašas.

[248] K. Jablonskis, *Didžiojo kunigaikščio Kazimiero privilegija Žemaičių žemei*, žr. *Praeitis*, II t., 423-427 psl. Lietuvišką privilegijos vertimą žr. *Lietuvos TSR Šaltiniai*, I t., 157 psl. O. Halecki, *Litwa, Ruś i Żmudź jako części składowe W. Księstwa Litewskiego*, atsp. iš *Rozprawy Akademji Umiejętności, hist.-fil.*, 59 t., 1916, 236-254 psl. (Žemaičių politinis savistovumas). Kitą bibl. žr. Z. Ivinskis, *Kazimiero privilegija Žemaičiams 1441*, LE 11, 297-298 psl. Z. Ivinskis, *Žemaičiai* (*istorija*), LE 35, 198-205 psl.

[249] J. Jakštas, *Šis tas dėl atskiro Žemaičių krikšto*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Metraščio*, III t., 2 psl.

tu [250], kuris turėjo gauti sau tinkamą seniūną, didžiojo Lietuvos kunigaikščio vietininką. O privilegijoje valdovas pažadėjo «už Nevėžio upės» nesiuntinėti savo *dzieckie* (teismo vykdytojų), leisti pačiai Žemaitijai rinktis savo valdininkus (tijūnus?), neversti Lietuvos valdovui šieną piauti visų tų, «kurie minėtojo kunigaikščio Vytauto laikais nešienavo» ir t.t.

Iš patiektų duomenų galima daryti išvadą, jog Žemaičiai 1387 m. dar neturėjo stipresnių ir nustatytų ryšių su sostine, kurios valdovas Lietuvoje savo vietininku tada skyrė nepopuliarų Skirgailą [251]. Tuo metu nelauktai Žemaitijai atneštas krikštas galėjo sukelti ten stiprių reakcijų.

Visai suprantama, kad jis būtų galėjęs iššaukti bent užmaskuoto pasipriešinimo ir kryžiuočiuose, kurie jautėsi turį išimtiną krikštijimo monopolį Žemaičiuose. Ordinui būtų buvę tiesiog nepriimtina, jeigu kaip tik iš šono Žemaitijon būtų buvęs nešamas kryžius. Tokios kitų pastangos anuo metu būtų reiškusios kasimąsi po pačiais nepaliaujamų ordino siekimų pamatais. Kryžiuočiai gi visą savo egzistenciją aukojo, kad tik tą kraštą laimėtų. Jie gi buvo įsitikinę, kad be jo negalinti jų valstybė tarpti [252]. Jeigu kryžiuočiai Aukštaičiuose krikšto darbą trukdė ir net patys Konstancoje prisipažino deginę į «tvartus panašias» lietuvių bažnyčias [253], tai dar didesnės reakcijos būtų reikėję laukti Žemaičiuose. Iki XVI amžiaus nuaidėjo kryžiuočiams nepalankūs pasakojimai, kaip jie savo karo žygių metu žudę net jau pakrikštytus gyventojus. Tai pasakoja iki šiol *in extenso* dar neišspausdinta *Die Danziger Chronik des Oberlandesgerichts Celle* » [253a]. Kai ordino žygio metu jau atverstasis maldavęs jo nežudyti, atsakymas buvęs: Tave pakrikštijo vandeniu, dabar aš tavo krauju duodu tau sutvirtinimo sakramentą. Vėlyboje, iš daug kitų kronikų (neišskiriant nė 1521 m. išspausdintos Matthias iš Miechow) sukompiliuotoje kronikoje [253b] autentiškumo laipsnis nėra didelis. Bet tokie kronikos epizodai rodo, jog kryžiuočiai ir pačių vokiečių tarpe (Celles kronika

---

[250] Kazimiero privilegijoje Žemaičiams penkiais atvejais yra paminėta iš Vytauto gautosios lengvatos, Z. Ivinskis, *Žemaičiai*, žr. LE 35, 202 psl. (Lietuvos valdovų privilegijos Žemaitijai).

[251] Žr. išsamiau H. Paszkiewicz, *O genezie i wartości Krewa*, Varšuva 1938, 255-256 psl. J. Pfitzner, *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas*, vertė J. Talmantas, Kaunas 1930 — Vytauto Didžiojo metai, 84-90 psl. Z. Ivinskis, *Skirgaila*, LE 28, 50-53 psl.

[252] Plg. K. Forstreuter, *Deutschland und Litauen im Mittelalter*, 12-14 psl.

[253] CEV, 999 psl.; žr. 189 išnašą.

[253a] Udo Arnold, *Studien zur preussischen Historiographie des 16. Jahrhunderts*, Bonn 1967, 36-65 psl.

[253b] Ten pat, 111-126 psl.

yra Dancige vokiškai rašyta) buvo laikomi Vilniuje 1387 m. pradėto Lietuvos krikšto sabotuotojais, kuriems kitų iniciatyva vedamas lietuvių krikštas darėsi nepakenčiamas.

Suvedus visus čia išskaičiuotus argumentus krūvon, reikia bandyti ano laiko rėmuose suprasti, kodėl 1387 m. iš Vilniaus nebuvo bandyta krikšto reikalu vykti į Žemaitiją. Pridėti čia dar reikia, kad pats karalius Jogaila ir sostinėje skubiai vykdė krikštijimo darbą, tada Vilniaus vyskupijoje teįkurdamas, palyginti, dar mažą skaičių parapijų. O Andriaus Algirdaičio sukeltoji krizė rytinėje Lietuvos dalyje[53c] reikalavo jau nuo anksčiau atsidėti politiniams reikalams Lietuvos rytuose.

Šitame ryšyje reikia pažymėti Ad. Šapokos dar Lietuvoje naujai iškeltą mintį [254]. Jis aiškino, kad Lietuvos krikšto paskirstymas į Aukštaičių (1387 m.) ir Žemaičių (1413 m. *resp.* 1417 m.) esąs nesusipratimas, iššauktas ano meto politinių manevrų. Formaliai šitokiam klausimo pastatymui galima pritarti. 1387 m. krikštas sostinėje ir Aukštaičių žemėje (« Lietuvoje ») turėjo simboliškai reikšti visų Lietuvos valstybės pagonių pakrikštijimą, visos lietuvių tautos ostentatyvų ir oficialų atsisakymą nuo ilgai kerojusios pagonybės. Ta iš viršaus, pačių valdovų aktyviai vykdoma kristianizacija (mokymas tikėjimo tiesų) turėjo parodyti, kad jau visa Lietuva turės tapti krikščioniška.

Atskiroms sritims tebuvo tik laiko ir techniškas klausimas, kada jos bus imtos krikštyti. Šitokia prasme galima pritarti, kad ir Žemaitijos oficialaus krikšto metais galima laikyti 1387 metus, nors tada, tur būt, neatvyko ten jokis misininkas ir visai nebuvo pradėtas bažnytinės organizacijos kūrimas. Praktiškai tačiau Žemaičiams « laiko pilnybė » (*Gal.* 4,4) teatėjo po Žalgirio kautynių. Supainiotam Žemaitijos nors laikino priklausymo klausimui paaiškėjus, pusbroliai valdovai tuoj vykdė krašto kristianizaciją. Iš jos jiedu tada tikėjosi politinės naudos ir greitai padarė sau naudingą ginklą prieš ordiną, kuris per savo paskutinį valdymo laiką Žemaičiuose (1404-1409) buvo pamiršęs rimtai susirūpinti tos žemės krikštu.

Medininkų vyskupija dar vos tebuvo gimusi, o jau telkėsi įvairios pretenzijos jos bažnytinės jurisdikcijos reikalu. Pirmiausia tuo klausimu susidomėjo Livonijos ordino magistras ir Kuršo vyskupas. Šitame ryšyje pažymėtina, kad nei kuriant Vilniaus vyskupiją (1387), nei steigiant Medininkų diecezijią (1417) nė vienas iš pusbrolių (Vytau-

---

[253c] Žr. pagrindinius faktus S. Sužiedėlis, *Andrew* (*Lith. Andrius Algirdaitis*), žr. *Encyclopedia Lituanica*, I t., 1970, 95-96 psl.

[254] Ad. Šapoka, *Žemaičių krikšto prasmė*, žr. *Naujoji Romuva*, 1937, 31-32 nr. 585-587 psl.

tas, Jogaila) jokiame dokumente neužsiminė mindauginės Lietuvos vyskupijos — *Diocesis Lethoviensis*. Niekur nebuvo pažymėta, kad pirmasis Lietuvos karalius buvo įkūręs pirmąją Lietuvos vyskupiją [254a] ir pats eilę metų buvęs krikščionimi. Naujieji dviejų Lietuvos vyskupijų steigėjai visos tos Mindaugo akcijos, prasidėjusios iš Livonijos ordino malonės, nebeužsiminė, ar gal nebenorėjo prisiminti. Su Livonijos ordino pagalba vykdytas Lietuvos krikštas (1250-1251 m.) Mindaugui buvo kainavęs ne vieną žemių dovanojimų dokumentą. Bet po 168 metų aną Lietuvos karalių kaip tik minėjo ryšium su steigiama Medininkų vyskupija Konstancoje ordino generalinis prokuratorius [255].

Jis patiekė čia vieną po kito net aštuonis turimus patvirtintus nuorašus dokumentų, liečiančius Žemaičių (*terrae Samagitarum*) dovanojimus kryžiuočiams. Du dokumentai (1398, 1404) lietė vytautinius užrašymus [256], bet visą pagrindą sudarė žinomieji mindauginiai dokumentai, patvirtinti paties popiežiaus [257]. Čia, žinoma, buvo patiektas ir daugelio tyrinėtojų falsifikatu laikomas Mindaugo dokumentas iš 1260 m. [258]. Šituo dokumentu Mindaugas tariamai ordinui buvo užrašęs visą Lietuvą, jeigu jis mirtų be įpėdinių [259].

Kai Rygos arkivyskupui Fridrikui Pernsteinui [260] inspiruojant popiežiaus legatas Francisco de Moliano 1312 m. apklausinėjo liudininkus, paaiškėjo, jog Mindaugo atkritimą paskatino iš ordino pusės jam daromos skriaudos [261]. Bet vėliau iš Mindaugo atkritimo

---

[254a] Istoriškai imant, rodos, pirmoje eilėje būtų turėjęs mindauginę vyskupiją priminti dovanojimų dokumentuose Vilniaus vyskupijai Jogaila. Mat yra duomenų spręsti, kad mindauginė Lietuvos vyskupija buvo ne kur kitur įkurta, o jo sostinėje Vilniuje. Jau tarybiniai proistorikai yra paskelbę kad jie yra aptikę Vilniaus pilies rajone Mindaugo vyskupijos katedros liekanų. Kad Vilniuje Mindaugas įkūręs savo vyskupiją, minėjo vėliau vokiečių ordinas (CEV, 33 psl. 102 nr.; CEV, 996 psl.: «Myndaw... fundavit quandam ecclesiam cathedralem in quadam civitate que vocata est Wille»). Yra naujai iškelta tezė, kad Mindaugo sostine jau nuo 1250 m. buvęs Vilnius. Gausiai panaudodamas įvairią medžiagą tai teigia R. Batūra, *XIII a. Lietuvos sostinės klausimu*, žr. *Lietuvos TSR Mokslų Akad. Darbai*, serija A, 1 (20), 1966, 141-164 psl. Gaila, kad R. Batūra neatkreipė dėmesio į čia nurodytus du šaltinius (CEV).

[255] *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens*, III t., 1 dalis, 160-161 psl.

[256] Ten pat, 161 psl. ir 47-50 išnašos.

[257] Ten pat, 160-161 psl. 41-45 išnašos.

[258] Žr. J. Stakauskas, *Lietuva* ir *Vakarų Europa XIII a.*, 131-149 psl.

[259] *Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens*, III t., 1 dalis, 161 psl. ir 45 išnaša. PUB I, 2, 106 nr.

[260] Žr. V. Gidžiūnas, *Pernstein Friedrich*, LE 22, 316-317 psl.

[261] Žr. 102a ir 103 išnašas.

ordinas, užmiršęs savo paties kaltę, darė priekaištą tik Lietuvos valdovams. Ordinas turėjo tikslą pasauliui parodyti, kad lietuviais nesą galima pasitikėti. Tie kryžiuočių priekaištai atidengia vieną svarbią aplinkybę, kurią čia prabėgomis jau paminėjome [262], būtent, kad Mindaugo vyskupijos katedra buvo pastatyta Vilniuje.

Neapsiėjo kryžiuočiai, žinoma, be Mindaugo apostazijos ir Konstancoje. Veiklioji ordino delegacija, kuriai talkininkavo energingasis generalinis prokuratorius Paulius von Wormdittas, savo atsakyme Jogailai, be abejo, labiausiai puolė ir Vytautą. Daug dėmesio tačiau buvo paskirta ir Mindaugui, kuris Vilniuje buvęs pastatęs katedros bažnyčią [263], Vilniuje buvęs rezidavęs ir pats vyskupas [264], juo buvęs vokiečių ordino kunigas [265]. Bet Mindaugas krikščionimi teišbuvęs aštuoneris metus. Tuo būdu ordinas, žinoma, siekė Konstancoje sukelti nepasitikėjimą jį puolančiais pusbroliais, kuriedu koncilijoje turėjo reliatyvių laimėjimų [266].

Kryžiuočių pastangos sutrukdyti pusbrolių darbą Žemaičiuose buvo plačiau išplėstos. Didžiojo magistro M. Küchmeisterio paskatintas atsiliepė Livonijos magistras, kurio pirmatakui kitados buvo pasisekę pakrikštyti Mindaugą. Jis taip pat suminėjo Mindaugo donacinius dokumentus, kuriais remiantis esą galima reikšti pretenzijų į Žemaičių plotus, nes *Myndow regis* žemių dovanojimų dokumentuose išskaičiuojama *Rossienie*, *Luckowe* [Raseiniai, Laukuva] ir kitos *Sameyte* sritys [267]. O Kuršo vyskupas, laikydamas Žemaitiją natūralia savo diecezijos tąsa, ėmė skverbtis į ją su savo jurisdikcinės priklausomybės reikalavimais [268].

---

[262] Vesdami 1393 m. balandžio 19-21 d. derybas Torunėje su lenkais, su kuriais dar ordinas nuo 1343 iki 1409 m. taikoje gyveno, ordino atstovai kritikavo lenkų delegatų aiškinimą, būk lietuviai jau geri krikščionys esą: ar nesą taip, kaip laikais Mindaugo, kuris, įkūręs Vilniaus vyskupiją, o paskui tapęs apostata (CEV, 33 psl., 102 nr.); plg. CEV, 1027 psl.

[263] CEV, 996-999 psl.

[264] CEV, 996 psl.

[265] CEV, 997 psl.: « quidam episcopus fuit in Wille constitutus ». Kad čia minimą vietovardį « Wille » reikia identifikuoti su Vilniumi, nėra abejonės. Žr. *Berichte der Generalprokuratoren*, II t., 55-57, 126 psl. Taip (Wille, Willa) Vilnius buvo tada rašomas ir ordino kronikose (SRP II t., 863 psl.; V t., 735 psl.).

[266] Konstancos koncilijoje išrinktasis popiežius Martynas V paskyrė Vytautą ir Jogailą Livonijos vyskupijų globėjais ir suteikė jiedviem titulus Apaštališkų vikarų « žemiškuose dalykuose » (*in temporalibus*) Didžiojo Novgorodo ir Pskovo respublikose (A. Theiner, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, II t., Roma 1861, 25-26 nr).

[267] LUB, V, 794 psl.

[268] LUB, V, 619-620 ir 792-793 psl. Plg. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 80 psl. ir 21 išnaša.

Apskritai per visą penkmetį (1417-1422 m.) yra gausios ir turinio atžvilgiu gana įdomios medžiagos, rodančios gyvą Livonijos magistro, to krašto vyskupų ir kitų pareigūnų susirašinėjimą su didžiuoju magistru naujos įkurtosios Medininkų vyskupijos ateities reikalu. Vis besitęsiančių ordino ir kryžiuočių derybų fone, kai Livonijos ordinas gyvai domėjosi santykiais su Vytautu [269], Kuršo vyskupas 1417 m. lapkričio 20 d., susirūpinęs Žemaitijos reikalais, pirmiausia klausė didžiojo magistro, ar Prūsų žemės vyskupai patrauksią į Konstancą [270]. Pačioje Livonijoje tuo pat metu buvo labai gyvas susidomėjimas, kas darosi krikšto reikalu Žemaitijoje. Jau 1417 m. gruodžio 17 d. didysis magistras Küchmeister gavo iš Rygos per Lietuvos pasienio (Mintaujos) komtūrą, palyginti, faktais paremtą pranešimą, kaip Vytautas Žemaičiuose vykdė krikštą ir įkūrė vyskupiją. Įdomu, kad tame pranešime visai neminimas karalius Jogaila [271].

Tarp tos gausios korespondencijos gana charakteringi yra prašymai Livonijos ordino pareigūnų (*Gebietiger*) ir Kuršo vyskupo, rašyti 1420 m. kovo 27 d. M. Küchmeisteriui [272]. Prisimindamas Konstancos koncilijos legatų darbą Žemaičiuose ir savo senas bažnytines teises į tą «iki tol pagonišką žemę», Kuršo vyskupas plačiai savo pretenzijas į Žemaitiją pagrindė. Jis turįs dokumentus ar nuorašus, kad jo diecezija nusitęsusi į Žemaitiją dar tais laikais, «kai toji žemė dar nebuvo krikščioniška» [273]. Kuršo vyskupas toliau visaip įrodinėjo, kad Žemaitija, kai dabar ji jau pakrikštyta, turinti į Kuršo vyskupo dieceziją priklausyti, nes nesą jokios abejonės, kad jo vyskupijos ribos einančios iki Nemuno. Tad ir Vytautas faktiškai neturįs teisės be didžiojo magistro ir ordino ten įsteigti vyskupijos [274].

Bet visos tos pretenzijos, nors popiežius Martynas V ir buvo ordinui šiaip jau palankus, priklausė praeičiai. Šitaip nepasisekė Rygos arkivyskupui per jo jurisdikcijoje esančią Kuršo vyskupiją įgyti teisių naujoje vyskupijoje [275]. Šitame ryšyje verta paminėti Martyno V laišką (1421 m. gegužės 31 d.) Rygos arkivyskupui. Remdamasis

---

[269] LUB V, 135, 153-156, 159, 379, 416-417, 424-495 psl. (2274-2275, 2277 nr.), 752-753 psl.

[270] LUB V, 265 psl.

[271] LUB V, 289 psl.

[272] LUB V, 619-622 (2410 nr.) ir 622-624 psl. 2411 nr.).

[273] LUB V, 623 psl.: «Ok so en heft unse kerke van Kurlande nene sunderlinge breve edder instrumenta, inholdende, wo wiid ere sprengel strecket in Samaiten, wante de lande uncristin sin gewesen».

[274] LUB V, 623 psl.: «... dat Vytovt alsodane biscopdome darinne sundert vulbort [leidimas, įgaliojimas] juwer hochwirdicheit und ordens nicht moge stichten van rechte, licet de facto».

[275] Plg. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 80 psl.

Vytauto skundu popiežius energingai ragino arkivyskupą ir jam priklausančius sufraganus (Livonijoje ir Prūsuose) uždrausti jų valdiniams daryti žygius į Žemaičių ir Lietuvos žemes [276], kad jų gyventojai — neofitai nebūtų skriaudžiami. Tame pat rašte Martynas V pranešė, kad jis Lvovo arkivyskupui, Medininkų ir Vilniaus vyskupams pavedęs rūpintis *Samaytis, Lytwanis et neophitis*. Taip pat jiems, — popiežius toliau rašo, — esąs suteikęs teisę bausti bažnytinėmis ir kitokiomis bausmėmis minėtų vyskupijų gyventojų užpuolikus [277]. Patiems «krikščionims Žemaičių giminės» (*christicolis gentis Samaytarum*) Martynas V siuntė 1421 m. rugsėjo 11 džiaugsmo bulę, kad jie priėmė krikštą ir ragino būti gerais krikščionimis [278]. Bulėje paminėta, kad Medininkų vyskupas Motiejus buvo rašęs Romon. Jis turėjo būti paminėjęs ir 1418 m. sukilimą, nes popiežius juos guodė po iškentėtų skausmų.

Atrodo, kad tai buvo, kas liečia Medininkų vyskupijos įkūrimo užbaigimą, paskutinis Romos kurijos raštas. Jokio naujo patvirtinimo nebereikėjo. Todėl labai reikia abejoti M. Valančiaus patiekta žinia, kad popiežius 1421 m. spalių 3 d. Medininkų vyskupiją «patvirtina ir už nauję Kristaus awiniczę iszpažina» [279]. Tokios bulės pėdsakų niekur nėra. Ir arkivysk. G. Garampi (1725-1792), kuris buvo užsimojęs parašyti plačią Katalikų Bažnyčios istoriją, į garsųjį *Schedario Garampi* (kartoteką) įtraukė visus Vatikano archyve Medininkų vyskupiją liečiančius dokumentus [280], tačiau jokios popiežiaus bulės iš 1421 m. spalių 3 d. nepažymėjo.

Remiantis M. Valančiaus nurodymu, žinoma, ir Žemaičių vyskupijos ir Kauno arkivyskupijos kurija laikėsi tradicijos, kad Medininkų vyskupija 1417 m. buvo įkurta (*erecta*), o 1421 m. popiežiaus Martyno V patvirtinta (*confirmata*). Šitaip apie Kauno arkivyskupijos praeitį trumpai rašė ir paskutinis nepriklausomos Lietuvos

---

[276] Popiežius pirmiausia kaltina (CEV, 518 psl): «Tamen vos et nonulle alie persone religiose et seculares in Livonia, et aliis circumstantibus partibus consistentes, eosdem Samaytos Lytwanos neofytos, quos tamquam novellas palmites in vinea domini sabaoth paterna deberetis affectione complecti et sincera in Christo caritate diligere, diversis afficitis iniuriis, violenciis atque dampnis, ipsorum terras, castra et loca, tamquam infidelium perfidorum hostiliter invadi ac substanciis suis illis spoliando, variis rapinis, predis, robariis [roboribus] et personarum capcionibus affligi permittitis et iubetis, ipsorum grave dispendium et eiusdem fidei vilipendium et contemptum».

[277] CEV 530-531 psl.

[278] CEV 530-531 psl.

[279] M. Wołonczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, I, d. 55 psl.

[280] Žr. bibliografiniame priede šaltinius. *Garampi*, LE 6, 528 psl. (apie rankraščių palikimą netikslios žinios).

bažnytinis kalendorius — *Elenchus*[281]. Palaikant mintį, kad Medininkų vyskupijos įkūrimas tebuvo 1421 m. popiežiaus patvirtinimu užbaigtas, 1921 m. labai dėmesingai Žemaičių vyskupija paminėjo savo 500 metų sukaktį[282]. Ta proga, be kitko, tada dar Žemaičių vyskupijos augziliaras J. Skvireckas, tokiam žymiam jubiliejui atžymėti parūpino populiarią (kišeninę) naujojo Testamento laidą (išleistą 1922 m.), kelis kartus vėliau perspausdintą (du kartu tremtyje).

Iš viso to, kas pasakyta, aiškėja, jog tikroji Medininkų vyskupijos įkūrimo data yra 1417 metai. Vėlesni Martyno V raštai, kuriuose Žemaičių krikštas taip pozityviai vertinamas, nieko nekalba apie patvirtinimą įkūrimo tos vyskupijos, kuriai pradžią davė Konstancos koncilija.

Nieko nebuvo pasakyta apie vyskupijos ribas. Apie jas nekalbėjo jokie Medininkų vyskupijos įkūrimo dokumentai. Nieko, žinoma, apie diecezijos apimtį neužsiminė ir Vytautas Didysis savo jau minėtame naujame svarbiame dokumente 1421 m. Vytautas ir Jogaila 1417 m. tebuvo Medininkų vyskupui ir jos kapitulai užrašę kasmetinius išmokėjimus pinigais, duoniniais javais, medumi[283]. Dabar, dar prieš Melno taiką, Žemaitijos priklausomybės ateitis buvo dar labiau išryškėjusi. Tad Vytautas atidavė nuosavybėn Medininkų vyskupijai (vyskupui ir kapitulai) įvairiuose valsčiuose žemių su joms priklausančiais valstiečiais, vis atskirai pažymėdamas dirbamus laukus (kelis kartus minima *terra arabilis*). Jis padovanojo kelis ežerus su viskuo, kas visam tam nejudomam turtui priklausė, neišskiriant pievų, ganyklų, bitynų, žuvų gaudymo vietų, malūnų ir kitko[284].

Žemaičių (Medininkų) vyskupijos ribos natūraliai apėmė visą Žemaičių seniūniją tokiose sienose, kokiose ji buvo. Tad tai vyskupijai, pavyzdžiui, priklausė ir Žemaičių kolonizuotas Sūduvos girių kampas, visa eilė zanavykų parapijų, nes jos įėjo Žemaičių seniūnijos sudėtin. Tai buvo trikampis : Zapyškis-Virbalis-Prūsų siena ir Nemunas. Gana tiksliai tą Sūduvos plotą, kuris priklausė Žemaičių seniū-

---

[281] *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri Provinciae Ecclesiasticae Lituanae*, 1940, 8 psl.

[282] Katalikiškoji Lietuvos spauda tada tą sukaktį plačiai paminėjo. Gana santūrus anai vyskupijos patvirtinimo datai (1421 m. spalių 3 d.) buvo apdairusis istorikas, kan. A. Alekna. Tai matyti iš jo teksto (*Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, red. J. Stakauskas, Kaunas 1936, 51 psl.).

[283] Žr. 208-210 išnašas.

[284] Paskutinį kartą kritiškai *in extenso* išspausdinta CDV, 740-741 psl. 78a nr.). Valančius (*Žemajtiu Wiskupiste* I, t. 58-60 psl.) pirmasis yra davęs ištisai to svarbaus dokumento vertimą. Plg. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 82 psl. Žr. 214 išnašą.

nijai (vyskupijai), yra atžymėjęs žemėlapyje J. Jakubowski [285]. Žemaičių vyskupijos ribos tebuvo pakeistos, kai ji, po 1795 metų padalinimo, buvo priskirta Mogiliavo arkivyskupijai [286]. Iki tol ji per 370 metų buvo priklausiusi, kaip ir sostinės vyskupija, Gniezno metropolijos jurisdikcijon [287].

Tai būtų patys reikšmingieji etapai pradinės istorijos Medininkų vyskupijos, apie kurią šiandien begalime kalbėti iš istorinės perspektyvos, nes jau keturi su viršum dešimtmečiai, kai ji nebeegzistuoja.

Pabaigai benorėtume paliesti du klausimu.

V. Valdovų vaidmuo Medininkų vyskupiją steigiant ir jos didžiųjų vyskupų reikšmė

Kieno kūrinys buvo istoriškoji Medininkų vyskupija? Katras iš pusbrolių yra daugiau nusipelnęs ją įkuriant, Vytautas, ar Jogaila?

Klausimas vadinamų «nuopelnų», kam jie pirmiausia priklauso užbaigus kokį svarbų darbą, dažnai yra rizikinga ir istoriškai tiksliai neatsakoma tema. Jau praėjo visas šimtmetis, kaip, pavyzdžiui, vis nepajėgia kaimyninės tautos objektyviai tarp Vytauto Didžiojo ir Jogailos išdalinti Žalgirio pergalės nuopelnų. Katras iš jųdviejų buvo tikrasis vadas ir pagrindinis anų dramatiškų kautynių laimėtojas?

Štai ką tik pernai antrame leidime Varšuvoje pasirodęs ta tema iš viso pats stambiausias veikalas [288] labai minimizuoja Vytauto reikšmę. Tikruoju kautynių laimėtoju autorius telaiko karalių Jogailą. Kai prieš 7 metus buvo minima Žalgirio 550 metų sukaktis, lietuviai autoriai (K. Jurgėla, pulk. O. Urbonas ir dar nemaža eilė kitų) pasisakė priešingai. Dažnai iškyla sunkiai išsprendžiamas «nuopelnų» klausimas ir mūsų vėlybesnėje istorijoje iki pat XX amžiaus generacijų.

Argi galima išspręsti, katras didesnę rolę suvaidino, Kęstutaitis, ar Algirdaitis 1416-1421 m. Žemaičiams? Mes matome iš daugelio faktų, kad tiedu pusbroliai tada, kai Žemaičiai buvo krikštijami

---

[285] J. Jakubowski, *Mapa Wielkiego księstwa Litewskiego w połowie XVI wieku, 1. część północna*, Krokuva 1928. Plg. daug duomenų J. Totoraitis, *Sūduvos-Suvalkijos istorija*, Kaunas 1938 (ten iš J. Jakubowskio panaudotas žemėlapis).

[286] R. Krasauskas, *Mogiliavo arkivyskupija*, LE 19, 106-107 psl.

[287] Plg. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 88 psl.

[288] Stefan Maria Kuczyński, *Wielka wojna z zakonem krzyżackim w latach 1409-1411*, Varšuva 1966, 709 psl. ir 12 spalvotų žemėlapių.

ir kai buvo steigiama jiems vyskupija, gana rūpestingai bendradarbiavo.

Paprastai nuo seno lietuvių istoriografijoje pabrėžiama ir žavimasi nuostabiai gražiu bendradarbiavimu pusbrolių tėvų, dviejų žymiausių Gediminaičių, būtent brolių Kęstučio ir Algirdo. Po 32 metų tas bendradarbiavimas teužsibaigė, kai 1377 m. mirė Algirdas.

Po beveik 15 metų trukusių savitarpio kovų ir nepasitikėjimo, tą patį galima pasakyti apie Vytauto ir Jogailos santykius. Taip pat per tris dešimtmečius, pradedant nuo Astravo aktų (1392) ir baigiant jau 1424 m. po Melno taikos, truko ir anų didžiųjų pusbrolių politinis, bažnytinis bei kultūrinis bendradarbiavimas. Tik apie jį *Lietuvos Metraštyje* neužsiliko tokio idiliško pasakojimo, kokį jau užtinkame pačioje pirminėje to Metraščio redakcijoje. Negalėčiau tačiau iki šiol nurodyti jokio šaltinio, ar net trumpos užuominos, kurie tame ilgame laikotarpyje užgriebtų tarp Lenkijos karaliaus ir didžiojo Lietuvos kunigaikščio kokių žymesnių nesantaikų, reikšmingų nesutarimų.

Tad ir Medininkų vyskupijos įkūrimo atveju, kaip ir visoje sunkioje byloje, kuri vyko Konstancoje, abu pusbroliai ėjo ranka rankon. Ne visai tikra padėtis Konstancos bažnytiniame susirinkime kuris, žinoma, jau savo sudėtimi nelanksti institucija, netiko spręsti tokiam komplikuotam klausimui kaip Žemaičių byla. Tai reikalavo abiejų valdovų glaudaus veikimo [289].

Pačioje Konstancoje, žinoma, Jogailos pasiųstųjų lenkų nuopelnai buvo dideli. Jie aštrių priekaištų padarė ordinui, sugebėjo atsikirsti. Savo argumentacijoje plačiai minėjo Lietuvą. Tik byloje dominikono Falkenbergo, kuris šmeižė Jogailą, lenkų laikysena suerzino aukštus dignitorius, net patį Martyną V [290].

Kai eina kalba konkrečiai apie pačios Medininkų vyskupijos įkūrimą, ne vienas dokumentas, surištas su tos diecezijos steigimu, labiau pažymi Vytauto vaidmenį. Daugumas jų ir tekalba apie Kęstutaičio krikšto reikalu atliktus žygius. Žinoma, ne vienas jų išėjo iš jo paties kanceliarijos. Iš Konstancos įgaliotų vyskupų Medininkų vyskupijos įkūrimo reikalu patiektų dokumentų, krinta į

---

[289] Prisimintina, kad ordinas Konstancoje, ir prieš išrenkant jam palankų popiežių Martyną V ir vėliau, vis turėjo dar sau pasisekimo. Net didieji Lenkijos ir Žemaičių skundai, anot generalinio prokuratoriaus von Wormditto, išėjo ordinui « *czu grossen eren* » (*Berichte der Generalprokuratoren II t.*, 309 psl.). Tikėkime, kad prokuratoriaus interesuose buvo prieš didįjį magistrą pasigirti, kiek perdėti. Bet, kaip ir dar kitomis progomis patiekti duomens rodo, generalinis prokuratorius šiek tiek tiesos turėjo turėti.

[290] Žr. plačiau A. Janulaitis, *Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoje 1414-1418 m.*, žr. *Praeitis*, II t., Kaunas 1933, 345 psl.

akį didelis skirtumas. Naujuose Trakuose surašytame apyskaitiniame pranešime Konstancos koncilijai 1417 m. spalių 23 d., t. y. tą pat dieną, kai Vytautas savo atskiru fundaciniu dokumentu į Medininkų vyskupus pasiūlė Vilniaus kleboną, magistrą Trakiškį [291], įgaliotiniai labai šiltai atsiliepia apie Vytautą. Jie vadina jį «to švento darbo pradininku ir tvarkytoju» [292]. Bet kitame dokumente tekeliami Jogailos nuopelnai [293]. M. Andziulytė-Ruginienė priėjo išvados, jog tas paskutinis dokumentas yra buvęs perėjęs per Jogailos kanceliarijos, ar jo paties vienokią ar kitokią cenzūrą.

Kai Vytauto ir Jogailos tai yra jųdviejų kanceliarijų pranešimuose Konstancai, tik vieno ar kito pusbrolio nuopelnai tepažymimi, svarbu pasiklausyti, ką sako tretieji. Čia nesustosime plačiau ties pomirtiniais pamokslais Vytauto (1430) ir Jogailos (1434), nes jie daugiau bendrais išpuoštos retorikos posakiais apie mirusiuosius tekalba. Ypač tai galime pasakyti apie Jono Kantijaus (būsimo šventojo) [294] pamokslą Vytautui Didžiajam mirus [295]. Bet vienintelė konkretesnė to pamokslo vieta mums, galima sakyti, irgi visai nieko neduoda, nes ji nėra tiksli: «Matykite rankas mano, kaip [jos] buvo išlavintos mūšiui ir pirštai karui... jis [Vytautas] kariavo: ar su Žemaičiais, ar su Totoriais, ar su Prūsais, ar su [kitomis] įvairiomis tautomis, plėsdamas viešpatiją, keldamas sienas tolyn» [296].

Keistai skamba, žinoma, čia minimas Vytauto «kariavimas» su Žemaičiais, kuriems galutinai iš ordino atkovoti nuo 1409 m. Kęstutaitis daug pastangų padėjo.

Pamokslas Jogailos garbei, kurį Bazelyje 1434 m. liepos mėn. per egzekvijas apie ką tik mirusį Jogailą pasakė lenkų magistras Mikalojus Kozlovskis, yra daug konkretesnis. Šalia trijų Jogailos įkurtų lotynų apeigų vyskupijų (Vilniaus, Chelmo, Kijevo) jo pa-

---

[291] CDV, 737 psl.

[292] CDV, 738 psl.: «Et sepedictus princeps Allexander magnus dux Lituanie huius sanctissimi operis inceptor et director...» Plg. P. Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje*, žr. *Athenaeum*, II t., Kaunas 1931, 25 psl. ir 112 išnaša. M. Andziulytė-Ruginienė, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 73-74 psl.

[293] M. Andziulytė-Ruginienė *Žemaičių christianizacijos pradžia*, 71-72 psl.

[294] *Jonas Kantietis*, LE 9, 450 psl.

[295] Lotynišką tekstą ir lietuvišką vertimą pirmą kartą paskelbė Ad. Raulinaitis, *Šv. Jono Kantijaus pamokslas Vytautui Didžiajam mirus*, žr. *Soter*, VII t., 1930, 93-103 psl. (Dėkoju mons. P. Jatuliui už viso teksto parūpinimą iš Vatikano bibliotekos).

[296] Ad. Raulinaitis, *Šv. Jono Kantijaus pamokslas Vytautui Didžiajam mirus*, žr. *Soter*, VII t., 1930, 100 psl. (lot. tekstas), 101 psl. (liet. vertimas).

moksle buvo paminėta, žinoma, pirmiausia Žemaičių vyskupija [297]. Imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis yra lyginęs Jogailą su Konstantinu Didžiuoju [298]. Bet jis pats rašė ir apie Vytautą, ryšium su jo karaliumi karūnavimo projektu, kad jis Lietuvių ir Žemaičių tautą, tarytum Viešpaties apaštalas «pirmiausiai atvertė» [299]. O Dlugošas, kuris šiaip jau savo kronikoje parodė labai aiškų nusistatymą prieš visą Jogailos giminę ir, žinoma, prieš Vytautą Didįjį, vis tik, kalbėdamas apie Jogailą pastebi, kad jis galįs būti žemaičių ir lietuvių krikštytoju ir apaštalu [300]. Bet ir Vytautui jo mirties proga (1430) Dlugošas nesigaili panašių šiltų ir pompastiškų žodžių [301]. Be abejo, tuose imperatoriaus ir kronisto pasakymuose yra perdėjimo. Jie tik parodo, kad XV amžiuje Vytauto Didžiojo ir Jogailos kristianizacijos darbas buvo pastebėtas.

Šalia šitų liudijimų, kurie daugiau ar mažiau yra išėję iš suinteresuotų asmenų, verta dirstelti, ką sako tretieji, kurie kitu atžvilgiu sekė pusbrolių vedamą kristianizaciją Žemaičiuose.

Tai buvo, žinoma, pirmiausia, kaip jau prabėgomis užsiminta, Livonijos ordino magistras. Kryžiuočiams, žinoma, labiausiai rūpėjo, kas 1417 m. rudenį Žemaitijoje dėjosi. Tad prieš pat Kalėdas rašė jis didžiajam magistrui M. Küchmeisteriui laišką, kuris buvo paremtas žiniomis Mintaujos komtūro patikėtinių, iki tol porą mėnesių išbuvusių Žemaičiuose.

Ten skaitome, jog Vytautas su Konstancos įgaliotais vyskupais, atvykęs į Žemaičius, yra atlikęs krikštijimo ir vyskupijos įkūrimo darbą: «Und hot do bissthum, thumberen [Domherren] und pristerschaft gestift, und die Samaytin hat lossin theuffen» [302].

Šitaip vienu sakiniu yra suimta visa vyskupijos įkūrimo ir krikšto akcija Žemaičiuose. Kaip jau anksčiau pažymėta, visame Livonijos

---

[297] *Codex epistolaris saeculi XV*, II t. (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, XII t.), 326-327 psl. Plg. J. Fijałek, *Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu po koniec Rzeczypostolitej*, kolekyviniame veikale *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, 1914, 39 psl.; Z. Ivinskis, *Jogaila valstybininkas ir žmogus*, rink. *Jogaila*, red. A. Šapoka, Kaunas 1935, 318-319 psl.

[298] J. Fijałek, *Kościół rzymsko-katolicki na Litwie*, ten pat, 40-41 psl.

[299] *Codex epistolaris saeculi XV*, II t. (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*) 246 psl. («primitus convertit»).

[300] J. Długosz, *Opera Omnia*, XIII t., 536 psl.: «Merito gentium illarum conversor et Apostolus apellari possit». Plg. *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza z lat 1385-1444*, I t., red. J. Dąbrowski, 1961, 280 psl.

[301] J. Długosz, *Opera Omnia*, XIII t., 415-416 psl. Plg. *Pochvala o velikom knjazie Vitovte, Polnoje Scbranije Russkich Letopisej*, XVII t., 282-283 psl.

[302] LUB V, 289 psl.

magistro laiške neužsimintas Jogailos vardas. Tad visus čia pateiktus šaltinių duomenis suvedus krūvon, nėra kliūčių pasilikti prie ikišiolinės suprastintos schemos: kaip su Jogailos vardu labiau yra surištas vyskupijos įkūrimas Lietuvos sostinėje (1387), kur jau prieš 125 metus, atrodo, turėjo būti įkurta mindauginė vyskupija, taip Medininkų vyskupiją steigiant (1417) ir ten pirmąsias parapijas organizuojant, pirmaeilis vaidmuo priklausė Vytautui [303].

Žemaičių (Medininkų) vyskupija priklausė į trijulę Lietuvos diecezijų, kurios buvo laikomos didele dalimi etnografinio lietuvių ploto vyskupijomis. Kiekviena jų turėjo savo išryškėjusių veidų, žymių ganytojų. Pavyzdžiui, jauniausioji Lietuvos vyskupija Seinai neįsivaizduojama be dviejų Antanų, būtent Baranausko ir Karoso, kai Vilniaus vyskupijai savo žymę uždėjo Jurgis Radvilas, Ignas Masalskis ir paskutinis jos vyskupas prieš Lenkijos konkordatą su Vatikanu (1925) — Dievo tarnas Jurgis Matulevičius.

Su Žemaičių (Medininkų) vyskupija yra surišti du didieji vardai, būtent Merkelis Giedraitis ir Motiejus Valančius. Prie jųdviejų būtų galima pridėti ir paskutinį Žemaičių vyskupą, šviesios atminties Pranciškų Karevičių [304]. Bet mes čia kuo trumpiausiai teišryškinsime vaidmenį tik pirmųjų dviejų.

Kas liečia Žemaičių vyskupų istoriją visumoje, gal būtų galima iš dalies pritaikyti garsiojo vidurinių amžių popiežiaus Inocento III (1198-1216) reikšmingąjį sapną. Jis esą matęs per miegą, kaip griūvantį jo Bažnyčios rūmą paremia du didžiuliai stulpai. Jais buvo du didieji XIII amžiaus šventieji ir dviejų žinomųjų ordinų įkūrėjai — Pranciškus Asyžietis ir Domininkas.

Tarp 40 vyskupų Žemaičių diecezija taip pat yra turėjusi tokius du didžiuosius ramsčius, piliorius, kuriedu ne tik atlaikė didžiules krizes, net audras, bet dar labiau ant savo pečių laikomą rūmą sustiprino. Vienas jų išryškėjo XVI amžiaus gale, kito veikla apėmė XIX amžiaus antrąją pusę. Jų abiejų ganytojavimo metu lietuvių tauta buvo atsidūrusi kryžkelėje.

Jai reikėjo vienu ar kitu būdu apsispręsti, ar ji pasiliks prie lotyniško kryžiaus, ar pasuks kitu keliu, pirmuoju atveju į protestantizmą, antruoju — į graikiškąją pravoslaviją. Tiesa, tiedu vienas nuo kito tolimi tarpsniai yra labai skirtingi savo politine sąranga,

---

[303] Plg. P. Penkauskas, *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje*, žr. *Athenaeum*, II t., Kaunas 1931, 28-30 psl.

[304] Plg. K. A. Matulaitis, *Arkivysk. Pranciškus Karevičius. Jo asmens ir veiklos bruožai*, žr. *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbai*, VI t., Roma 1969, 277-297 psl.

tačiau jųdviejų viršūnėje stovi po vieną žymų Žemaičių vyskupijos ganytoją, kurie savo darbais religinėje bei kultūrinėje srityje turėjo stiprios įtakos savo gyvenamam amžiui.

Tai buvo, žinoma, iš « mužikų » kilęs jau milijoninės vyskupijos, kuriai ir Kuršas priklausė, valdytojas Motiejus Valančius ir pustrečio šimtmečio prieš jį gyvenęs bei veikęs kitas Medininkų vyskupas, Merkelis Giedraitis, pradėjęs gal tik su keliolika gana pairusių parapijų. Savo kilme jis buvo, tiesa, kunigaikštis, bet savo veikla taip pat labai artimai sutapęs su lietuvių liaudimi.

Abu tiedu vyskupai ganytojavo bent po ketvirtį šimtmečio. Gyvendami skirtingose aplinkybėse jiedu ir savo veikimui, be abejo, rinkosi skirtingų priemonių. Abu jiedu nurodė ne tik savo vyskupijos tikintiesiems, bet ir visai lietuvių tautai aiškų kelią iš užslenkančių naujovių, ar net religinių bei kultūrinių sutemų. Vienas jų saugojo tautą nuo iš Rytų einančių įkyrių užuomačių, statančių pavojun ne tik lietuvio religiją, bet apskritai visą jos kultūrinį palikimą. Kitas spyrėsi naujai Vakarų religinei srovei, siekdamas išlaikyti Vytauto ir jo pusbrolio Jogailos oficialiai atbaigtą lotyniškąjį krikštą.

Šviesdamas ir blaivindamas žmones, Valančius mokė tautą priešintis pravoslavinimo bei rusinimo bangai. Jis pats rašė daug religinio bei pasaulinio turinio knygų-knygelių lietuviškai. O kai buvo uždrausta spauda lietuviškomis, t. y. lotyniškomis, raidėmis, nurodė jai kelią į Mažąją Lietuvą.

Vyskupas pats pirmasis organizavo sistemingą lietuviškų knygų gabenimą iš Prūsų pasienio, ir ten slapta išleido eilę savo paties parašytųjų (1867-1869), kuriose buvo išdėstyta lietuvių pasipriešinimo bei kovos programa, aiškiai mokinanti žmones, kaip turi elgtis akivaizdoje gudriai paspęstų carizmo pinklių ir planų.

Visa vyskupo Valančiaus veikla, nors jai ir buvo ieškoma daryti priekaištų, liudijo jo lietuvišką nusistatymą. Tai parodė jisai ne tik lietuviškai rašydamas savo raštus (jų tarpe ir mokslinį veikalą apie Žemaičių vyskupystę), bet ir palaikydamas lietuvių kalbą parapinėse mokyklose, stengdamasis įvesti ją į pradžios mokyklas ir gimnazijose vykdydamas lietuvišką bažnytinę politiką. Valančiaus asmens didybė lietuvių tautiniame atgimime nėra iki šiol dar pakankamai įvertinta, nors apie jį ir prirašyta, palyginti, daug. Didysis Žemaičių vyskupas dar tebelaukia tyrinėtojo-biografo [305].

---

[305] Po prieš 40 metų pasirodžiusios A. Aleknos monografijos (*Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Klaipėda 1922) nieko stambesnio nėra pasirodę, nors daug vertingų dalykų atskirais Valančių liečiančiais klausimais yra prirašyta. Ypač vertingas studijas 1938-1939 m. *Tiesos Kelyje* skelbė kun. J. Stakauskas (*Valančiaus laikų lietuviškasis darbas*). Įdomias J. Stakausko tezes, kritikuojančias Vcl. Biržiškos kai

Svarstydami Žemaičių vyskupijos reikšmę Lietuvai, tuojau apčiuopiame, kad Merkelio Giedraičio vaidmuo taip pat yra buvęs labai didelis. Religinėje srityje jis buvo apaštalautojas, kokio iki tol kraštas dar nebuvo regėjęs. Iš vienos pusės atvesti katalikybėn užmirštą ir gera dalimi dar nuo pagoniškųjų prietarų neatsipalaidavusią liaudį, iš kitos pusės — pergalėti tada Lietuvoje plačiai pasklidusį liuteranizmą ir kalvinizmą, tapo jo gyvenimo uždaviniu.

Uoliai veikdamas vadinamo « antrojo Lietuvos krikšto metu » ir rūpestingai vykdydamas Tridento koncilijos nutarimus [306], šis Medininkų vyskupas savaime giliai įaugo ne tik į religinį, bet ir apskritai į kultūrinį tautos gyvenimą. Tik jam puoselėjant ir lėšas duodant, pasirodė pirmosios spausdintos lietuviškos knygos Didžiojoje Lietuvoje.

Savo paties raštų, — priešingai Valančiui, — galima sakyti, Giedraitis beveik nepaliko, nes po pirmųjų bandymų — studentaujant, vyskupu būdamas jis nieko daugiau neberašė. Bet jis sudarė sąlygas pasirodyti pirmiesiems lietuviškiems raštams Lietuvoje. Šiandien jau žinoma, kad Giedraičio paskatintas kanauninkas Daukša lietuviškai išvertė jėzuito Ledesmos katekizmą ir jėzuito Wuyko *Postillą Catholicką*. Esama pėdsakų, kad dar anksčiau yra buvęs, gal paties vyskupo išleistas ir nežinia kieno apie 1585 metus lietuviškai verstas jėzuito Petro Kanizijaus katekizmas [307].

Būdamas pradininku lietuviškų knygų Giedraitis dėjo pastangų išugdyti vietinių kunigų, sugebančių kalbėti į žmones, kaip ir jis pats, lietuviškai [308].

---

kurias koncepcijas apie Valančių žr. *Židinys* 1939 m. 1 nr., 43-66 psl. (*Valančiaus lietuvybės klausimas*). Tiksliau apypilnę bibliografiją žr. Vcl. Biržiška, *Aleksandrynas*, III t., Chicaga 1965, 78-119 psl. (bibliogr. 109-119); A. Mažiulis, *Valančius, M.*, LE 32, 532-531 psl. (gausi bibliografija).

[306] Žr. išamiau tuo klausimu R. Krasauskas, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XVI-XVII amžiuje. Nuosmūkio priežastys ir atgimimo veiksniai*, atsp. iš *L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbų*, VI t., 189-241 (1-41) psl. (gausios šaltinių ir literatūros nuorodos).

[307] Plačiau žr. J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963. Z. Ivinskis, *Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen Bücher*, žr. *Commentationes Balticae*, I t., Bonna 1954, 27-67 psl.

[308] Daugiau apie M. Giedraitį, Z. Ivinskis, *Merkelis Giedraitis arba Lietuva dviejų amžių sąvartoje*, žr. *Aidai*, 1951, m. 3-7 nr.; 1953 m. 8-9 nr.; 1955 m. 9 nr.; 1956 m. 4 nr. Kitą bibliografija žr. Z. Ivinskis, *Giedraitis, M.*, LE 7, 214-217 psl. Plati M. Giedraičio bibliografija tebėra mašinraštyje: Z. Ivinskis, *Vysk. M. Giedraitis ir jo laikų Lietuva*. Daug bibliografinių nuorodų duoda R. Krasauskas, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XVI-XVII amžiuje*, žr. L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, VI t., Roma 1969, 189-191 psl.

Kai Vilniaus vyskupijoje, išskyrus porą XV amžiaus vyskupų ir šviesios atminties Dievo tarną Matulevičių, lietuviškai kalbančių vyskupų beveik su žiburiu reikia ieškoti, Žemaičių vyskupijoje Giedraitis paliko tuo atžvilgiu gražias tradicijas. Jo uždėtasis antspaudas ilgai laikėsi. Net Jonas Lopacinskis (Žemaičių vyskupas XVIII amž. gale) tad galėjo skųstis vienoje savo reliacijoje Romai, kas reikią daryti, kad bajorai neklausą žemaitiškai sakomų pamokslų. Tai buvo iš 1773 m. Žemaičių vyskupo atskaitomybė apie savo dieceziją: vyskupo širdį pripildąs sunkus nuliūdimas, nes didelė dalis bajorų retai būnanti bažnyčioje, kada žemaitiškai (*in lingua vernacula Samogitica*) yra aiškinamas katekizmas ir sakomi lietuviški pamokslai »[309].

Bet Daukšos Postilės įvade taip įspūdingai surašytas Giedraičio « testamentas », kaip reikia gerbti ir mylėti savo gimtąją kalbą, tebuvo pilnai sugebėtas įgyvendinti tik iš naujo prisikėlusios Lietuvos, kai bajoriškosios visuomenės užguitai lietuvių kalbai pagaliau buvo grąžinta tinkama vieta.

Pabaigai dar noriu priminti, ką yra parašęs prieš 120 metų M. Valančius prakalboje savo *Žemajtiu Wiskupistės*, kuri, nežiūrint riktų ir netikslumų, yra pasidariusi savotišku šaltiniu tos vyskupijos istorijai. Valančius reiškė džiaugsmą, jeigu Žemaičių vyskupijos istorija būtų toliau tiriama ir rašoma [310].

Tai buvo svarbi sugestija didžiojo Žemaičių vyskupo, taip reikšmingai prisidėjusio prie lietuvių tautos atgimimo. Iš tiesų kiekviena generacija turi sau naujai pasirašyti protėvių darbų istoriją. Tad Valančiaus reikšmingą rašymą būtinai reikia tęsti ir nebeturint po kojomis gimtos žemės, bet ir neatidedant, kol Apvaizda tokią palaimingą galimybę suteiks.

Švęsdami Žemaičių (Medininkų) vyskupijos įkūrimą prieš 550 metų gana toli svetur nuo tos diecezijos ribų ir prisimindami anų jos didžiųjų ramsčių įspūdingus darbus lietuvių tautai, kurie visada bus minimi tol, kol egzistuos lietuvių tauta savo visumoje, tuo pačiu turime įsisąmoninti juos savo pilkoje dabartyje.

Pritaikykime juos mūsosioms aplinkybėms ir pasidarykime išvadas savo taip toli nusitęsusiai tremčiai. Tai liečia ypač du mums reikšmingus dalykus: gimtosios kalbos išlaikymą svetimųjų jūroje ir išlaikymą valančinės rezistencinės pasipriešinimo dvasios, taip reikalingos visokeriopų pagundų akivaizdoje.

---

[309] R. Krasauskas, *Lopacinskis, Jonas Domininkas*, LE 16, 434-435 psl.

[310] « Todiel kąn nesąnt kami ko rasti, sze ne cze sulasiau, tąn Tamstaj mejlingas skajtitojau bruku ir pasisakau pasidžiauksis kad kas mąni sekdamas ir gausiaus ir gieriaus tus patius iszguldis dalikus » M. Wołoczewskis, *Žemajtiu Wiskupiste*, VI psl.

VI. Bibliografija Žemaičių krikšto ir Žemaičių (Medininkų) vyskupijos istorijos klausimu : šaltiniai ir literatūra

Didelė dalis išnašose cituotų veikalų ir straipsnių į šitą alfabetinę bibliografiją nebeįtraukta. Bet čia, ypač literatūros sąraše, sužymėta visa eilė autorių, kurie ir šiaip jau gausiose išnašose nebebuvo pacituoti. Jie tačiau yra reikalingi arba Žemaičių (Medininkų) vyskupijos įkūrimo istorijai, ar tolimesniam krikščionybės vystymuisi toje žemėje tyrinėti Žemaičių vyskupiją liečią LE straipsniai, kurių dar daug liko išnašose nepaminėtų, čia daugumoje nebeįtraukti.

SANTRUMPOS

CDPr = *Codex Diplomaticus Prussicus*, išl. J. Voigt, V. t. (Karaliaučius 1857), VI t. (ten pat 1861),

CEV = *Codex Epistolaris Vitoldi (1376-1430)*, išl. A. Prochaska (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, VI t.), Krokuva 1882. (Čia naudota Johnson Reprint Corporation 1965 m. New Yorke — Londone (Lenkijos mokslinės valstybinės leidyklos Varšuvoje pavedimu) naujai fotografiniu būdu perspausdintas leidimas, kuriame CEV yra išleistas dviejose dalyse (VI t., 1 dalis 490 psl. ; VI t., 2 dalis, 491-1114 psl.).

CDV = *Codex Diplomaticus Ecclesiae Cathedralis necnon Dioeceseos Vilnensis*, I t. (1387-1507), (I t., 1 sąsiuv. išl. 1932 ; 2 sąsiuv. išl. 1939 ; 3 sąsiuv. — 1948), išl. J. Fijałek ir Wł. Semkowicz, Krokuva 1948 (Medininkų vyskupijos įkūrimo papildomi dok. 737-742 psl.).

LE = *Lietuvių Enciklopedija*, 1-36 t., Boston, Mass., U.S.A., 1953-1969.

LUB = *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch*, išl. Fr. G. Bunge, Hildebrand ir kiti, V t. (1414-1423), 1867 ; VI t. (Ergänzungen), 1873 ; VII-XII t. (1429-1472), 1881-1910, Ryga.

SRP = *Scriptores rerum Prussicarum*, I-V t., išl. Th. Hirsch, M. Toeppen ir E. Strehlke, Leipcigas 1861-1874 (naudota fotografiniu būdu 1965 m. Frankfurte a. M. perspausdintas leidimas) ; VI t., išl. W. Hubatsch ir U. Arnold (su E. Maschke's įvadu), Frankfurt a. M. (Minerva), 1968.

BIBLIOGRAFIJA

I. ŠALTINIAI

A. NESPAUSDINTI

Žemaičių vyskupijos istorijai daug medžiagos, nors jos žymi dalis gaisruose yra žuvusi (WOŁONCZEWSKIS, M., *Žemajtiu Wiskupiste*, I t., VI psl.) iki 1940 m. buvo sutelkta Kaune Žemaičių vyskupijos archyve, kurio archyvaru nuo 1921 m. buvo kun. Petras Veblaitis.

Dabar nespausdintų šaltinių Žemaičių vyskupijos istorijai reikia ieškoti Vilniuje: Mokslų Akademijos Centrinės Bibliotekos rankraščių skyriuje (Žr. *Rankraščių Rinkiniai*, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Centrinės Bibliotekos XI-XX amžių rankraščių fondų trumpa apžvalga, Vilnius 1963; plg. tos Akademijos išleistą: *Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymą*, Vilnius 1963); Centriniame valstybiniame archyve ir, pagaliau, Vilniaus Universiteto Bibliotekos rankraščių skyriuje.

Autorius čia tegalėjo pažymėti iš gausios nespausdintos medžiagos, kuri liečia Žemaitijos istoriją, tik jam iš dalies pažįstamus fondus tuose archyvuose, kuriais jis užsienyje naudojosi, būtent Vatikano, Jėzuitų (Romoje), Karaliaučiaus valstybinio (dabar Göttingene) ir Dancigo.

1. VATIKANO ARCHYVAI IR JO BIBLIOTEKOS MANUSKRIPTŲ SKYRIUS

a) ARCHIVIO SEGRETO VATICANO:

Archivum Congregationis Consistorialis.
Acta Camerarii.
Acta Miscellanea.
Archivio Nunziature di Varsavia (ypač 142, 147, 148 t.).
Armadi 29-45.
Epistulae ad Principes.
Fondo Borghese (daug medžiagos ir bendrai apie Lietuvą ypač III skyriuje).
Lettere di principi et titolati.
Lettere di vescovi e prelati.
Miscellanea (Varia Miscellanea).
Minutae brevium.
Nunziatura di Polonia (daug medžiagos apie visą Lietuvą).
Processus Consistoriales.

Mons. P. Jatulis yra nurašęs iš šito fondo ir iš kitų fondų kanoniškus Lietuvos vyskupų skyrimo procesus. Vysk. M. Giedraičio kanoniško proceso nėra. Po jo mirties (1609) yra jau išlikęs pirmojo į Medininkų vyskupus kandidato kanoniškasis procesas, būtent Mikalojaus Paco (Proc. Cons. 12 t.). Toliau didelės daugumos Žemaičių vyskupų skyrimo procesai yra išlikę. Gausių liudininkų apklausinėjimai patiekia duomenų apie pačią Žemaičių vyskupiją ir Varnius. Reikėtų Lietuvos vyskupų kanoniškų procesų šaltinius

išspausdinti. Jie teikia žinių ir apie pačius tų procesų liudininkus, paprastai tada nuncijui patikimus didžiosios Lietuvos kunigaikštijos kilminguosius pareigūnus, prelatus.

Registra Lateranensia.

Registra Supplicationum.

Registra Vaticana.

Schedario Garampi.

Šitame gausiame fonde buv. Varšuvos nuncijaus J. Garampi (LE 6, 528 psl.), kuris buvo sudaręs milžinišką kartoteką (*schedario*), vėliau suklijuotą į šimtus tomų, yra daug Vatikano archyvo trumpų ištraukų (regestų) ir apie Medininkų-Žemaičių tos vyskupijos koadjutorius (Methono vysk.). Žiūrėtina Garampi vol. 498 (Vescovi 54), vol. 505 (Vescovi 61), kur tarp daugybės regestų yra iki šiol dar nepanaudotų dokumentų.

Congregazione dei Vescovi.

Apie Vatikano archyvą

yra daug rašyta, bet iki šiol pačią geriausią apžvalgą davė: Karl August Fink, *Das Vatikanische Archiv. Einführung in die Bestände und ihre Erforschung*, Roma ²1951; taip pat L. Pásztor, *Guida delle fonti per la storia dell'America Latina negli archivi della Santa Sede e negli archivi ecclesiastici d'Italia*, Città del Vaticano 1970, 665 psl. Plg. P. Jatulis, *Vatikano archyvas*, LE 33, 245-247 psl.

b) Segreteria dei Brevi:

Ypač 36, 39, 305, 702-708 tomai (XVII amž). Vėlesnių laikų autorius netyrinėjo. Viso tas fondas turi 6218 tomų.

c) Archivio della Congregazione de Propaganda Fide:

Acta della Congregazione de Propaganda Fide.

Congregazioni Generali.

Congregazioni Particolari.

Scritture originali riferite nelle Congregazioni Generali (Polonia, Russia etc. vol. 336, 337, 339, 365, 377; Memoriali, vol. 382-410).

d) Bibliotheca Vaticana; Manoscritti:

Codices Barberini Latini (ypač 6602 nr.).

Codices Urbinates Latini.

2. Jėzuitų Ordino archyvas Romoje

Fondo Gesuitico (Epistolae, Collegia).

Epistolae Externorum, 2-39.

Epistolae Germaniae, 120-181 t.

Lithuania, 6, 7, 35-65 t. (Fundationes, Annuae Litterae, Catalogi Breves, Necrologi etc.).

Annuae Litterae (šie pranešimai nespausdinti), Lithuania vol. 38-52. Žr. LE 16, 302 psl. (Spausdintuose pranešimuose (*Annuae Litterae*) yra įdomių žinių apie pirmuosius jėzuitų darbus Žemaičiuose - Kražiuose).

Polonia, 43-82 t. (Catalogi Breves, Litterae Annuae, Historiae, Epistolae, Necrologi etc.).

Gausiai buvo panaudoti čia minimi jėzuitų archyvo fondai, kai Prof. A. Liuima, S. J. ir Prof. P. Rabikauskas rašė straipsnius į *Lietuvių Enciklopediją*. Taip pat P. Rabikauskas, *Medžiaga Vilniaus universiteto istorijai*, žr. L.K.M. Akademijos *Metraštis*, 3-5 t., Roma 1967-1970. Jėzuitų archyvą taip pat panaudojo Mons. Dr. J. Bičiūnas savo trijose studijose apie jėzuitus Vilniuje ir ten Kolegijos įsteigimą: *Apaštalų Sosto ir Jėzuitų Ordino pirmieji bandymai jėzuitus įkurdinti Lietuvoje (1555-1565)*, žr. *Tautos Praeitis*, II t., 1 (5) knyga, Roma 1964, 33-47 psl.; *Pirmieji jėzuitai Vilniuje*, Ten pat, II t., 2 (6) knyga, Roma 1965, 49-80 psl.; *Pirmosios jėzuitų kolegijos įsteigimas Lietuvoje-Vilniuje (1570)*, Ten pat, II t., 3-4 (7-8) knyga, Roma 1967, 3-93 psl. (atsp. 98 psl.).

Apie jėzuitų archyvo Lietuvą liečiančią dalį gerą orientaciją duoda St. Bednarski, *Polonica w archiwach*, atsp. iš *Nauka Polska*, 20 t., 1935, 141-167 psl.

3. Valstybinis Karaliaučiaus archyvas (Dabar Staatliches Archivlager Göttingene, Merkelstrasse 3).

Ordensfolianten.

Ordensbriefarchiv. Žr. E. Joachim-W. Hubatsch, *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198-1525*: Pirmoji dalis, I t., 1 [Erster Halbband] *Ordensbriefarchiv 1198-1432*; I t., 2 [Zweiter Halbband] *Ordensbriefarchiv 1433-1454*, Göttingen 1948; II t., *Ordensbriefarchiv 1455-1510*, Göttingen 1950. Antroji dalis: *Regesta Privilegiorum (incl. Papst- und Konzilsurkunden)*, Göttingen 1948. Regestų naudojimą labai palengvina abiem dalims 1965 m. išleistas atskiras tomas *Register*, kurio 329-330 psl. yra nurodyti 262 regestai, liečią Žemaičių (Samaiten) vyskupiją, kraštą, ordino valdymą, gyventojus.

Ostpreussische Folianten.

Herzogliches Briefarchiv (ten kartais pasitaiko Žemaičių vyskupų laiškų, jų tarpe 7 laiškai vysk. M. Giedraičio).

Etats-Ministerium.

Apie tą archyvą žr. gerą apžvalgą: K. Forstreuter, *Das Preussische Staatsarchiv in Körigsberg. Ein geschichtlicher Rückblick mit einer Übersicht über seine Bestände*, Göttingen 1955. Plg. Z. Ivinskis, *Karaliaučiaus archyvas*, LE 10, 497-500 psl.

4. Dancigo valstybinis archyvas

300 Abteilung 53 nr. (Auswärtige Beziehungen).

Paketas nr. 1071 (Litauen. Würdenträger und Magnaten).

Pak. nr. 1072 (Litauen 16. Jahrhundert). Plg. *Danziger Inventar 1531-1591*, bearbeitet von P. Simson, Münchenas-Leipcigas 1913.

5. Iš Lenkijos archyvų ir bibliotekų

Kur daugiausia medžiagos apie Žemaičius galima būtų rasti, yra garsioji Jogailos universiteto biblioteka Krokuvoje (LE 9, 432 psl.), Osolinskių biblioteka Vroclave (žr. W. Kętrzyński, *Katalog Rękopisów Bibliotek Ossolińskich*, I t., 177 psl.: Opisanie księstwa żmudzkiego, 889-892 psl.: Žemaičiai; 2-3 t. taip pat nurodo rankr. apie Žemaičius), (1881-1898) ir Valstybinis Varšuvos archyvas.

6. Kita archyvinė medžiaga

Codex Babinowski, Fundationes Privilegia Ecclesiae Cathedralis Mednicensis totiusque Diaecesis Samogitiae ex Mandato Ill.mi Rdss Domini Stanislai Kiszka Episco-

pi Samogitiae per me Matthaeum Babinowski Canonicum dictae Cathedralis Sacra Apostolica Authoritate publicum notarium fideliter ex authenticis descripta et collecta Vornis seu Miednicis Anno 1619 Mense Augusto die 7.

(Dabar Babinowskio kodeksas yra Vilniaus universiteto bibliotekoje).

Tarquinii Peculi Visitationes ecclesiarum in dioecesi Mednicensi peractae a. D. 1579 (šitos Medininkų vyskupijai taip svarbios vizitacijos vienas nuorašas iki 1940 m. buvo Kauno kurijos archyve. Jo ištraukas panaudojo pirmasis K. Jablonskis, *Papildomosios žinios apie kan. M. Daukšą*, žr. *Archivum Philologicum*, 4 t., 1933, 64-85 psl. Toliau T. Peculo rankraščiu naudojosi J. Lebedys, *M. Daukša*, Vilnius 1963 ; kun. R. Krasauskas, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XVI-XVII a.*, atsp. L.K.M. Akademijos iš *Suvažiavimo Darbų* 6 t. ; Z. Ivinskis, *Entwicklung der Reformation in Litauen*, žr. *Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte*, 12 t.).

Žemaičių (Medininkų) vyskupijos kodeksas.

Dėdamas pagrindu Žemaičių vyskupijos istorijai taip svarbų *Codex Babinowski*, mons. dr. P. Jatulis savo spaudai ruošiamam *Žemaičių vyskupijos kodeksui* papildomai surinko dokumentų iš įvairių aukščiau minėtų Vatikano archyvo fondų. Jis panaudojo ir kitus archyvus, pavyzdžiui, vysk. Mikalojaus Paco testamentą rado Paduvoje (*Archivio di Stato*), o vysk. M. Valančiaus laikams buvo sėkmingai panaudotas *Archivio Nunziatura di Vienna*. Žemaičių vyskupijos kodeksan pilnumo dėlei surinkti ir jau iki šiol paskelbti šaltiniai, pavyzdžiui, *Proposicio Samaitarum*, vysk. J. Petkevičiaus, vysk. M. Giedraičio testamentai ir kita.

B. Spausdinti

Acta Concilii Constanciensis, I-IV t., išl. H. Finke, Münster-Westf. 1896-1926.

Acta Tomiciana, 1-16 t., Poznanė-Varšuva 1853-1955.

Archeografičeskij Sbornik dokumentov, otnosiaščichsia k istorii Severo-Zapadnoj Rusi, izdavaemyj pri Upravleniji Vilenskogo Učebnogo Okruga, VIII t., Vilnius 1870 (*Opisanie žmudskoj zemli w 1555 r.*).

Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds. Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Konstanzer Konzils, atsp. iš *Archiv für österreichische Geschichte*, 59 t., 1880, išleido J. Caro (Žemaičių atvertimo klausimu yra paties pop. Martyno V įdomių dokumentų).

Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie, 2 t. (*Peter von Wormditt 1403-1419*) ; 3 t., 1 sąs (*Joh. Tiergart* 1419-1428) ; Göttingen 1960-1966 (yra įdomių informacijų apie Žemaičius).

Codex epistolaris saeculi XV, I-III t. (*Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia*, II t., Krokuva 1876 ; XII t., Krokuva 1891 ; XIV t., Krokuva 1894.

Constitutiones synodales dioecesis Mednicensis seu Samogitiae, Vilnius 1690. Naujai išleista 1752.

De Ecclesia Lithuana, serijoje *De apud varias nationes Ecclesiae cath. conditione juridica inquisitio* žr. *Jus Pontificium*, Anno IX, fasc. 1, Roma 1929, 270-280 psl. (Medininkų vyskupijos įsteigimo dokumentai ir faksimilės iš 1417-1421 m.).

Długosz, J., *Opera Omnia*, 12-14 t., išl. A. Przezdziecki, Krokuva 1876-1878.

Doubek, Fr. A., *Skorgd Żmudzinów i odpowiedź Zakonu niemieckiego z roku 1416*, žr. *Ateneum Wileńskie*, 7 t., 1930, 873-892 psl.

Jablonskis, K., *Nauji Vytauto laikotarpio aktai*, žr. *Praeitis*, 2 t., 1933, 400-403 psl. (Vytauto raštai Žemaičių vyskupijai) plg. CDV 737 psl.

Jablonskis, K., *Didžiojo Kunigaikščio Kazimiero privilegija Žemaičių žemei*, žr. *Praeitis*, 2 t., 423-427 psl.

Lasickis, J., *Apie Žemaičių, kitų Sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*, paruošė

J. JURGINIS, Vilnius 1969 (vertimas, originalinis tekstas, žinios apie Lasickį ir tyrinėjimai apie jį). Plg. S. STANEVIČIUS (toliau, literatūros poskyryje).

Liber cancellariae Stanislai Ciołek, I-II t., atsp. iš *Archiv für österreichische Geschichte*, 52 tomo, 1875, išleido J. CARO.

Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum, 2 t., išl. Z. CELICHOWSKI, Poznanė 1890 ; 3 t., išl. J. KARWASIŃSKA, Varšuva 1935.

MANSI, J. D., *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, 27-28 t., Venecija 1765.

RAULINAITIS, AD., *Šv. Jono Kantijaus pamokslas Vytautui Didžiajam miru*, žr. *Scter*, 7 t., 1930 m., 93-103 psl.

Mažvydo, M. laiškai, žr. Ročka.

Relacye nuncyuszów i apostolskich innych osób o Polsce (1548-1690), 1-2 t., išl. ALBERTRANDI ir RYKACZEWSKI, Berlynas-Poznanė 1864 (yra įdomių Žemaitijos aprašymų. Tokių reliacijų yra dar likę nepaskelbtų Vatikano bibliotekos rankraščių skyriuje).

Relationes Status Ecclesiae Samogitiae (Mednicensis), žr. *Relationes Status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, I t. : *Dioeceses Vilnensis et Samogitiae*, red. P. RABIKAUSKAS, Roma 1971, 221-473 psl.

RICHENTAL ULRICH VON, *Chronik des Constanzer Konzils*, išl. BUCK (*Bibliothek des literarischen Vereins in Stuttgart*, t. 158), Tūbigenas 1882.

ROČKA, M., *Martyno Mažvydo laiškai*, žr. *Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai ; Literatūra*, 9 t., 1966, 247-285 psl. Autorius davė viso 13 laiškų originalius lotyniškus tekstus ir lietuviškus vertimus, tuo būdu J. GERULLIO, *Tautoje ir Žodyje*, 4 t., 1926, 426-432 psl.), duotus Mažvydo laiškus žymiai papildydamas. Kai kurie Mažvydo laiškai yra gana svarbus šaltinis XVI amž. vidurio katalikybės istorijai Žemaičiuose.

ROSTOWSKI, ST., *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem, recognoscente* J. MARTINOV, Paryžius-Briuselis 1877.

Scriptores rerum Polonicarum, 15 t., išl. J. KORZENIOWSKI, Krokuva 1894 (*Analecta Romana*).

SEMKOWICZ, WŁ., *Pierwsze przywileje fundacyjne Witolda dla kościoła na Żmudzi*, žr. *Kwartalnik historyczny*, 44 t., 3 sąs., 1930, 348-355 psl.

THEINER, A., *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, 2-3 t., 1861-1863.

Zbiór praw litewskich (1389-1529), išl. T. DZIALYŃSKI, Poznanė 1841 (Aleksandro 1492 m. ir Žygimanto Senojo 1529 m. privilegijos Žemaitijai).

P. S. Daugelyje bendrų Lietuvos istorijos šaltinių rinkinių, pradedant Vilniaus archeografijos Komisijos rinkiniais nuo XIX amž. pusės ir baigiant naujausiais leidiniais, yra žinių ir dokumentų apie Žemaičių vyskupiją. Autorius tačiau turėjo tenkintis kuklia atranka. Tas pat pasakytina ir apie literatūros sąrašą.

II. LITERATŪRA

AFANASJEV, D., *Kovenskaja Gubernija*, Petrapilis 1861 (rusų gener. štabo iniciatyva pirmas platus ir, palyginti, vertingas Žemaitijos aprašymas geografiniu, statistiniu, istoriniu atžvilgiu).

ALEKNA, A., *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Klaipėda (Šv. Kazimiero Draugijos leid.) 1922.

ALEKNA, A., *Ką Vytautas Didysis yra padaręs Krikščionijai aplamai, o Žemaičių kraštui ypač?* žr. *Tiesos Kelias*, 1930 m. 9 nr., 545-547 psl.

ALEKNA, A., *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, red. J. STAKAUSKAS, Kaunas 1936 (Žemaičių krikštas 43-51 psl.).

ANDRIUS, J., *Kunigaikščio Radvilo Lietuvos žemėlapis*, žr. *Aidai*, 1952 m. 10 nr., 439-450 psl. (apie Žemaičius ir jų gyvenimą 448-449 psl.).

ANDZIULYTĖ-RUGINIENĖ, *Žemaičių christianizacijos pradžia*, Kaunas 1937 (pagrindinis tekstas buvo išspausdintas *Athenaeume*; ši kritiška disertacija Šveicarijos Friburgo universitete užsitarnauja dėmesio); žr. RUGINIENĖ, M.

BALIŃSKI, M., *Wielkie księstwo Litewskie*. Rink.: *Starożytna Polska*, IV t., ²1886 (Balinskio jau pasenusias žinias stipriai koriguoja BR. KVIKLYS, *Mūsų Lietuva*, I-IV t. ir LE — atitinkami strp. Tas pats pasakytina ir apie apsenusius *Słownik Geograficzny* duomenis).

Balsas Amerikiečių Lietuvių į Tėvą Šventąjį Leoną XIII ir gyvenimai dviejų didžiųjų Dievo tarnų, lietuvių: kun. Andriaus Rudaminos, Jezavito, ir Kunigaikščio Merkelio Giedraičio, Žemaičių vyskupo. Priedu prie *Tėvynės Sargo*, 1900 m. 1 nr. Tas priedas turi atskirą paginaciją: 1-30 psl. (Lotynišką tekstą paruošė Al. Dambrauskas, kuris drauge buvo 1900 m. išspausdintas Tilžėje in 4°, viso 20 psl.: *Vox Americae Lituanorum ad Summum Pontificem Leonem Papam XIII, nec non vitae duorum Servorum dei lituanorum P. Andreae Rudamina S. J. et Melchioris Ducis Giedroyc, Episcopi Samogitiensis, latine et lituane primum editae*).

Bartoszewicz, J., *Żmudź, Żmudzini*, žr. *Encyklopedja Powszechna Orgelbranda*, 28 t., Krokuva 1868, 973-997 psl.

BEŁCH, ST., *Paulus Vladimiri and his doctrine concerning international law and politics*, 1 t., 1-770 psl.; 2 t., 771-1292 psl., London 1965. (Čia *in extenso* išspausdinti Vladimiri veikalai ir plačiai analizuojami. Žemaičių ir ordino santykių klausimui svarbiausias yra *Tractatus de potestate Papae et Imperatoris respectu infidelium*. Plačiai paliesta *Proposicio Samaitarum*; labai gausi šaltinių ir literatūros bibliogr.; plg. ST. BEŁCH, *Magistri Pauli Vladimiri — decretorum doctoris — Scriptum denunciatorium errorum Satyrae Ioannis Falkenberg, O. P., Concilio Constantiensi datum*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, 2 t., Roma 1955, 165-192 p.). KAHL, H. D., *Die völkerrechtliche Lösung der «Heidenfrage» bei Paulus Vladimiri von Krakau († 1435) und ihre problemgeschichtliche Einordnung*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 7. Jahrgang, Heft 2, 1958, 161-209 psl.

BELLÉE, H., *Polen und die römische Kurie in den Jahren 1414-1424* (serijoje: *Osteuropäische Forschungen*, Heft 2), Berlynas-Leipcigas 1914 (dėl daug panaudotų ir nespausdintų šaltinių ta studija dar nepaseno).

BIRŽIŠKA, M., *Lietuvių tautos kelias*, 1 t., Los Angeles 1952, 79-89 psl.

BOROWY, W., *English Visitors to Prussia, Lithuania and Poland in the Fourteenth Century* žr. *Baltic Countries*, II t., 1 d., 1936, 247-252 psl.

BOSWELL, AL., *Poland and Lithuania in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, žr. *Cambridge Mediaeval History*, 8 t., 1936, 556-586 psl.

BRENSZTEJN, M., *Teatr szkolny w Krożach na Żmudzi*, žr. *Ateneum Wileńskie*, 3 t., 1925, 46-70 psl.

BRZOSTOWSKI, T., *Pawel Włodkowic*, Varšuva 1954.

BŪGA, K., *Lietuvių tauta ir kalba* [Žemaičiai], žr. K. BŪGOS *Rinktiniai Raštai*, 3 t. Vilnius 1961, 85-97 psl.; arba *Lietuvių kalbos žodynas*, 1 sąsiuv., 1924.

BUŠACKIS, BR., *Istoriniai Raseiniai*, žr. *Naujienos*, 1957 m. balandžio 24 ir LE 36, 1 d. (yra duomenų apie krikščionybės kelią Žemaičiuose; apie autorių žr. gegužės 145 psl.).

B[USZYŃSKI], IG., *Opisanie historyczno-statystyczne powiatu Rosienskiego*, Vilnius 1874 (kitų Bušinskio veikalų apie Žemaičius ir Šiluvos bažnyčios istoriją titulus žr. LE 3, 378 psl.).

CARO, J., *Geschichte Polens*, 3 t., Gotha 1869 (Kritiško autoriaus Žemaičių krikšto aprašymas yra vertingas, bet pasitaiko klaidų. Pavyzdžiui, klaidinga yra teigti, kad 1417 m. Žemaitijoje buvęs Raguzos [Dubrovniko] arkiv., kard. J. Dominici, 460 ir

402-403 psl. Persiėmęs Žemaičių padėtimi ir labai susijaudinęs dėl jų, jis tik buvo žadėjęs ten nuvykti).

CHODYNICKI, K., *Sprawa o spaleniu zboru Ewangelickiego w Giałowie na Żmudzi*, žr. *Reformacja Polska*, 5 t., 1928, 146-151 psl.

CIRTAUTAS, G., Vysk., *Aplinkraštis apie vysk. M. Giedraičio jubiliejų*, žr. *Vadovas*, 3 t., 9-12 nr., 1909, 308-310 psl.

CZERSKI, ST., *Opis dyecezyi żmudzkiej, z 3 mapami*, Vilnius 1830 (plg. F. FINKEL, *Bibliografja historii Polskiej*, I t., 10452-10458 ir 13198-13205 nr.).

ČESNYS, BL., *Krikščionybės nuopelnai mūsų tautai*, žr. rink.: *Krikščionybė Lietuvoje. Praeitis, dabartis, ateitis*, red. PR. MANTVYDAS, Kaunas 1938, 148-178 psl. (persp. iš žurnalo *Draugija*).

DAUKANTAS, S., *Lietuvos istorija*, II kninga (nuo Gedimino, D.L.K., iki Liublino unijos), Plymouth, Pa., 1897, 247-255 psl. («daukantiškai» aprašyta Žemaičių krikštas ir vyskupijos įkūrimas).

DOWOYNA-SYLWESTROWICZ, [DAVAINIS-SILVESTRAVIČIUS], M., *Żmudź*, žr. *Słownik Geograficzny*, 14 t., 1895, 795-807 psl. (ten davė specialią bibliografiją apie Žemaičius; būdamas raseiniškis žemaitis Davainis-Silvestravičius spausdino daug žemaitiškos tautosakos, be kitko, J. KARŁOWICZ serijoje *Bibljoteka «Wisła»* 1894 m. išsp. du tomus (12 ir 13 t.) *Podania żmujdzkie*, viso 970 psl.).

DAX, L., *Die Universitäten und die Konzilien von Pisa und Konstanz*, Freiburg i. Breisgau 1910.

DUNDULIS, B., *Žemaičių sukilimai prieš teutoniškuosius pavergėjus 1401 ir 1409 m.*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 6 t., (Istorijos-filologijos mokslų serija, 2 t.), Vilnius 1955, 118-147 psl.

DUNDULIS, B., *Lietuvos sąjunga su husitais kovoje prieš vokiečių feodalų agresiją 1420-1422 m.*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 13 t. (Istorijos-filologijos mokslų serija, 3 t.), Vilnius 1957, 59-83 psl.

DUNDULIS, B., *Lietuvos kova prieš kryžiuočius Konstancos bažnytiniame susirinkime (1414-1418 m.)*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 18 t. (Istorijos-filologijos mokslų serija, 4 t.), 1958, 5-25 psl.

DUNDULIS, B., *Lietuvos konfliktas su ordinu dėl Žemaitijos sienų ir imperatoriaus atstovo B. Makros misija Lietuvoje 1413 m.*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 20 t., (Istorijos filologijos mokslų serija, 5 t., *Istorija*, 1 t.), Vilnius 1958, 127-152 psl.

DUNDULIS, B., *Arbitražinis imperatoriaus Zigmanto sprendimas Žemaitijos ir Sūduvos klausimu 1420 m.*, žr. *Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai*: *Istorija*, 2 t., Vilnius 1960, 127-150 psl.

DUNDULIS, B., *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės XV amžiuje*, Vilnius 1960 (su žemėlapiu).

DUNDULIS, B., *Kova dėl valdžios Lietuvoje ir Bazelio bažnytinis susirinkimas (1431-1435 m.)*, žr. *Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai*; *Istorija*, 6 t., Vilnius 1964, 111-124 psl. (Švitrigailos kapelionas Petras paskiriamas Medininkų vyskupu, 118-120 psl.).

DUNDULIS, B., *Kova dėl vakarinių žemių ir priėjimo prie jūros*, rink.: *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, red. J. JURGINIS, Vilnius 1964, 274-294 psl.

DUNDULIS, B., *Lietuvos kovos dėl valstybinio savarankiškumo 15 amž.*, Vilnius 1968, su žemėlapiu.

Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri Provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro anno Domini 1940, Kaunas 1940, 345 psl. (Šitame iš viso paskutiniame *Elenche* duotas Žemaičių vyskupų sąrašas 80-83 psl. ir visų penkių Lietuvos vyskupijų parapijų ir kunigų sąrašai; Naujoji Telšių vyskupija 85-138 psl.).

FIJAŁEK, J., *Kościół rzymsko-katolicki na Litwie. Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu*, rink. *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Krokuva 1914, 39-333 psl. (specijaliau apie Žemaičių atvertimą 70-119 psl.).

FORSTREUTER, K., *Die Entwicklung der Grenze zwischen Preussen und Litauen seit 1422*, žr. *Altpreussische Forschungen*, 18 t., 1 sąs. 1941, 50-70 psl.

FORSTREUTER, K., *Deutschland und Litauen im Mittelalter* (*Studien zum Deutschtum im Osten*, Heft 1), Kölnas-Gracas 1962 (apie Žemaičius yra įdomių pastabų).

FORSTREUTER, K., *Der deutsche Orden und die Kirchenunion während des Baseler Konzils*, žr. *Annuarium Historiae Conciliorum, Internationale Zeitschrift für Konziliengeschichte*, Jahrgang 1, Heft 1, 1969, 114-139 psl. (Žemaičių vyskupo Petro paskyrimas, 132, 139 psl.). Autorius neturėjo progos panaudoti Pr. Penkausko ir ypač B. Dundulio studijų tuo klausimu.

FORSTREUTER, K. *Erzbischof Friedrich von Riga* (*1334-1341*). *Ein Beitrag zu seiner Charakteristik*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 1970, 4 sąsiuvinis, 652-665 psl. Arkivysk. Fridrikas (Pernstein) vaidino svarbią rolę Lietuvos krikšto istorijoje Gedimino laikais. Žr. GIDŽIŪNAS, V., *Pernstein Friedrich*, LE 18, 316-317 psl.

GADON, M., *Opisanie powiatu Telszewskiego w gubernji Kowieńskiej, w dawnem Księstwie żmujdzkiem*, Vilnius 1846.

GADON, WŁ., *Statystyka Księstwa Żmudzkiego na posiedzenie towarzystwo literackiego pol. w Paryżu odczytana*, Paryžius (emigracijoje Nancy mirdamas 1845 m., autorius norėjo turėti Žemaitijos žemės žiupsnelį savo karste, LE 6, 453 psl.).

[GEČYS] GIECZYS, K., *Żmudź* [*biskupstwo*], žr. *Encyklopedja Kościelna*, 33 t., 1933, 411-425 psl.

GEČYS, K., *Katalikiškoji Lietuva*, Chicaga, Ill., 1946 ; 41-51 psl. (Žemaičių krikštas ; gausi bibliografija).

GIDŽIŪNAS, V., *Pirmieji bandymai krikštyti žemaičius, Žemaičių krikšto 550 m. sukakties proga*, atsp. iš žurnalo *Karys*, 1967 m. 8 nr., 225-233 psl. (atspaudo 17 psl.).

GIDŽIŪNAS, V., *Vienuolijos Lietuvoje, IX-XV amžiai*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų*, 6 t., Roma 1969, 243-275 psl. (atsp. 33 psl.).

GIDŽIŪNAS, V., *Vienuolijos Lietuvoje XIII-XX amžiuje*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Metraščio*, 5 t., Roma 1970, 261-299 psl. (atsp. 39 psl.).

GIDŽIŪNAS, V., *Žemaičių byla Konstancos susirinkime* (*1414-1418*), atsp. iš *Lituanistikos Darbai*, 2 t., Chicaga 1969, 5-34 psl. (atsp. 1970, 32 psl.).

GOŠTAUTAS, J., *Ponas Teisėjaitis arba Pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją*, išversta iš lenkų k., Vilnius 1967 (anonimiškai 1839 m. Prancūzijoje — Poitiers išleistoje knygutėje yra įdomių žinių apie Žemaičius).

GRINAVECKIS, V., *Dėl žemaičių vardo kilmės*, žr. *Kalbotyra*, 19 t., Vilnius 1968, 45-50 psl.

GRINIUS, J., *Lietuvių kryžiai ir koplytėlės*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Metraščio* 5 t., Roma 1970, 1-182 psl. (žymiai trumpesnė redakcija vokiškai : *Die Herkunft der litauischen Kreuze*, žr. *Commentationes Balticae*, 3 t., Bonna 1957, 49-53 psl. Prie teksto autorius duoda daug charakteringų Žemaičių žemės kryžių iliustracijų).

GUKOVSKIJ, K., *Pamiatnaja knižka Kovenskoj gubernji* (būdamas Kaune gimnazijų mokytoju ir vėliau dirbdamas gubernijos statistikos įstaigoje sekretoriumi autorius nuo 1885 m. davė kasmet išleidžiamoje gubernijos *Pamiatnaja Knižka*, palyginti, rimtų istorinių straipsnių apie įvairias gubernijos apskritis).

GUMOWSKI, M., *Herby miast litewskich*, žr. *Ateneum Wileńskie*, 10 t., 1935, 256-282 psl. (Prie studijos tarp paduotų herbų yra daug Žemaitijos miestelių herbų, kurie turi krikščioniškus elementus. Pavyzdžiui, Šv. Kazimieras yra Kvėdarnos (259 psl.), Kretingos (267 psl.) herbuose ; Šv. Petras — Platelių, Šv. Stanislovas prikelia numirėlį — Telšių herbe ir t.t.

HAIN, STEFAN [Kun], *Chrystjanizacja Żmudzi*, atsp. iš *Roczniki misjologiczne*, 1932-1933 (atsp. 28 psl. santrauka prancūziškai ; paminėta *Ateneum Wileńskie*, 10 t., 1935, 533 psl.).

HALECKI, O., *Litwa, Ruś i Żmudź jako części składowe W. Księstwa Litewskiego*, atsp. iš *Rozprawy Akademji Umiejętności*, hist.-phil., 34 t., 1966, 236-254 psl. (apie Žemaičius vertingi duomens).

HEINL, K., *Fürst Witold von Litauen in seinem Verhältnis zum Deutschen Orden in Preussen während der Zeit seines Kampfes um sein litauisches Erbe 1382-1401* (Historische Studien, Heft 165), Vaduz ²1965 (daug kronikinių žinių apie to meto Žemaičius).

HERBST, ST., *Giedroyć Melchior*, žr. *Polski Słownik Biograficzny*, 7 t., 1948, 430-431 psl.

HOFLER, C. A., *Der Streit der Polen und der Deutschen vor dem Konstanzer Konzil*, žr. *Abhandlungen aus dem Gebiet der slavischen Geschichte*. (Sitzungsberichte der Wiener Akademie, philosophisch-historische Klase, 95 t.), 1875, 875-898 psl.

HOLTZMANN, W., *Die Gründung des Bistums Samaiten. Ein Beitrag zur Geschichte des Konstanzer Konzils*, žr. *Zeitschrift für Geschichte des Oberrheins*, herausgegeben von Badischer Historischen Kommission, Neue Folge, 32 t., Heidelbergas 1917, 70-84 psl.

YLA, ST., *Šiluva Žemaičių istorijoje*. Pirmoji dalis : *Reformacija ir Restauracija* (Serijoje Krikščionis Gyvenime, 4 nr.), Bostonas 1970 (sukaupta daug vertingos medžiagos apie krikščionybės eigą pietvakarių Žemaičiuose).

IVINSKIS, Z., *Vytauto Didžiojo darbai Katalikų Bažnyčiai Lietuvoje*, Kaunas 1930.

IVINSKIS, Z., *A Contribution to the History of the Conversion of Lithuania*, žr. *Baltic and Scandinaviam Countries*, 5 t., 1 nr., Torunė 1939, 11-21 psl.

IVINSKIS, Z., *Marijos garbinimas Lietuvoje*, žr. A. MACEINA, *Didžioji Padėjėja*, Putnam, Conn., 1958, 187-232 psl.

IVINSKIS, Z., *Krikščionybės kelias Lietuvon*, žr. *Laiškai Lietuviams*, 9 t., 5-10 sąsiuv., Chicaga, Ill., 1958 ; 10 t., 1-9 sąsiuv., 1959.

JAKŠTAS, J., *Jogailos ir Vytauto kovos su vokiečių ordinu*, žr. rink. *Jogaila*, red. A. ŠAPOKA, Kaunas 1935, 131-183 psl. (blaiviai šaltiniais paremta pilna apžvalga, kurioje Žemaičiams tenka svarbi vieta ; plg. B. Dundulio darbus).

JAKŠTAS, J., *Nepavykusios vokiečių ordino pastangos lietuviams krikštyti*, žr. *Lietuvos Aidas*, 1937 m. 242, 244 nr.

JAKŠTAS, J., *Šis tas dėl atskiro Žemaičių krikšto*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Metraščio*, 3 t., Roma 1967, 1-9 psl.

JANULAITIS, A., *Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV-XV amž.* (Humanitarinių mokslų fak. raštai, 3 t.), Kaunas 1928.

JANULAITIS, A., *Žemaičiai ir bažnytinis seimas Konstancijoj 1414-1418* m., atsp. iš *Praeities*, 2 t., Kaunas 1933, 291-349 psl. (plati bibliografija).

JATULIS, P., *Žemaičių vysk. M. Pacas Paduvoje (1609-1610, 1614-1624)*, žr. *Tautos Praeitis*, 2 t., 1 (5) knyga, 1964, 143-152 psl. (su Vatikano ir Paduvos archyvų dokumentų priedais).

JATULIS, P., *Radvilas Mikalojus, Žemaičių vyskupas*, žr. LE 24, 390-391 psl.

JUCEVIČIUS, L. A., *Žemaičių žemės prisiminimai* (*Wspomnienia Żmudzi*, Vilnius 1842), liet. vert. žr. L. A. JUCEVIČIAUS *Raštai*, Vilnius 1959, 356-498 psl. — vyskupijos įkūrimas 398 psl., didelis žemaičių religingumas — 445 psl.).

JUČAS, M., *Telkiamos jėgos galutinai sunaikinti ordiną (1380-1409)*, rink. : *Lietuvių karas su kryžiuočiais*, red. J. JURGINIS, Vilnius 1964, 232-256 psl. (dėmesio užsitarnauja gausi bibliografija 327-333 psl.).

JUOZAPAVIČIUS, A. [Kun], *Vyskupo Merkelio Giedraičio grabo ieškojimas ir to ieškojimo rezultatai*, žr. *Draugija*, 42-43 nr., 1910, 188-204 psl.

JUOZAPAVIČIUS, A., *Varniai* (Išsami istorinė Varnių ir Medininkų monografija, parašyta ilgamečio N. Varnių klebono Juozapavičiaus. Iš jo asmeniškai girdėtais žodžiais jo manuskriptas 1937 m. vieno Lietuvos istorijos mėgėjo buvo paimtas Kaunan, ir ten jis dingo prieš II pasaulinį karą). Plg. BR. KVIKLYS, *Mūsų Lietuva*, 4 t., 1968, 107 psl.

JURGINIS, J., *Žemaitija ir Lietuva*, žr. *Mokslas ir Gyvenimas*, 1967 m. 10 nr., 30-31 psl.

KLIAUZIS, IGN., *Die Kirchenpolitik in Litauen unter Jogaila und Vytautas (1377-1421)*. Mašinraštyje likusi disertacija Graco (Austrijos) universitete 1929, VII ir 117 psl.

KONČIUS, IGN., *Žemaičių padangės kryžių ir koplytėlių statistika*, atspaudai iš *Soter*: 8 t., 1931 m., 2 nr., 36-64 psl.; 10 t., 1933 m., 2 nr., 46-71 psl.; 11 t., 1934 m., 2 nr., 143-168 psl.; 13 t., 1936 m. 1 nr., 24-54 psl.; 14 t., 1937; 15 t., 1938 (iliustr.). Plg. autoriaus *Žemaičių kryžiai ir koplytėlės*, Chicaga 1965.

KONČIUS, IGN., *Žemaičio šnekos*, 1-2 t., Londonas 1961.

KRASAUSKAS, R., *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XVI-XVII amžiuje. Nuosmūkio priežastys ir atgimimo veiksniai*, atsp. iš L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų* 6 t., 1969, 189-241 psl. (atspaudo 53 psl.; be kitos gausios bibliografijos ir šaltinių, autorius pirmasis gausiai panaudojo rankraštyje likusią Tarquinijaus Pekulo 1579 m. atliktą Medininkų vyskupijos vizitaciją, kurios ištraukas buvo skelbęs K. Jablonskis).

KRASAUSKAS, R., *Medininkai* (vietovė, diecezija ir jos įsteigimas, aprūpinimas, vyskupai, kapitula, vyskupijos ribos), LE 18, 92-96 psl.; plg. *Žemaičių vyskupija*, LE 35, 210-211 psl. Kun. R. Krasauskas LE davė daugelio Medininkų-Žemaičių vyskupų biografijas.

Krikščionybė Lietuvoje. Praeitis, dabartis, ateitis, autorių kolektyvo straipsnių rinkinys, red. MANTVYDAS, PR., Kaunas 1938.

KRUMBHOLTZ, R., *Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno-See 1422*, atspaudas iš *Altpreussische Monatsschrift*, 26 t., 1889; 27 t., 1890, Karaliaučius 1890.

KUČINSKAS, A., *Krikščionybės padėtis pagoniškoje Lietuvoje*, žr. rink. *Krikščionybė Lietuvoje*, Kaunas 1938, 131-148 psl.

KUMOR B., *Granice metropolii gnieźnieńskiej i jej sufraganii w okresie przedrozbiorowym*, 15. *Diecezja żmudzka*, žr. *Roczniki teologiczno-kanoniczne*, XIII, 4 sąs., Liublinas 1966, 73-75 psl.

KVIKLYS, BR., *Mūsų Lietuva*, 4 t., Bostonas, Mass., 1968; Žemaičių krikštas ir vyskupystė 20-21 psl. Varniai — svarbios žinios — 103, 111; plati Žemaičių srities bibliografija 603-606 psl.

LEBEDYS, J., *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963 (daug duomenų apie Žemaičių žemės kultūrinius santykius).

LIUIMA, A., *Kražių kolegija*, LE 13, 34-38 psl.

LIUIMA, A., *Pašiaušės kolegija*, LE 22, 130-131 psl. (vien Jėzuitų archyvo Romoje duomens).

LÜCKERATH, C. A., *Paul von Rusdorf, Hochmeister des Deutschen Ordens 1422 bis 1441* (*Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens*, hgg. von P. K. WIESER und U. ARNOLD, 13 t.) Bad Godesberg 1969 (yra naujų duomenų apie kryžiuočių santykius su Švitrigaila Žemaičių klausimu).

MACIEJEWSKA, W., *Mikołaj Radziwiłł, biskup żmudzki (1515-1529), a francuzki «król cudotworca» Franciszek I*, žr. *Kwartalnik Historyczny*, 52 t., 1938, 226-230 psl.

MATULAITIS K. A., *Arkivyskupas Pranciškus Karevičius. Jo asmens ir veiklos bruožai*, žr. *L. K. M. Akademijos Suvažiavimo Darbai*, Roma 6 t., 1969, 277-296 psl.

MEYSZTOWICZ, W. X., *Dobra kościelne jako przedmiot uprawnień w prawie W. Księstwa Litewskiego* (*Studja Teologiczne*, 8 t.), Vilnius 1935.

NIEBOROWSKI, P., *Der Deutsche Orden und Polen in der Zeit des grössten Konflikts*, Breslavas ²1924.

NÖBEL, W., *Michael Küchmeister, Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422* (*Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens*, hgg. von P. K. WIESER,

5 t.), Bad Godesberg 1969 (svarbus Konstancoje Žemaičių delegacijos pasisekimas, 92-93 psl.).

NOBEL, W., *Das Problem der Einrichtung der Ordensvogtei Samaiten*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 17. Jahrgang, 1968, Heft 4, 692-697 psl.

PAKALNIŠKIS, A., *Žemaičio tikėjimas XX amžiaus pradžioje*, žr. *Naujienos* (Chicaga) 1970 m. spalių 28, 29, 30 ir lapkričio 2 d. numeriai; kitą Pakalniškio bibliogr. žr. 40 išnašoje.

PENKAUSKAS, PR., *Bazelio susirinkimas ir Lietuvos sosto reikalas Vytautui mirus*, atsp. iš *Tiesos Kelio*, 1926 (atspaudo 23 psl.).

PENKAUSKAS, PR., *Vytauto Didžiojo nuopelnai dvasinės kultūros srityje*, žr. *Athenaeum*, 2 t., 1931 m. 1 nr., (Žemaičių krikštas — 13-20 psl.; Medininkų vyskupijos įkūrimas — 24-28 psl.).

PERKOWSKI, J., *Senovės gadynės pėdsakai Telšių apskrity*, žr. *Gimtasai Kraštas*, 1934 m. 2 nr., 112-114 psl.; 3-4 nr., 160-163 psl.

PERKOWSKI, J., *Resztki dawnych wierzeń i kultów na Żmudzi*, žr. *Mūsų Tautosaka*, 10 t., 1935, 179-180 psl. (pagoniškos reminiscencijos ir Žemaičių religinė padėtis XVI-XVIII amž).

PIEKOSIŃSKI, Fr., *Goście polscy na soborze Konstancyjskim*, Krokuva 1899.

PROCHASKA, A., *Na soborze w Konstancji*, atsp. iš *Rozprawy Akademji Umiejętnosci* (wydz. hist.-fil., 35 t.), Krokuva 1898.

RABIKAUSKAS, P., *18-jo amžiaus Lietuvos bruožai. Iš Pašiaušės jėzuitų kolegijos metraščių*, žr. *Tautos Praeitis*, 1 t., 3 knyga, Čikaga, Ill., 1961, 345-391 psl. (Jėzuitų Romos archyvo šaltiniai 382-391 psl.).

RAMANAUSKAS, A., *Žemaitijos keliais*, Vilnius 1958.

RAZMA, JUST., *Šventojo Žemaičių krašto likimas*, žr. *Vairas*, 1931 m. 3 nr., 343-346 psl. (Žemaičių religingumas).

REKLAITIS, P., *Die Burgkirchen in Litauen*, atsp. iš *Commentationes Balticae*, 7-8 t., Bonna 1959.

REKLAITIS, P., *Einführung in die Kunstgeschichtsforschung des Grossfürstentums Litauen* (*Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ost- Mitteleuropas*, hgg. von J. G. Herder-Institut, 59 nr.), Marburgas 1962 (tarp 944 tiksliai paduotų titulų yra daug geros bibliografijos Žemaičių istorijai).

REPŠYS J., *Daukanto pažiūros į religiją ir dvasininkus*, žr. *Vilniaus Universiteto Mokslo Darbai*, 35 t., *Filosofija*, 1 t., Vilnius 1960, 53-78 psl.

ROČKA, M., *M. Mažvydo lotyniškieji raštai*, žr. *Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai*: *Literatūra*, 7 t., Vilnius 1964, 101-121 psl.

ROČKA, M., *Lietuviškoji Petro Roizijaus poezijos tematika ir jo kultūrinė veikla Lietuvoje*, žr. *Aukštų Mokyklų Mokslo Darbai*; *Literatūra*, 8 t., Vilnius 1965, 130-153 psl. (ilgai gyvenęs Medininkuose, duoda žinių apie Žemaičius). Plg. LE 25, 404-405 psl.

RUBIN, WŁ., *Język ludowy w Duszpasterstwie polskim ustawodawstwie kościelnyn do XVIII wieku*, žr. *Duszpasterz Polski Zagranicą*, 1953 m. 4 nr., 339-349 psl.

RUGINIENĖ, M., *Krikščionybė Lietuvoje*, žr. *Draugija*, 1938, m. 24 nr., 912-921 psl.; žr. ANDZIULYTĖ-RUGINIENĖ.

SALYS, A., *Die žemaitischen Mundarten*, Teil I: *Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets*, atsp. iš *Tauta ir Žodis*, 6 t., Kaunas 1930 (disertacija Leipcigo universitete).

SCHMIDT, H. F., *Die Pfarrkirchenorganisation auf dem westslavischen Boden*, atsp. iš *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, 50 t., Kanonistische Abteilung XIX-XX, 1930-1931 (daug įdomių duomenų apie krikščionybės įvedimą Lietuvoje).

SEMKOWICZ, WŁ., *Mapa historyczna diecezji wileńskiej*, žr. *Pamiętnik VI Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie*, 2 t., Lvovas 1935, 447-456 psl.

SENDZIKAS, K., *Tarpdiecezinės Kauno Seminarijos bibliotekos rankraščiai*, žr. *Bibliografijos Žinios*, 1940 m. 1 nr., 26-28 psl.

SILNICKI, T., *Sobory Powszechne a Polska*, Varšuva 1962, 51-99 psl. (Konstanca).

SKVIRECKAS, J., *Kunigaikštis Merkelis Giedraitis, Žemaičių vyskupas — apaštalas*, atsp. iš *Draugijos* 7 t., 29 nr., 1909 (Giedraičio 300 metų mirties sukaktį minint).

SMIGELSKIS, B., *Spis Biskupów żmudzkich*, 246 psl. rankraštis (iki 1940 m. buvo Kauno seminarijos bibliotekoje). Apie kelis kitus Žemaičių vyskupiją, vyskupus, kapitulą, dekanatus etc. liečiančius Smigelskio rankraščius žr. R. Krasausko straipsnį *Smigelskis* LE 28, 180 psl.

SMIGELSKIS, B., *Kritika vysk. Valančiaus «Žemajtiu Wiskupistės»*, žr. *Draugija*, 1911 m.; 55-59 nr. 1912 m. 63-70 nr. (nebaigta) Smigelskis davė pataisų ir vertingų papildymų; plg. ten pat 1908-1910 m. lietuviškai paskelbtus, Smigelskio sudarytus dalinius Žemaičių vyskupijos kunigų ir kapitalų sąrašus.

SPROGIS, I. J., *Geografičeskij Slovar' drevnej Žomojtskoj zemli XVI stoletija*, Vilnius 1888.

STAKAUSKAS, J., *Lietuvių kalbos kelias į Žemaičių Kunigų Seminariją*, žr. *Tiesos Kelias*, 1937 m. 6 nr., 281-287 psl.; 7-8 nr., 340-357 psl.; 9 nr., 442-451 psl.; 10 nr., 532-538 psl.; 11 nr., 592-599 psl.; 1938 m. 1 nr., 16-18 psl.

STAKAUSKAS, J., *Katalikybė ir lietuvių tauta*, žr. *Tiesos Kelias*, 1938 m. 5 nr., 265-273 psl.

STANEVIČIUS, S., *Raštai*, paruošė J. LEBEDYS, Vilnius 1967 (Pradedant tariama «Perkūno šventykla» baigiant J. Lasickio patiektais Žemaičių dievų sąrašais, Stanevičius parodė blaivų kritiškumą). Pirmasis į tai plačiai atkreipė dėmesį V. MACIŪNAS, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*, atsp. iš *Darbai ir Dienos*, 8 t., Kaunas 1939, 3-344 psl. V. Maciūno duomenis plačiai panaudojo Z. IVINSKIS, *Lietuvos istorija romantizmo metu ir dabar*, žr. L.K.M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, III t., Kaunas 1940, p. 320-341 psl.

SUŽIEDĖLIS, S., *Vytautas Didysis ir Lietuvos christianizacija*, žr. *Tiesos Kelias* 1930 m. 7-8 nr., 442-483 psl.

SUŽIEDĖLIS, S., *Vytauto vaidmuo Lietuvos christianizacijoje*, rink. *Vytautas Didysis*, red. P. ŠLEŽAS, Kaunas 1930.

SZOSTKIEWICZ, Z., *Katalog biskupów obraz. łac. przedrozbiorowej Polski*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, 1 t., Roma 1954, 393-619 psl. (apie Žemaičių ir Vilniaus vyskupus patiektuose duomenyse yra daug netikslumų, net žymių klaidų).

ŠAPOKA, AD., *Žemaičių krikšto prasmė*, žr. *Naujoji Romuva*, 1937 m., 31-32 nr., 585-586 psl.

ŠLIŪPAS, J., *Lietuvių tauta senovėje ir šiądien*, 2 t., Plymouth, Pa., 1905, 271-972 psl. (Žemaičių skundas), 282-284 psl. (60 Žemaičių Konstancoje, «idant jie iškeiktų ten kryžeivių rėdymą Žemaitijoje», «pop. Martynas V priėmė Žemaičius viešai į sterbles katalikystės»).

TIJŪNĖLYTĖ, J., *Žygimantas Liauksminas (1596-1670)*, žr. *Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Literatūra*, 5 t., 1963, 85-92 psl. (gana blaiviai įvertintas šis žemaitis jėzuitas, «lietuvių liaudies apaštalas»). Plg. A. LIUIMA, LE 14, 506 psl.

TOTORAITIS, J., *Vyskupo M. Giedraičio nuopelnai lietuvių tautai* (santrauka A. Voldemaro paskaitos Marijampolėje 1909 m), žr. *Vadovas*, 4 t., 13 nr., 1909, 261-264 psl.

TOTORAITIS, J., *Vytautas katalikas* (*Šaltinio* knygynėlis, 20 nr.), Marijampolė 1930.

TOTORAITIS, J., *Žemaičių Kalvarija*, Marijampolė, 1936.

TOTORAITIS, J., *Vysk. Jurgis Tiškevičius, Žemaičių Kalvarijos įsteigėjas*, Marijampolė 1939, Plg. R. KRASAUSKAS, LE 31, 239-241 psl.

TOTORAITIS, J., *Merkelis Geišas — Žemaičių vyskupas*, žr. *Tiesos Kelias*, 1939 m. 7-8 nr. 543-550 psl.

VAIŠNORA, J., *Marijos Garbinimas Lietuvoje*, L.K.M. Akademijos leidinys, Roma 1958 (šitoje 445 psl. knygoje daug duomenų apie Marijos garbinimą Žemaičiuose).

VALANČIUS, M., žr. WOŁONCZEWSKIS.

VEBLAITIS, P., *Kražių skerdynės*, žr. *Naujoji Romuva*, 1933 m. 145-155 nr. Plg. ST. MATULIS, *Kražių skerdynės*, žr. LE 13, 38-40 psl.

VOIGT, J., *Geschichte Preussens*, 1-9 t., Karaliaučius 1827-1836 (Žemaičiai ordino valdžioje ir kovos su juo Konstancos koncilijoje 6-7 t.).

WEISE, E., *Der Heidenkampf des Deutschen Ordens*, žr. *Zeitschrift für Ostforschung*, 12. Jahrgang, 1963, 3 sąsiuv., 420-473 psl.; 4 sąsiuv. 622-673 psl.; 13. Jahrgang, 1964, 3 sąs., 401-420 psl. (Kritikuodamas P. Vladimiri Vlodkovič patiektas tezes, Weise ano meto rėmuose gina ordino ideologines pozicijas kovoje prieš pagonis-lietuvius, bet turi pripažinti ordino priešų laimėjimus Konstancoje — įkūrimą Medininkų vyskupijos).

WOŁONCZEWSKIS, M., *Žemajtiu Wiskupiste*, 1-2 t., Vilnius 1848.

ZAJĄCZKOWSKI, ST., *Studja nad dziejami Żmudzi wieku XIII*, Lvovas 1925.

ZAJĄCZKOWSKI, ST., *Żmudź w początkach unji polsko-litewskiej*, žr. *Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, Lvovas 1930.

ZAJĄCZKOWSKI, ST., *Studja nad procesami Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1421-1422*, atsp. iš *Ateneum Wileńskie*, 12 t., Vilnius 1937, 182-403 psl.

Apie Žemaičius žr. kitą papildomą bibliografiją BR. KVIKLYS, *Mūsų Lietuva*, 4 t., 603-606 psl.; Z. IVINSKIS, *Senovės lietuvių religijos bibliografija*, atsp. iš *Sotero*, Kaunas 1938, 156 psl.

Z. IVINSKIS

Bonna, 1971 m. gegužės 15 d.

MEDININKAI — THE BISHOPRIC OF SAMOGITIA (ŽEMAIČIAI). ITS FOUNDING (1417) AND SIGNIFICANCE FOR LITHUANIA (1417-1967)

by

Prof. Dr. ZENONAS IVINSKIS

Summary

While a bishopric was founded in Vilnius, the capital of Lithuania, and a number of parishes grounded in central Lithuania (Aukštaičiai) in 1387, Samogitia (Žemaičiai) remained untouched by this missionary activity. The Grand Duke of Lithuania, Vytautas the Great, and the King of Poland, Jogaila, found it necessary to wage a long-lasting war with the Teutonic Knights (the German Order) to determine the fate and eventual possession of these lands. It was only after the peace of Thorn (1411), which followed the polish-lithuanian victory at Tannenberg (Grünwald) in 1410, that Vytautas and his cousin Jogaila took the initiative to convert the Samogitians (in the autumn of 1413). Although the Teutonic Order had twice earlier ruled the territory of Samogitia (1398-1401, 1405-1409), it had done relatively little toward its conversion.

The conflict with the Teutonic Order over the boundaries of Samogitia and its possession, however, continued. Then, through the special mediation of Pope John XXIII's legate, both sides agreed to hand their quarrel over for resolution to the Church Council of Constance (1414-1418).

At the Council the delegates of Vytautas and Jogaila raised severe criticisms and accusations against the Teutonic Order. Vytautas sent a sixty-member delegation of Samogitians. Its well-kown *Proposicio Samaytarum* thoroughly and with vivid examples presented the sufferings of the inhabitants of Samogitia under the Teutonic Order's rule.

The Teutonic Knights, on the other hand, denying all accusations, tried various means to discredit the Lithuanians before the assembled delegates at the Council. They once again raised the issue, that Lithuanians are not trustworthy. They cited the example of the first (and only) Lithuanian king, Mindaugas, who, having been baptized and having founded a bishopric in his own capital, Vilnius, remained a christian only eight years, as he later fell away from the faith.

Despite these incisive and unwarranted attacks, the voice of the Samogitians was heard, and their complaint moved many a participant at the Council.

The delegates of the two cousins Vytautas and Jogaila had relative success at the Council, for the latter empowered the archbishop of Lwów (Lemberg) and the bishop of Vilnius to baptize the inhabitants of Samogitia, establish parishes and even found a bishopric. This latter provision, it appears, marked the only occasion in the history of the Church, that a Church Council concerned itself directly with the creation of a new diocese.

The Grand Duke of Lithuania, Vytautas, devoted much attention to the foundation of this new diocese. He chose Medininkai near Varniai as the episcopal see. He immediately sought to provide for the material well-being of the first bishop Matthew Trakiškis (who — a foreigner — spoke lithuanian well) and that of his canons. In 1421 Vytautas donated many lands to the bishop and his cathedral chapter, thus assuring the new bishopric a source of welth for its maintenance.

The Livonian Order, the bishop of Curland, and the archbishop of Riga, all made pretensions to the ecclesiastical control of Samogitia. These were based on the donations (their documents) from 1251-1260 of Lithuania's king, Mindaugas, which, however, many historians hold be for the most part unauthentic. The bishop of Curland also argued that, since separate areas of Samogitia had earlier belonged to his bishopric, entire Samogitia should now be placed under his jurisdiction. The archbishop of Riga simply tried to use weigth of his ecclesiastical title in his attempt to have the new diocese of Medininkai included in his archdiocese. But Martin V, the newly elected pope of the Council of Constance, placed the diocese of Medininkai under the ecclesiastical jurisdiction of the archbishopric of Gniezno (in 1428).

This diocese of Medininkai (from the 17th century onward increasingly called of Samogitia) in general played an important role in the history of the Lithuanian Church. The Samogitians, who had long maintained

their pagan beliefs, fervently accepted the teachings of Christ. In fact, Samogitia later came to be called Holy Samogitia. Here patriarchical relationships survived the longest. Along the roads and byways of this land vast numbers of crosses, shrine-posts and shrines were erected.

The historical significance of the bishopric of Samogitia was indeed very great. This diocese had two very prominent bishops, whose pastoral efforts were of special importance to the whole Lithuanian nation. The first was Merkelis Giedraitis (d. 1609), who carried out the « second conversion of Lithuania » and produced the necessary conditions for the publication of the first Lithuanian-Catholic books (1585-1599). In the 19th century even a greater role was played by bishop Motiejus Valančius (d. 1875). He himself wrote books, teaching the nation how to oppose russification and pressures for conversion to the Orthodox faith. When the printing of Lithuanian books was banned in Lithuania, it was he, who organized the smuggling into Lithuania Proper of books printed across the border in Prussian Lithuania.

The bishopric of Samogitia-Žemaitija (Medininkai) developed many noble traditions in over 400 years of existence. In 1926 the papal bull *Lituaniorum Gente* divided the diocese into three separate ones. The nucleus of the old diocese was allotted to that of Telšiai, its remaining parishes were assigned to the diocese of Panevėžys and the archdiocese of Kaunas. To the latter the two other lithuanian bishoprics (Vilkaviškis and Kaišiadorys) were also subordinated, thus creating the separate ecclesiastical province of Kaunas, i. e. of Lithuania.

In conclusion it can be said, that, based entirely on facts from authentic sources, the bishopric of Medininkai, founded in 1417 by the Council of Constance, has an indisputable and indeleble place in the annals of Lithuanian history.

Bonn, 11th March, 1971.